

Duarte Lopes - Filippo Pigafetta

**A Kongó Királyság és
a szomszédos területek leírása**

(Relacao do Reino de Congo e das terras circumvizinhas)

Fordította: Rubint István

TARTALOM

I. KÖNYV

I. fejezet

Utazás Lisszabonból a Kongó Királyságba

II. fejezet

A Kongó Királyság hőmérsékletéről, és hogy ott nagy meleg, vagy nagy hideg van, és hogy az emberek feketék vagy fehérek, és a többé-kevésbé feketék hegyvidéken vagy síkságon élnek, a szelekről, esőkről, hóról, a különböző helyekről, és hogy az ott élők milyen természetűek és formájúak.

III. fejezet

Arról, hogy az ott élő portugálok kongói nőktől született gyermekei feketék, fehérek vagy szürkés színűek, kiket a spanyolok mulattoknak neveznek.

IV. fejezet

A Kongó Királyság környékéről, határaitól

V. fejezet

A Kongó Királyság északi határáról és környékéről

VI. fejezet

A Kongó Királyság keleti oldaláról és környékéről

VII. fejezet

A Kongó Királyság déli határa és környéke

VIII. fejezet

A Kongó Királyság határaitól a király jelenlegi birtokai szerint, a leírt négy oldal alapján

IX. fejezet

Soio tartományról, amely a Zaire folyó környékén található és Loangóról

X. fejezet

A harmadik tartomány: Sunde

XI. fejezet

A negyedik tartomány: Pango

XII. fejezet

Az ötödik tartomány: Bata

XIII. fejezet

A hatodik és utolsó tartomány: Pemba

II. KÖNYV

I. fejezet

Kongó fővárosának fekvéséről

II. fejezet

*A kereszténység eredetéről és kezdeteiről a Kongó Királyságban.
Hogyan sikerült kereskedni az ittlakókkal?*

III. fejezet

*Az első keresztény király, Joao halála. Fia, Alfonso trónralépése.
Háború testvére ellen. Csodák. A nép megtérése.*

IV. fejezet

*Beszámoló Afonso király haláláról, utódjáról, Pedroról. Sao Tomé sziget
benépesítéséről. Beszámoló az odaküldött püspökről és a vallással összefüggő
más eseményekről. Két királyjelölt haláláról, kiket a kongóiak és a portugálok
összeesküvése fosztott meg életüktől, arról, hogy szakadt meg az eddigi
királyi család uralkodása. Kiűzik Kongóból a portugálokat.*

V. fejezet

*Zsaga betörés a Kongó királyságba, a jagák és fegyvereik bemutatása.
A főváros elfoglalásának története.*

VI. fejezet

*Portugália királya követet és segítséget küld Kongó királyának, és azt kéri,
hogy tájékoztassa az országában bőségben lévő fémhányákról. Ugyanekkor a kongói
király, hogy papokat kérjen, Spanyolországba küldi követeit. Mi történt velük, és hogyan
küldött a különböző fémekből mintákat? Hogyan zajlott Duarte Lopes küldetése?*

VII. fejezet

*A kongói király udvaráról, a nép öltözetéről a kereszténység felvétele előtt és után.
A király étkezéséről és az udvar szokásairól.*

VIII. fejezet

A Kongó királyságon túl a Jóreménység-fok és a Nilus felé eső területek.

IX. fejezet

A Sofala királyságról

X. fejezet

*A partvidék Vörös-tengerig tartó szakaszáról. János pap birodalmáról
és országának határaitól. A híres Nilus folyóról és eredetéről.*

FÜGGELÉK

A kongói királyok listája
1491-1663

A portugál királyok listája
1481-1667

Az angolai kormányzók jegyzéke
1575-1648

I. KÖNYV

I. fejezet

Utazás Lisszabonból a Kongó Királyságba

Az 1578-as évben, mikor Sebestyén portugál király¹ elindult Marokkó meghódítására, április hónapban hajóra szállt Duarte Lopes Benavente-i születésű (Benavente Lisszabontól 24 mérföldre a Tejo mentén található) illető, hogy a Szent Antal hajón Luanda kikötőjébe² hajózzon, ami a Kongó Királyságban található. Nagybátyja ügyeit intézvén, különböző árukat vitt a fenti területre.

Hajójukat egy patacho,³ vagyis kis hajó kísérte. Ezt ellátták minden szükségessel, jelzőfényvel segítették, nehogy letérjen a helyes útvonalról. A hajó megérkezett a portugál fennhatóság alá tartozó Madeirára - mely Lisszabontól 600 mérföldre fekszik - és 15 napig ott időzött. Ezen idő alatt friss élelmiszerrel és borral rakták meg a hajót, mert ezekben bővelkedik a sziget. A bor talán az egész világon itt a legjobb. Sokfelé exportálják, elsősorban Angliába. Itt vásároltak különféle sajtokat és cukrot, melyet nagy mennyiségben állítanak itt elő.

Miután elhagyták Madeirát, elhaladtak a kasztíliai fennhatóság alatt lévő Kanári-szigetek mellett, majd megérkeztek a Zöld-fok szigeteinek egyikére a Szent Antalra. Innen átkeltek Santiago-ra, mert innen irányítják a környező területeket, lévén itt székel a püspök és a káplán, kik a lakosság lelki gondozói. Itt a hajósok élelmiszert szereztek be.

Nincs arra lehetőség, hogy megemlékezzünk a Kanári-szigetek nagy számáról vagy a Zöld-fok szigeteiről és ezek történelméről.

Mivel a hajót csak utazásra használták, és a cél a Kongó Királyság, elmondom - ugyanis a két régió történelme szorosan kötődik egymáshoz -, hogy a Zöld-fok szigeteit Ptolemaiosz⁴ óta számon tartották. Mint nyugati határpont jelenik meg a térképein. A tenger fölé emelkedő hegyfokot Corno Ultimo-nak nevezte, a szigeteket Macarianak (Beata), melyeket mi Fortunadas-nak hívnak.

A portugálok, miután partraszálltak,⁵ kereskedni kezdtek az itt élő népekkel. Sokfajta cikket hoznak, pl. különböző színű üvegholmikát és más csecsebecséket, amik igen kedveltek a bennszülöttek körében, holland szövetet, fejfedőket, késeket, festett szövetet.

¹ I. Sebestyén (1557-1578) portugál király 1578-ban serege élén átkelt Marokkóba, de Alcacer-Quibirnél vereséget szenved a móraktól, s ő maga is elesik a csatában. 1580-ban Portugália elveszti önállóságát és perszonálunióra lép Spanyolországgal. Megkezdődik a "Fülöpök" uralkodása mely 1640-ig tart.

² Luanda városát (mint erődöt) 1575-ben alapítja Paulo Dias, Angola első kormányzója. Addig a kongói uralkodó használta. Luanda 1605-ben az akkori portugál kormányzótól Manuel Cerveira Pereirától kap városi kiváltságokat.

³ Kis kétárbocos kereskedelmi hajó. Háború esetén hírek továbbítására szolgált, illetve békeidőben a kikötők bejáratának ellenőrzésére. Különösen Spanyolországban terjedt el használata.

⁴ Klaudiosz Ptolemaiosz, 2. században élt görög matematikus, csillagász és földrajztudós. Bevezetés a geográfiába című munkájában 8000 helység földrajzi adatait közli. Az általa készített világtérképet használta Kolombusz első felfedező útja során.

⁵ Magát a Zöld-fokot Dinis Diaz fedezte fel 1444-ben. A szigetekre 1455-56-ban bukkantak portugál irányítás alatt tevékenykedő velencei (Ca da Mosto) és genovai hajósok.

Portugáliába rabszolgákat, viaszt, mézet és más élelmiszereket hoznak, csakúgy mint különböző színű festett pamutszövetet.

Szemben az afrikai kontinensen helyezkednek el Guinea és a Zöld-fok földjei és vizei, a Leoa⁶ hegység, mely igen híres és nagy kiterjedésű.

Az említett Santiago szigetről elindulva, a hajó orrát Brazília felé irányították, mert így lehet a kedvező szelekkel haladva és az ott uralkodó időjárásnak megfelelően hajózva, az alkalmas helyen megállva eljutni az utazás céljához.

Két út kínálkozik arra, hogy az említett szigetekről eljussunk Luanda-ba, a Kongó Királyság kikötőjébe.

Az egyik Afrika partjai mentén halad. A másik a nyílt óceánt szeli át, felhasználva a tramontana-t,⁷ mely ezekben a hónapokban állandóan fúj. A portugálok, kasztíliaiak, franciák és az Északi-tenger népei északi szélnek nevezik. A hajók dél-délkeleti irányba hajózva eljutnak a Jóreménység-fok közelébe, maguk mögött hagyva az Angola Királyság területét. Aztán gyors fordulattal visszatérnek a királyság közelébe, a félteke 27-29 hosszúsági fokai között. Ezt déli féltekének nevezik, szemben a miénkkel, melyet északnak.

Az ellentétes pólus azon pontján a tengerészek tudják, hogy találkoznak azokkal a szelekkel, melyek rendszeresen fújnak, és uralkodók a mi nyári időszakunkban. Ezeket ők északkeletinek vagy többesszámban északkeletiek-nek nevezik, és amely hozzánk Itáliába tavasszal érkezik görög és keleti tájakról. A velenceiek levantiere-nek hívják, a görögök és latinok etesios-nak.⁸ Mindig az év meghatározott időszakában fújnak.

Így hajózván a 29-fokig a déli féltekén az északi szél segítségével, egy különös dolog szokott történni. Sokan - érezve az első szélmozgásokat - felvonják a vitorlát és a hajót Angola irányába fordítják. Sokszor ez tévedésnek bizonyul és csalódniuk kell. A legjobb, ha jócskán előrehaladnak, megvárják a hűvösebb szeleket és csak azután fordulnak visszafelé, és tartanak a kívánt kikötő irányába. Miután feljegyzések is említik, érdemes megjegyezni, hogy a déli félteke 29-fokáig állandó északi szelek fújnak, de itt más - erősebb - szelek váltják fel őket, és ez így van az év 6 hónapjában.

A leírt utat követve a Szent Antal találkozott a már említett uralkodó szelekkel, észak-északkeletre vette útját a Kongó Királyság felé, amely jobbkéz felé esik ekkor. 12 nap és éj elmúltával a hajó befutott Szent-Ilona⁹ szigetére, melyet nem állt szándékában felkeresni. A sziget onnan kapta nevét, hogy a portugálok először ezen szent napján, május 3-án pillantották meg. Éppoly kicsiny, mint amilyen magányos. A déli félteke 16. fokának környékén fekszik ez a sziget, távol a kontinensektől. Átmérője 9 mérföld. A hajósok 30 mérföld távolságról már észrevehetik néhány hegyét. Ez a sziget a természet csodája, amint kiemelkedik a magas és viharos hullámok közül a végtelen óceánból. Biztos menedéket és felfrissülést nyújt az Indiából jövő hajók legénységének. Erdei sűrűek, ébenfából állnak, amit a tengerészek tűzfának használnak. Mivel a fák kérgén ismeretlenek neveit olvashatjuk, megállapítható, hogy a környéken hajózók bevették nevüket a kis fákba. A betűk a fák törzseivel együtt nőttek.

⁶ Sierra Leone

⁷ tramontana: északi szél

⁸ etesios: időszakonként fújó északi szél a Mediterráneum keleti felében.

⁹ Afrika nyugati partjaitól 1900 kilométerre található a sziget a déli szélesség 16. és a nyugati hosszúság 6. fokánál. A 16. században még a portugálok birtokolták. A britek 1673-ban szerezték meg. Ide számúzik Napóleont 1815-ben és itt is hal meg hat évvel később.

A föld bővelkedik gyümölcsökben, mindenekelőtt szőlőben, amit a portugálok honosítottak meg. Ez bőven terem a kis kertekben, melyek a kápolna és a tengerészek hajléka körül találhatók.

Lehet itt látni vadnarancsot, citromot, almát, olyan sokat, hogy egész évben virágoznak, máshol zöld és érett gyümölcsöket vehetünk szemügyre, hasonlóakat a gránátalmához, és ezek ehetőek és jóízűek. A szőlőszemek nagyok, pirosak, lédúsak, magjuk kicsi. Minden évszakban terem narancs, a fügék igen nagyok. Hasonló gyümölcsöt említ Homérosz Korfu szigetén. Találunk itt kecskét, gödölyét, mely igen jó húsu, vaddisznót és egyéb négy lábút; foglyot, vadtyúkot, galambot és egyéb kisebb-nagyobb szárnyasokat. Ezek az állatok annyira házasítottak és gyanútlanok, hogy nem félnek az embertől, nem sejtve, hogy az előbb-utóbb elpusztítja őket. Ezeket az állatokat naponta befogják, és besózva tartósított húsuakat adják az erre járó hajósoknak. Sőt a tengerparton találunk megkövesedett formában, melyeket a tenger hullámai alakítottak, formáltak.

A sziget talaja porhanyós mint a hamu, vöröses és termékeny. Olyan laza, hogy a lépések nyomán - mint a homokban - besüpped a talaj. A fákat egyetlen ember erejével ki lehet dönteni. Nem szükséges a földet megművelni. Az eső nyomán hirtelen sarjadnak fák a magokból. Megterem itt a répa, amely nagyra nő és ízletes, a kelkáposzta, az ánizs, a saláta, a tök, a csicseriborsó, a bab és más zöldségek. Természetesen az érett szemek földre hullanak és művelés nélkül is újra nőnek. Valamennyi hajó hoz magával néhány gyümölcs vagy zöldség palántát, amiket elültetnek a szigeten. Azok maguktól kisarjadnak, mert a kegyes természet jutalmat ad és kamatostul juttatja vissza gyümölcsét, melyet a tengerészek számára őriz.

Szent Ilonán jó néhány patak folyik, behálózva a szigetet. Vizük iható és egészséges, menedéket nyújtanak a hajóknak, mivel biztonságos kikötőhelyet biztosítanak.

A középpontban terül el az a hely, ahol kápolnát emeltek. Itt őrzik az oltár díszait, a papi öltözékeket és más - a misékhez szükséges - eszközöket. Amikor a hajók megállnak, a papok kiszállnak és gyakorolják Istentől rendelt kötelességüket. A szigeten áll egy kunyhó, melyben szinte mindig él 2-3 portugál, mostanában csak egy. Őket vagy betegségük, vagy bűneik miatt hagyták itt, esetleg önként vállalva viselik el a remeteéletet, magányosságukban mintegy vezekelnek bűneikért.

Szent Ilona bővelkedik jó húsu halakban, úgy tűnik, hogy ezek teljesen ellepik a tengert. Elég bedobni a horgot, és amikor kirántják, mindig zsákmánnyal terhes.

Felmerül a kérdés, hogy a portugálok mi okból nem gondoskodtak a sziget megerősítéséről, lévén így alkalmasabb lenne a hajózók számára. Hiszen isteni gondviselésből a hajósok számára mégis építettek menedéket.

Ahogy *Simbolo da Fé* című munkájában - melyet én fordítottam spanyolból - Luis de Granada¹⁰ írja, erre nincs szükség. Ugyanis az Indiában tartó hajók nem járnak erre, más útvonalat követnek, és nehéz volna a szigetet megtalálniuk. A hazafelé tartó hajók számára útbaesik és könnyen megtalálják.

¹⁰ Luís de Granada (Luís de Sarria) 1504-1588, gallego származású domonkos rendi szerzetes. Magas egyházi tisztségeket betöltő teológus. Többek között fordított Cicerót, Quintillianust. A spanyol arany század legnagyobb hatású egyházi prózaírója. Fenti munkája, *Introducion del Símbolo de la Fé* (Bevezetés a Hit szimbólumaiba) 1583-ban Salamancában látott napvilágot.

Nem érné meg a fáradságot, időt és pénzt sem zsoldosok itteni állomásoztatása, mivel ezt a területet csak portugálok használják. Én erre azt válaszolom, hogy az angolok is eljutnak ide, hiszen már két alkalommal behatoltak ezekre a tengerekre. Egyszer Drake, másodszor éppen ebben az évben, 1588-ban egy másik kalóz, talán ennél is híresebb, Candish.¹¹ Ez utóbbi zsákmánnyal megrakottan tért haza. Erre az válaszolhatnánk, hogy a körülmények miatt nem lehetséges ilyen távoli területek megerősítése, mivel minden eszközt, felszerelést a sziget megerősítéshez Európából kellene hozni.

Összefoglalásként, a már említett előnyökön kívül, itt az éghajlat mérsékelt, a levegő tiszta, friss és egészséges, csak enyhe szelek fújnak. Az ideérkező, az utazás kellemetlenségeitől beteg, félholt emberek hirtelen - a sziget jótékony hatásának köszönhetően - meggyógyulnak és visszanyerik régi erejüket.

Szent Ilonáról elindulva Luanda felé - mely a Kongó Királyság egyik tartományában fekszik - felvonták a vitorlákat. 17 napi hajózás után a kedvező szélnek köszönhetően - megkönnyebbülve - futottak be a fenti kikötőbe. Ez a kikötő nagy és biztonságos, az azonos nevű sziget mellett található. Erről a továbbiakban még esik szó.

Mint mondtam, két út kínálkozik arra, hogy a hajó eljusson Zöld-foktól Luandáig. Az egyiket már leírtam. Ezt korábban nem használták. Először az a hajó járt erre, melyen Duarte úr is utazott. A hajó kalauza Francisco Martins¹² volt, ki jártas ezeken a tengereken. Ő volt az első, aki ezt az útvonalat bevezette az ismert útvonalak közé.

Lássuk a másik utat, mely a kontinens mentén halad.

Santiago szigetétől a Cabo das Palmas (a Pálmák-foka)¹³ felé veszik az irányt, innen Sao Tomé felé hajóznak. Ez az Egyenlítő mentén fekszik. Nevét onnan kapta, hogy felfedezése azon a napon történt, amikor ezt az apostolt ünnepelték. A Gabon folyóval szemben a kontinenstől 180 mérföldre található. A folyó nevét onnan kapta, hogy hasonlít ehhez a ruhadarabhoz.¹⁴ A folyó kikötőjét egy sziget védi, mely a torkolatnál emelkedik. A Sao Tomé-ről jövő portugálok kis hajóikhoz hordják ide áruikat (melyek hasonlóak a Guinea-ba vittekhez). Visszafelé elefántcsontot, viaszt, mézet, pálmaolajat és fekete rabszolgákat hoznak.

E szigettől északra egy másik található, melyet Principe-nek neveznek. A kontinenstől 105 mérföldnyire fekszik. Feltételei, adottságai és kereskedelme Sao Tomé-hoz hasonló, de átmérője kisebb. A nagyobb sziget formája csaknem kerek. Átmérője 60 mérföld, kerülete 180 mérföld. Sao Tomé gazdag, kereskedelme jelentős. A portugálok akkor fedezték fel és vették birtokukba, amikor megkezdődött az Indiai Út feltárása.

Számos kikötője van, a legfontosabb az, amelyik a város közelében található. Itt kötnek ki a hajók. Rengeteg cukrot állítanak elő és ezzel kereskednek.

¹¹ Francis Drake: Őfelsége kalóza, 1577-1580 között körülhajózta a Földet. 1588-ban irányításával Anglia visszaveri a spanyol Armada támadását. Cavendish (Thomas Candish, 1560-1592) angol kalóz, aki 1586-ban királyi pátenst kap Erzsébettől. 1586-88 között körülhajózza a Földet.

¹² Francisco Martinsról keveset tud a portugál történetírás. Annyi bizonyos, hogy 1609-ben felbukkan neve azon a listán, amelyen a vizsgáztatásra jogosult tengeri kalauzok neve szerepel.

¹³ Cabo das Palmas: É: 4. fok 21. perc K: 7. fok 44. perc

¹⁴ Az arab galabia szóból képzett kifejezés. A galabia köpenyszerű fehér színű térdig érő ing.

Sok templomot emeltek, itt székel a püspök. Sok klerikusa van, valamint a káplán is itt található. A szigetet erőd védi helyőrséggel és tüzérséggel. Ez az erődítmény a kikötő mellett épült és védi azt. A kikötő nagy, biztonságos, sok hajónak biztosít helyet.

Csodálatos dolog az is, hogy amikor a portugálok erre hajóztak, ültettek gyömbért is, amely gyorsan növekedett. A talaj termékeny, és alkalmas arra, hogy táplálja a növényt, melyet más módon nem is öntöznek, mégis bőséges termést hoz. Ugyanis a harmat lehull reggel és az esővel együtt áztatja a földet.

A szigeten 70 cukornád feldolgozó üzem működik.¹⁵ Mindegyik körül házak állnak, melyek mintegy faluként veszik azt körül. Körülbelül 300 ember foglalkozik ezzel a munkával. Ők évente 40 hajót töltenek meg cukorral. Igaz, hogy időnként férgek - melyek úgy érkeznek mint a pestis - elragadják a növény gyökerét, amely így elpusztul. Ilyenkor nemhogy 40, de legfeljebb 5-6 hajót tudnak cukorral megrakni. Ez az oka annak, hogy a cukor ilyen drága a mi részünkön. (Európában).

Sao Tomé a szárazföld népeivel kereskedik. Ezek a népek a folyók torkolatánál gyűlnek össze. Ezek a folyók a következők:

Fernao de Poo vagy Pó. Nevét felfedezőjéről kapta,¹⁶ az északi félteke 5. fokánál található. Torkolatával szemben fekszik az azonos nevű sziget, mely a kontinenstől 36 mérföld távolságra kerül el.

A második folyót Borrá-nak nevezik, nagyon üledékes. Aztán itt folyik a Campo, a Sao Bento, az Angra, melyet Raio-nak is neveznek. Itt kereskednek azokkal, akikről már megemlékeztünk.

Folytatva a hajóutat, Sao Tomé-ról déli irányba indulva rátalálunk a Lopo Goncalves-fokra,¹⁷ amely már a déli félteke 1. foknál húzódik, 105 mérföldnyire a fenti szigettől. Innen a szárazföldi szelekkel kell hajózni, kerülve a partokat. Minden nap biztos helyen kell horgonyt vetni, vagy egy földnyelv közelében vagy más, kikötésre alkalmas helyen, egészen addig míg meg nem érkezünk az óriási Kongó folyó torkolatához, amelyet helyi nyelven Zairé-nek neveznek. Ez azt jelenti portugálul: ser, és megfelel a latin sapio-nak. Innen, ha akarunk, eljuthatunk Luanda kikötőjébe. Addig 180 mérföldet kell hajózni. Ez a két útvonal kínálikozik a Zöld-foki Santiago-tól induló hajós számára. Közülünk az első útvonalat még csak rövid ideje használják.

Itt az idő, hogy szó essék Kongóról és az ottani viszonyokról!

¹⁵ Ez a szám nem is meglepő, hiszen 1576-ban a braziliai Bahia tartományban 47 cukormalom működött, míg 1600-ban egész Brazíliában 100 cukormalom üzemelt. Egyébként az első portugál cukormalmot Diogo Teive létesítette Madeírán 1452-ben. Sao Tomé cukortermelése 1512-ben, mikor 60 üzem működött, 57.000 tonna volt.

¹⁶ Fernao Po portugál utazó, hajós, aki 1471-72-es útja során fedezte fel a fenti szigetet és térképezte fel a mai Kamerun partvidékét.

¹⁷ Lopo Goncalves 1473-74-es útja során fedezi fel ezt a területet.

II. fejezet

A Kongó Királyság hőmérsékletéről, és hogy ott nagy meleg, vagy nagy hideg van, és hogy az emberek feketék vagy fehérek, és a többé-kevésbé feketék hegyvidéken vagy síkságon élnek, a szelekről, esőkről, hóról, a különböző helyekről, és hogy az ott élők milyen termetűek és formájúak.

A Kongó Királyság nagy része az Egyenlítőtől délre fekszik.

Pontosabban, Mbanza Kongó városa a 7. fok 2. percénél található. A terület fekvéséből adódik, hogy korábban lakatlannak vélték és forró zónának nevezték. Ez a forró égöv. Mindenben tévedtek, ugyanis az éghajlat itt jó, a levegő rendkívül enyhe. A hideg tél nem jellemző, olyan mint az őszt nálunk Rómában.

Nem használnak bőrt, nem hordanak ruhát, nem raknak tüzet melegedés céljából. A levegő hűvösebb a hegyekben mint a síkságon. A folytonos esők miatt télen rendszerint a levegő melegebb mint nyáron. Ezek az esők 2 órával dél előtt és 2 órával utána érkeznek, és ezt elég nehéz elviselni.

A férfiak és nők feketék, de egyesek kevésbé, inkább barna színűek.

Hajuk fekete és göndör, némelyiké vöröses. Termetük közepmagas, ha eltekintünk fekete bőrűektől, hasonlóak a portugálokhoz. Szemük színe különböző, fekete vagy tengerszínű. Ajkuk nem olyan vastag mint a núbiaiaké, vagy más feketéké, arcuk telt és finom, különböző karakterű, olyan mint nálunk, nem olyan mint Nubia vagy Guinea lakosaié, kiknek arca rút.

A nappalok és éjszakák hossza kevésbé változik, egy évben nem több mint negyed órányit.

A tél rendszeren abban a régióban akkor érkezik, amikor mi a tavaszt érezzük, vagyis amikor a Nap az északi csillagképekbe lép márciusban. Szeptemberben, akkor amikor nálunk tél van és a Nap a déli csillagképekbe lép, kezdődik náluk a nyár.

Télen 5 hónapon keresztül szinte folyamatosan esik az eső, tudniillik április, május, június, július, augusztus hónapokban. Ritka a száraz nap, az eső olyan kövér cseppekben, zuhog, hogy az csodálatra méltó. Ez a víz megöntözi a száraz földet - mert utána 6 hónapon keresztül nem esik eső - és miután a talaj eltelt vízzel, hihetetlen módon megduzzadnak a folyók és zavaros vizükkel elárasztják a földeket.

A szelek, amelyek ezeken a területeken fújnak azok, melyeket Caesar görög szóval etesiosnak nevez. Ezek rendszerezések minden évben, északról fújnak az iránytű szerint nyugat-délnyugat irányba, elviszik a felhőket a magas hegyek felé, melyek feltartóztatják ezeket. A felhők természetüknél fogva megállnak itt és aztán esővel árasztják el a hegyeket. Látszik is, hogy a magas hegyek eső idején felhőbe burkolóznak. Ebből következik azoknak a folyóknak bővizűsége, melyek innen erednek. Legfőképp ilyen a Nílus, de más folyók is, melyek a Keleti- vagy a Nyugati Óceánba torkollnak, Kongó és Guinea folyói, itt folyik a Niger, melyet így hívtak a régiek és neveznek így ma is, valamint a Szenegál folyó, mely a Nílussal egy helyen ered, és vizét nyugati irányba hordva a Zöld-fok felé tart. A Nílus átfolyik Meroé szigetén,¹⁸ Egyiptomon északi irányban, elárasztva azt a száraz és kietlen vidéket. Mivel az

¹⁸ Meroé: Ókori kultúra a mai Szudán területén. Itt a Nílus egy nagy kanyart írt le, ezért írhatták le a sziget szót vele kapcsolatban. Duarte Lopes korára már csak romjai maradtak meg ennek a civilizációnak.

évben mindig esik az eső a meghatározott időben Kongó és Etiópia¹⁹ térségében, nincsen semmi meglepő a folyók áradásában. De az olyan távoli és száraz területeken, mint Egyiptom, ahol (Alexandriát és környékét kivéve) sosem esik eső, csodálatos dolog, hogy ez a hatalmas kavargó víztömeg minden évben megérkezik az oly távoli vidékről. Ez kivétel nélkül mindig a meghatározott évszakban következik be, termővé teszi a talajt, és élelmet nyújt embereknek és állatoknak. Emiatt áldották a régiek ezt a folyót. Ahogy Ptolemaiosz IV. könyvében megjegyzi: jótevőnek nevezik. Még ma is csodának tartja néhány keresztény, mert a Nílus nélkül éhenhalhatnának, mivel életük (ahogy Aranyszájú Szent János mondja)²⁰ ennek növekedésétől függ. Mindazonáltal ezek a szelek (etesios) nálunk a nyári időszakban fújnak, ott pedig télen. Elkergetik a felhőket a magas hegyek felé, esőt idéznek elő és ennek köszönhetően az ottani tél (mint már említettem) nem olyan hideg, lévén az eső azon a forró vidéken langyos.

Ez hát az igazság a Nílus áradása ügyében, de más ottani folyókra is igaz. Erről sokat vitatkoztak a régiek, és véleményük számos hibás elképzelést tartalmazott.

De nyáron - ami a mi telünknek felel meg - a szelek a már említettekkel ellentétes irányba fújnak, az iránytű szerint délről északkeletre. Ezek kétségkívül hűvösek, mivel az ellenkező, déli pólus felől fújnak és lehűtik a térséget. Nekünk elhosszabb a felhőket, ott náluk megtisztítják a levegőt, hozzánk esővel érkeznek, a Földön a természet rendje szerint így oszlanak meg a dolgok. Ezt a körforgást az égbolt és a klíma irányítja, végsősoron pedig az isteni gondviselés. Ez szabályozza az eget, a Nap haladását és más planéták mozgását úgy, hogy a Föld minden pontja részesüljön fényükből, a hidegből, melegből, az évszakokból a lehető legnagyobb arányban.

Bizonyos, hogy ha ezek a szelek nem frissítenék fel a légkört Etiópiában és Kongóban, valamint a szomszédos területeken, akkor itt a meleget nem lehetne elviselni. Ilyenkor ugyanis (az északkeleti szél időszakában) éjjel 2 pokróccal is be kell takarózni. Ezt a hűvösséget érzik Krétán és a többi szigeteken, Cipruson, Kis-Ázsiában, Szíriában és Egyiptomban. Ők együtt élnek az északnyugati, nyugati szelek rendszerével. Ezeket görög módra szép elnevezéssel *életet hozók*-nak hívják.

Meg kell jegyeznünk, hogy Etiópia és Kongó hegyein csakúgy, mint a szomszéd területeken nem esik hó, és nem látni a hegyek tetején sem, hacsak délre a Jóreménység-fok környékén nem. Ezen kívül a portugálok feljegyezték néhány csúcsot a Nevada hegységben, melyek hóval borítottak. Kongó területén nem található sem jég, sem hó, pedig ezeket az aranyat is jobban becsülnék és italokat lehetne hűteni velük.

Ezért a folyók nem a hóolvadáستól áradnak meg, hanem a felhőkből lezúduló eső hatására, április, május, június, július, augusztus hónapokban. Ez az időszak néha 15 nappal előbb érkezik, néha később. Ez azt okozza, hogy Egyiptomban előbb vagy később érkezik a Nílus - a lakosok által annyira kívánt - áradása.

¹⁹ A középkori utazók és térképészek a mai Afrikát Etiópiának nevezték az ókori földrajztudósok nyomán (Ptolemaiosz, Sztrabón), lakosait etiópoknak, vagyis feketebőrű embereknek.

²⁰ Aranyszájú Szent János (Chrisostomus) 347-407, konstantinápolyi pátriárka.

III. fejezet

Arról, hogy az ott élő portugálok kongói nőktől született gyermekei feketék, fehérek vagy szürkés színűek, kiket a spanyolok mulattoknak neveznek.

A régiek bizonyosak voltak benne, hogy a fekete bőrszín oka a Nap forrósága. Ezt azzal bizonyították, hogy dél felé haladva minél forróbb éghajlatra látogatunk, annál sötétebb az emberek bőrszíne. Igaz az ellenkezője is. Minél északabbra megyünk, annál fehérebb embereket találunk, mint a franciák, németek, angolok és a többiek. Ennek ellenére bizonyos, hogy az Egyenlítőtől délre születnek csaknem fehér emberek, mint például Melinde Királyságban, vagy Mombaca-ban,²¹ melyek az Egyenlítő alatt találhatók.

Hasonló klímájú Sao Tomé, amit először a portugálok népesítették be, korábban ugyanis lakatlan volt. Több mint 100 éve az itt élő portugálok kongói nőktől született gyermekei inkább fehér színűek.

Duarte úr véleménye az, hogy a fekete bőrszín oka - a fenti érvek alapján - nem a Nap, hanem az emberek típusa. Valóban, szavait megerősíthetjük Ptolemaiosz segítségével, aki Líbia térképén²² feltünteti a fehér etiópokat, kiket saját nyelvén nevez fehér etiópoknak.

Szintén ő említi az ugyanott található fehér elefántokat.

IV. fejezet

A Kongó Királyság környékéről, határaitól

A Királyság négy oldalról határolt; nyugaton az Óceán szegélyezi, északról, keletről és délről szárazföld. Kezdvén a tengeri határral, a Vacas öböl a déli félteke 13. fokánál található. Innen észak felé a határ a part mentén húzódik és 4,5 fokkal az Egyenlítő előtt végződik. Hossza 630 mérföld. A Vacas öböl közepes nagyságú, de igen jó kikötő bármilyen hajó számára. Nevét onnan kapta, hogy itt nagy számban legelnek tehenek (vacas), ugyanis a talaj itt sík és rendkívül termékeny legelők találhatók rajta.

Itt nyilvánosan árulnak fémeket, különösen ezüstöt. Ez a rész Angola fennhatósága alá tartozik. Ha továbbmegyünk a Benguela folyót találjuk, melyet Angola uralkodójának vazullusa felügyel. Itt sík a vidék, hasonlóan a már említett térséghez. Itt folyik még a Longa folyó, amit a portugálok azért neveznek *hosszú*-nak (longa), mivel felfelé 25 mérföld hosszan hajózható, részben hasonlóan az előző folyókhoz. A Cuanza folyó következik, mely egy kis tóból ered. Ezt a tavat egy olyan folyó táplálja, amelynek eredője az a tó, ahonnan a Nílus is ered. Erről a munka más részében még esik szó. A folyó torkolatánál 2 mérföld széles, Mintegy 100 mérföldnyi hosszan hajózható kis bárkákkal sodrással szemben, de nincs kikötője.

Érdemes megjegyezni, hogy ez a térség nemrég óta adófizetője Kongó uralkodójának. A terület főnöke elismerte őt korlátlan urának. Alkalmanként adófizető módjára ajándékot küld neki.

A Cuanza folyó után Luanda kikötője következik, amely a 10. szélességi foknál helyezkedik el. Itt található Luanda szigete. Ez helyi nyelven annyit jelent: alacsony föld. Nincsenek hegyei, a terület lapos, csak kevésbé emelkedik az Óceán fölé.

²¹ Malindi és Mombasza

²² Ptolemaiosz: Geographia

Ezt a térséget a szárazföld, a tenger és a Cuanza folyó találkozása alakította ki, mivel a folyó lerakta hordalékát. A sziget hossza 20 mérföld, legnagyobb szélessége 1 mérföld, de néhol csak egy nyíllövésnyi. Csodálatos dolog, hogy ha itt leásunk 2-3 arasznyit, édesvízre bukkanunk. Ez a legjobb minőségű a környéken. Különös, de amikor az Óceán vízszintje csökken (apály) a víz kissé sóssá válik, ahogy a vízszint emelkedik rögtön édesebbé lesz. Sztribón tanúsága szerint hasonlít ahhoz, amit Cadiz szigetén Spanyolországban is megfigyelhetünk.

Luanda szigetén találhatók azok a lelőhelyek, ahonnan a Kongó és szomszédai által használt pénz származik. Az asszonyok 2-3 öl mélységbe merülnek a tengerben és megtöltik kosaraikat. Majd a homok közül elkülönítik a kagylókat. Szétválogatják a hímeket és nőstényeket. Ez utóbbi finomabb kagyló, jobban becsülik ragyogó és csillogó színét, mely kellemes látványt nyújt. Kagylók a kongói partvidék teljes hosszában találhatók, de a legjobbak azok, melyeket itt gyűjtenek. Ezek ugyanis vékonyak, csillogóak, barnák vagy szürkék. A többi szín kevésbé értékes. Meg kell jegyeznünk, hogy az aranyat, ezüstöt és más fémeket nem becsülik, és nem is használják azokat pénzként, hanem csak a kagylókat. Megtörténik, hogy arannyal, ezüsttel - akár rúd, akár pénz formájában - semmire sem mész, mert csak kagylóért vásárolhatsz. Magát az aranyat és ezüstöt is kagylóért szerezheted be.

Ezen a szigeten 7 vagy 8 falu található, ezeket libata-nak²³ nevezik. Központját Espirito Santo-nak nevezik. Itt tartózkodik a Kongóból küldött kormányzó, aki felügyeli az igazságszolgáltatást, és elraktározza a pénzként használt kagylókat. Sok kecske, juh és vaddisznó található itt, melyeket szelídítettek vagy az erdőben élnek. A szigeten nő egy fa, amit encandának²⁴ neveznek. Nagy és mindig zöldell. Magányosan nő, mert ágai terebélyesednek a magasban. Néhány összefonódik, mint a kötél. Ezek, mikor lehullanak a földre gyökeret eresztenek, amiből új csemete nő. Ez a fa így szaporodik. A kérgén belül nő egy szövetszerű anyag, amit megmunkálnak. Megtisztítják, megfelelő hosszúra és szélesre nyújtják, és ezt hordják a nők és férfiak derekukon. Összekötözött pálmatorzsekből pedig hajókat készítenek, kialakítják a hajó elejét és farát. Evezővel és vitorlával mozgatják.

A tengerpart halakban bővelkedik, és a part teljes hosszában halásznak. A szigetről átkelnek hajóikkal a kontinensre. Azokon a szigetekcskéken, melyek a szárazföld felé találhatók, fák nőnek. Ezeket dagálykor előnti a víz. Apálykor a fák tövénél osztrigákat lehet találni. Ezek belsejében tenyérnyi hús van, ami jóízű, az ottani népek is ismerik. Úgy nevezik: ambissea-matare,²⁵ ami azt jelenti: kőhal.

Héját elégetik, ebből jó minőségű meszet nyernek. A parafához hasonlatos anyagot marhabőr cserzésére használják, amiből lábbeli készül. Ez utóbbi anyagot annak a fának a kérgéből nyerik, amit mangue-nek²⁶ hívnak.

Összefoglalásként; a szigeten nem terem sem búza, sem szőlő. Minden szükséges élelmiszert a környékről hoznak. Alapvetően a kagylóra épül a gazdaság. Ahogy más helyeken fém-pénzért lehet árukat vásárolni, itt kagylóért.

²³ A kifejezés valószínűleg a helyi nyelv (kikongó) vata szavából származik, ami közös helyet, települést jelent.

²⁴ encanda: léggyökerekkel szaporodó fafajta

²⁵ kikongó nyelven mbizi a matari

²⁶ mangue (Rhizophora racemosa): mangrove fa

Meg lehet figyelni, hogy nemcsak a Kongó Királyságban, de a szomszédos Etiópiában, Afrikában, Kína királyságaiban, egyes indiai területeken is használnak nem fémből (arany, ezüst, réz vagy ötvözet) készült pénzeket. Etiópiában borsot, Timbuktuban (mely a Níger partján fekszik, amit Szenegálnak is neveznek) kagylóval helyettesítik a fém pénzt, csakúgy mint Azenegues-ben,²⁷ ahol kagylókat használnak. A Bengala folyó környékén a fémmel együtt használják a kagylót. Kínában egy bizonyos fajta kagylót használnak, amit porcelánnak neveznek. Máshol a király jelével ellátott írást használnak, vagy a fa kérgét. Ily módon az árat valamilyen más tárggyal egyenlítik ki.

A fémet nem úgy használják az egész világon, mint ahogy mi Európában vagy a Föld számos más pontján.

A sziget szűkebb része a szárazföldhöz közelebb van. A csatornát a lakók alkalmanként át is ússzák. A tengerszorosban a vízből néhány szigetekcske emelkedik ki apálykor. Dagálykor pedig elborítja ezeket a víz. Rajtuk hatalmas fák nőnek, és mint már mondtuk tövükben kitűnő osztrigát lehet találni.

A sziget környékén, a szárazföldhöz közel, megszámlálhatatlan bálna úszik. Fekete színűek, gyakran csapnak össze egymással, és el is pusztítja egyik a másikat. Tetemüket a hatalmas hullámok kivetik a partra. Akkorák mint egy közepes nagyságú hajó derékvitorlája.

Ekkor a bennszülöttek csónakjaikkal odamennek, megragadják őket és lecsapolják zsírukat. Ezt a hajóknál használják fel, mert hozzákeverik a kátrányhoz. Ezeknek az állatoknak a hátán sok kagyló- és csigafajta él. Duarte úr állandóan figyelt, de ámbrával nem találkozott. A partvidék teljes hosszában - ahol sok bálna él - nem találni sem szürke, sem fekete, sem fehér ámbrát. Pedig, ha a bálnákban lenne, akkor azokon a partokon bőségesen fordulna elő ez az anyag.

A kikötő északra fekszik, kijárata fél mérföld széles, itt a legmélyebb a víz. A szárazföldön jobb kézre esik Sao Paulo település. Itt portugálok élnek, kik feleségeiket Spanyolországból hozták. Ennek ellenére a település nincs megerősítve.

A csatorna halban bővelkedik, különösen szardíniában és angolnában. Télen ezek kiugranak a partra. De található itt másfajta hal is; lepényhal, tokhal, márna, sok más jó hal, langusza. Ezek nagyok, fogyasztásra alkalmasak és bőségesen találhatók. Oly annyira, hogy a lakosság nagyobb része belőlük él.

Ebbe a csatornába ömlik a Bengo folyó, amely nagy és 25 mérföld hosszan hajózható. A már említett Cuanza folyóval együtt közrefogják Luanda szigetét. Ezek a folyók, lerakva üledékeket, kicsiny szigeteket hoznak létre. Távolabb folyik a másik nagy folyó, melyet Dande-nek neveznek. Ezen 100 tonnás hajók is hajózhatnak. Ez után a Lemba folyó található. Ezen nincs horgonyzásra alkalmas hely és nem is hajóznak rajta. Innen már feltűnik az Onzo folyó, amely abból a tóból ered, amiből a Nílus is. Kikötője is van. A Loje folyón nincs kikötő. Az Ambríz hatalmas folyó, Kongó királyi városától 4 mérföldnyire folyik. Neve pisztrángot jelent. Annak a hegynek lábát mossa, melynél Kongó királyi városa terül el. Ezt a hegyet a portugálok Outeiro-nak (Halom) nevezik.

A Lelunda abból a kis tóból ered, ahonnan a Cuanza is. Összefolyik olyan folyóval, mely a nagy tóból ered. Amikor nem esik eső, át lehet gázolni rajta, mivel kevés víz van benne. Itt hömpölyög a Zaire is, amely a legnagyobb és legszélesebb a Kongó Királyság folyói közül.

²⁷ Azenegues, a Zenaga nevű berber törzs területét jelöli a Szenegál folyó környékén. Őket már Cadamosto is emlegeti 1457-es utazása során.

Három tóból táplálkozik. Az egyik az a hatalmas tó, melyből a Nílus is ered, a második a már említett kisebb tó, a harmadik pedig az a nagy tó, amit maga a Nílus hozott létre. Bizonyosan nem tudjuk meghatározni kisebb forrásait, mivel a torkolatnál már csak egy ága van. Ez a torkolat 28 mérföld széles. Édesvizét - mikor tetőpontján van a vízhozama - 40-50 mérföldre teríti szét a tengeren, néha akár 80 mérföldnyire is. Ezért a hajósok megtalálják és megismerik a helyet a víz kavargásáról. A folyó hajózható felfelé 25 mérföld távolságra nagy hajókkal, egy hatalmas sziklaszorosig, ahol a víz óriási robajjal és dörgéssel hull alá. Ez már 20 mérföldről hallatszik.

Ezt a helyet²⁸ Cachoeiro-nak nevezik a portugálok, ami vízesést vagy kataraktát jelent, hasonló azokhoz, melyek a Níluson találhatók. A Zaire torkolatától a kataraktáig sok nagy és lakott sziget fekszik. Az itteni falvak főnökei engedelmeskednek a kongói uralkodóknak. Néha összevesznek, ilyenkor ellenségesen viselkednek egymással szemben.

Hajóikat egyetlen fatörzsből vájják. A fát lungo-nak²⁹ nevezik. A nagyobb hajókat licondo-nak³⁰ nevezett fából készítik. Ezek olyan vastagok, hogy 6 ember nem tudja körbeérni, olyan hosszúak, hogy nagyobb részük 200 embert szállít. Evezőik nincsenek a hajóhoz erősítve, hanem kezükben tartva bátran merítik a vízbe. Mindegyikük rendelkezik egy evezővel és egy íjjal. Mikor csatára kerül sor, leteszik evezőiket és megragadják fegyvereiket. Nem használnak kormányrudat, evezőkkel mozgatják és irányítják hajóikat.

A szigetek közül az első és legnagyobb az, melyet Cavalo-nak neveznek. Ugyanis itt élnek nagyszámban azok az állatok, melyeket a görögök hippopotamos-nak vagy vízilovaknak hívnak.

Itt élnek a portugálok egy faluban, mivel itt biztonságosabb. Vannak csónakjaik, mikkel átkelnek a szárazföldre. A folyó déli partján terül el Pinda³¹ kikötője. Ide fut be az összes érkező hajó. A folyóban számos állat él, például a krokodil, amely itt óriási. A bennszülöttek kajmánoknak nevezik.³² Aztán található itt a már említett víziló, és egy másik állat is, amelynek karma van, farka adarga-hoz³³ hasonló (ambisse angulo-nak nevezik)³⁴ - ezt disznóhalnak is hívják, mert olyan kövér mint egy disznó. Igen ízletes a húsa. Mikor feldolgozzák és tartósítják nincs hal íze, feltételezve pedig, hogy hal. Orra olyan, mint az ököré. Közülük néhány eléri az 500 libra súlyt.³⁵ Csónakokról vadásznak rá. Miután megfigyelték, hogy hol szerzi táplálékát, szigonnyal vagy egyéb hajítófegyverrel megdobják. Tetemüket kivonszolják a partra.

²⁸ Ez a Yelala vízesés, a torkolattól kb. 25 mérfölddel felfelé.

²⁹ lungo (Combretum tinctorum): 20-25 láb magas fa. Leveleit kifőzve fekete anyagot kapnak, amit szőttesek festésére használnak.

³⁰ licondo (Adansonia digitata): majomkenyér fa

³¹ Pinda a Kongó királyság kikötője. Ide futottak be a portugál hajók a XV.-XVII. században.

³² kajmán: Afrikában nem élnek kajmánok. A szerző itt nyilvánvalóan a Közép- és Dél-Amerikában élő állatok neveit "helyezi" Afrikába. Itt csak krokodilok élnek.

³³ adarga: ovális alakú, bőrből készült pajzs elsősorban Kis-Ázsiában, valamint a törököknél volt használatos.

³⁴ ambisse angulo: tengeri tehén (dugong dugon) kb. 250 kg súlyú. Szarvasmarhához hasonló a feje, tengeri növényekkel táplálkozik.

³⁵ körülbelül 225 kg.

Feldarabolva elviszik az uralkodóhoz, ugyanis aki ezt nem teszi meg, az életével fizet. Hasonlóan tesznek más halakkal is; a pisztránggal, tinco-val,³⁶ és egy másikkal, amit cacongo-nak³⁷ neveznek. Ez utóbbi alakja a lazacéhoz hasonló, de nem rózsaszín. Olyan zsíros, hogy sütés közben eloltja a tüzet. Ezeket és más halakat *királyi*-nak nevezik és mindet a királyhoz szállítják. Szigorúan megbüntetik azt, aki ennek ellenkezőjét teszi.

Másfajta halakat is fognak, de ezek neveit feleslegesnek véljük felsorolni.

A Kongó folyónál található egy öböl, amit a portugálok Almadias-nak (Csónakok) hívnak. Ez a Csónakok öble, mivel itt csónakok találhatók. Itt ugyanis sokat készítenek belőlük, mert itt rengeteg csónakkészítésre alkalmas fa nő. Ezekkel látják el a környéket is, mivel a folyó torkolatának közepén három sziget is fekszik. Egyike nagy, ahol kisebb csónakok kötnek ki. A másik kettő kisebb és lakatlan.

Távolabb egy folyót találunk, mely nem nagy. Ez a Barreiras Vermelhas. Neve onnan származik, hogy olyan hegyek között ered, melyek talaja vörös színű.

Itt emelkedik egy magas hegység is, amely a szárazföld belseje felé húzódik. A portugálok Hosszú-hegységnek nevezik, mert messzire nyúlik.

Továbbá találunk itt két - a tenger által kialakított - öblöt. Ezek szemüveghez hasonló alakúak. Nevük Alvaro Goncalves. Kikötésre igen alkalmas helyek.

Távolabb hegyek és a partvidék található, de ezek nem méltóak említésre, egészen a Szent Katalin-fokig. Ez az Egyenlítő felé a Kongó Királyság határa 2,5 fokra az Egyenlítőtől. Ez 150 mérföldnek felel meg Itáliában.

V. fejezet

A Kongó Királyság északi határáról és környékéről

A Szent Katalin-foknál húzódik a királyság északi határa. Innen keleti irányba 600 mérföld hosszúságú, a Vumba és Zaire folyók találkozásáig tart. Ettől északra az Egyenlítő környékén, mind a partvidéken, mind a szárazföld belsejében kb. 200 mérföld távolságig - beleértve az előbb említett Lopo Goncalves-fokot is - a burama nép³⁸ él a Loango Királyságban. A terület bővelkedik elefántokban. Agyaruk helyettesíti a vasat. Belőle készítik a nyílvevők hegyét, a késeket és egyéb efféle eszközöket. Pálmalevelekből szőtt ruhával fedik magukat különböző módokon, ahogy majd szó esik róla a *jelentés*-ben.

Loango uralkodója barátja Kongó urának. Az a hír járja, hogy korábban vazallusa volt. Az emberek zsidók módjára körülmetélik magukat, mint az szokás az ott élő népeknél. Magukban élnek, alkalmanként harcolnak a szomszéd népekkel. Ugyanabból a fajtából valók, mint Kongó lakossága.

Fegyverük hosszú pajzs, amely csaknem az egész testet eltakarja. Az empacaca-nak³⁹ nevezett állat vastag és kemény bőréből készül. Ez kisebb mint egy ökör, kecskebakhoz hasonlatos szarvai vannak. A németeknél is él, ott úgy nevezik - tapír. Ezekről a területekről és Kongóból

³⁶ tinco: azonosíthatatlan halfajta

³⁷ cacongo: lazachoz hasonló, de nem vörös színű hal

³⁸ burama nép: valószínűleg a bantuk nyugati ágához tartozó, ún. pepel csoport brama népéről van szó.

³⁹ kikongó mpakasa: Synceros caffer planiceros

Portugáliába viszik a bőrét, innen Flandriába, ahol feldolgozzák és bőrpáncélt készítenek belőle. Ezt anta-nak (tapírnak) nevezik.

Támadó fegyvereik; a dárda, mely hosszú és széles vassal van ellátva. Hasonlít az alabárdhoz vagy a régi rómaiak dárdáihoz. Hosszú nyele van, hogy támadásra is tudják használni, közepe gömbölyített, amelynél megragadva erőteljesen tudják elhajítani a dárdát. Használják tört is, melynek formája hasonlít a dárda vas részéhez.

Loango környékén élnek az anziques-nek⁴⁰ nevezett népek.

Ők a történelem folyamán igazán különös, csaknem hihetetlen szokást alakítottak ki. Az a kegyetlen, bestiális hagyományuk, hogy emberi húst esznek, sajátjaikat és közelebbi rokonaikkal együtt.

Ez a terület a nyugati oldalán az ambus⁴¹ népekkel határos, északon Afrikával és a Núbiai sivataggal. Keleten az a második nagy tó határolja, ahonnan a Kongó folyó ered, azon a területen, melyet Anzicana-nak neveznek. Ezeket elválasztja a Kongó Királyságtól a Zaire folyó, melyen - mint mondtuk - sok sziget található a tótól lefelé. Egyesek önállóak, szerződést kötve a folyóról Kongó népével.

Ebben az Anzicana Királyságban sok rézbánya található, valamint nagy mennyiségben fordul elő vörös és sárga szantálfa. A vöröset tacula-nak⁴² nevezik. A sárga - melyet többre értékelnek - neve: quicongo.⁴³ Ezt porrá törve orvossághoz keverik. Illata kellemes. Pálmaolajhoz is keverik, majd egész testüket bekenik, és ezt kellemesnek vélik. De a portugálok másként használják. Ecettel keverik, magukra kenik és így gyógyítják a francia betegséget, melyet azon a nyelven quitangas-nak⁴⁴ hívnak.

Egyesek állítják, hogy a sárga szantál valójában pau de águila,⁴⁵ mely Indiában is terem. Duarte úr mesélte, hogy azok a portugálok kiknek fáj a fejük, a szantálfa parazsa fölé hajolnak és beszívják füstjét.

A jobb megértés kedvéért megemlítem, hogy ez olyan része a fának, mint a diónak a bele, ugyanis a szantálfa belsejét használják erre a célra, mivel a külső rész nem ér semmit.

Sok - palmarostból szőtt - anyagot készítenek különböző módon és színekben, valamint szőtttest, melyről a következőkben fogunk beszélni.

⁴⁰ anziques nép: A mai Brazzaville Kongó, Közép-Afrikai Köztársaság, Kamerun határánál élő bantu és adamava nyelvű etnikumok szállásterülete található a fenti térségben. Ma itt él az azande népcsoport. Elképzelhető a két nép azonossága. Az azandékat még a múlt században is emberevőként tartották számon - alaptalanul.

⁴¹ ambus nép: A fenti terület (a mai Kamerun) a bantu nyelvű népek korai expanziójának kiindulópontja. Déli vándorlásuk a mai Angola, Namíbia felé mutatott, ahol most többek között az ambo, (ovambo), ambuela, ambún, kimbundu, ovimbundu, umbundu népek élnek. Ők mind kapcsolatba hozhatók az említett etnikummal. A mozgás iránya megegyezik a nagy történelmi mozgásokkal.

⁴² tacula (Pterocarpus santalinus): szantálfa

⁴³ quicongo (chicongo): szürke szantálfa

⁴⁴ quitangas: szifilisz

⁴⁵ pau de aguila: Érdekes, hogy egy Indából származó növény, mely Vasco de Gama útjánál korábban (1498) nem kerülhetett Afrikába, könyvünk keletkezése idején (1591) már említést nyert.

A nép egy uralkodónak engedelmeskedik, alatta a hercegek (előkelők) vannak. Gyorsak, harciasak és mindig készek a háborúra. Gyalogosan harcolnak. Fegyvereik különböznek az összes szomszédos nép eszközeitől. Kicsi, rövid íjakat használnak, melyet fából készítenek. Különböző színű kígyóbőrrel tekerik körbe.

Olyan ügyesen készítik, hogy mindegyik az íj részének tűnik. Ez megerősíti az íjat és biztosabb az eredmény.

Az íj húrja egy bizonyos növényből készül, mely a nádhoz hasonlít, de belül tömör, hajlékony és vékony. Ilyet használnak Portugáliában a lovasok a lovaik irányítására. Színe szürke, aranysszürke, fekete.

Ez a növény az anzicos földön nő, valamint a Bengala Királyságban, melyen áthalad a Gange folyó. A nyílvevesszők vékonyak és keményfából készülnek. Külön tartójuk van. Olyan gyorsak kilövésükben, hogy noha 28-nál is többet hordanak magukkal, az összeset kilövik a levegőbe, mielőtt az első visszaesne. Hozzátette (Duarte úr), hogy látta néhányszor, amint ügyes alabárdosok a madarakat röptükben ölték meg a levegőben.

Használnak más fegyvereket is, mint a balta vagy szekerce, amely különös alakú. Nyele fele olyan hosszú mint a töré, végén gömb alakú, hogy jobban illeszkedjen a kézbe. Az egészet a már említett kígyóbőrrel vonják be. A rúd végénél erősítik a nyélhez, majd az egészet beborítják vele.

A fegyver kétfejű. Az egyik - a kétélű fegyverek módjára - félkörív alakú, a másik pöröly. Amikor ellenséggel harcolnak vagy nyilak ellen védekeznek, gyorsan, gyakorlottan összerendeződnek, fegyvereikkel kört alkotnak. Mindegyik azt a teret védi, amely vele szemben van. Mikor az ellenfél elhajtja fegyvereit és kilövi nyilait, akkor azok nekiütözköznek ezeknek a bárdoknak és lepattannak róluk. Azután a bárdot hátukra veszik és ők lövik ki nyilaikat. Rövid töreik vannak, melyeket ugyanolyan bőrökkel fednek, hasonlóan a késekhez, melyeket a foglyok oldalukon viselnek.

Övük különböző fajta. A harcosok 3 ujjnyi széles elefántbőrt viselnek. Ez ujjnyi vastag, igen nehéz a használata, ezért tűz segítségével kör formájúvá alakítják és csatokkal ferdén erősítik fel. Ügyesek, gyorsak, mint a kecskék ugrálnak hegyeik között.

Vidámak, nem kerülik a halált, egyszerűek, igazak és őszinték, annyira, hogy a portugálok - másokban nem, de - bennük bíznak.

Ez annyira igaz, hogy mint Duarte úr mondja, ha az anzicos nép keresztény lenne, a legjobb akaratral szenvednék el - az örök élet reményében - a mártíromságot. Az ő példájukkal és tanúságukkal nagymértékben megerősíthetnénk hitünket a pogányokkal szemben, lévén annyira hűek, igazak, őszinték és egyszerűek, készek lennének a halálra a világ dicsőségéért és jó néven vennék főnökeiktől, ha vele adnák húsukat is evésre.

Azt mondta Duarte úr, hogy mivel ez a nép annyira nyers és kegyetlen, nem állnak velük kapcsolatban, csak mikor ők jönnek kereskedni Kongóba. Rabszolgákat hoznak saját népük-ből és Nubiából (mellyel határos földjük), szövetet - mint már mondtuk - és elefántcsontot.

Visszafelé sőt visznek, és abból a kagylóból, amit pénzként használnak. Valamint visznek nagyobb kagylókat is, amit Sao Toméból hoznak. Ezeket díszként használják, mivel szépségüket emeli. Visznek ezenkívül portugál árukat is, mint selymet, lenvásznat, üveg csecsebecséket és hasonlókat.

Körülmetélik magukat. Gyermekkorukban különböző sebeket ejtenek az arcukon, így díszítve azt. Így tesznek az előkelők és a köznép is. A megfelelő helyen beszélünk erről.

Emberi húst tartanak a mészárszéken, mint ahogy mi itt marha és más állatok húsát. Ugyanis ők a háborúban fogságba esett ellenséget megeszik. Rabszolgáikat eladják, ha jó pénzt kapnak értük. Ha nem, akkor elküldik őket a mészárosokhoz, ahol feldarabolják és árusítják őket mind sütés, mind főzés céljából.⁴⁶

Nagyon különös a következő dolog. Egyesek belefáradva az életbe, vagy nagylelkűségből, vagy hogy mutassák rettenthetetlenségüket, nagyon tiszteletreméltónak érzik, ha alávetik magukat a halálnak. Megválnak életüktől. Felajánlják magukat a mészárosoknak, mint valamely előkelő alattvalói, hogy uruknak nagy szolgálatot tegyenek, és azok egyék meg testüket. Rabszolgáikat kövérre hizlalják, megölik és felfalják. Bizonyos, hogy sok nép eszik emberhúst, mint Kelet-Indiában, Brazíliában és máshol, de csak az ellenségeiket. Az, hogy ők barátaikat, alattvalóikat, rokonaikat is megeszik - ez példátlan, csak az anzicos nép tesz ilyet.

A nép általános öltözeke a következő; a köznépből való férfiak övtől felfelé meztelenek, fejükön sem viselnek semmit, mivel hajuk dús és gyapjas. Az előkelők selyembe és más szövetbe öltöznek. Fejükön hússzínű vagy fekete díszet hordanak, sapkákat, Portugáliából érkezett fejfedőket és más - arra a vidékre jellemző - fejékeket. Mindnyájan szeretnek felcicómázva közlekedni, ha van rá lehetőségük.

A nők tetőtől-talpig afrikai módra öltözködnek. A szegények csak övtől lefelé hordanak ruhát, az előkelők és akik tehetik egy olyan leplet viselnek, mely beburkolja a fejüket, de arcukat szabadon hagyja. Lábbelit hordanak, de a szegények mezítláb járnak. Járásuk könnyed, alakjuk szép és jólneveltek.

Nyelvük teljesen különbözik a kongóitól. Ennek ellenére ők könnyen megértik a kongóit, mert az világos és könnyű nyelv. A kongóiak csak nehezen értik az anzicos nyelvet.

Vallásukat kérdezve, Duarte úr azt mondta nekem, hogy pogányok, semmi mást.

VI. fejezet

A Kongó Királyság keleti oldaláról és környékéről

A Kongó Királyság keleti határa (mint már említettük) a Vumba és Zaire folyók találkozásánál kezdődik, egyformán távol a Nílustól, mely bal felé esik.

Magas hegység szegélyezi, csúcsai lakatlanok és Cristais-nak (kristály) nevezik tekintve, hogy sok kristályt találnak itt, a sziklák és hegyormok között. Tovább a Sol (Nap) hegységen halad keresztül. Nevét onnan kapta, hogy nagyon magas. Mégsem esik itt hó, nem terem rajta semmi, sőt semmilyen növény vagy fa sincs rajta.

Balkézfelől más hegyek emelkednek, melyeket Salitre-nek (Salétrom) neveznek, ugyanis itt elég sok található ebből az anyagból. Átkelve a Berbela folyón (amely az első tóból ered), eljutunk a Kongó Királyság régi keleti határához.

Így ez a határ a Vumba és Zaire folyók találkozásától az Aquilunda tóig terjed a Malemba vidéken, mintegy 600 mérföldnyi hosszan. A királyság keleti határának vidékétől a Nílus folyóig és a két nagy tóig (melyről még teszünk említést) 150 mérföld a távolság. Ez a terület

⁴⁶ emberevés: Téves hiedelmek éltek Afrika népeiről a középkori európai ember tudatában. Tömeges méretű kannibalizmusról Afrika bármely területén nincs hitelt érdemlő adatunk. Rituális módon a kereszténység is gyakorolja - ostya, bor, úrvacsora -, de Afrikában is fogyasztottak hasonló céllal a legyőzött ellenség egyes szerveiből.

sűrűn lakott és sok hegy található rajta. Innen hoznak különböző fémeket, szöveteket, és pálmefonatokat.

Ha már ideérkeztünk, szükséges megemlíteni azt a csodálatos mesterséget, amit ezen térség lakói és szomszédai űznek. Különböző szöveteket készítenek, bársonyt (bolyhosat és simát), brokátot, tafotát, szőtteket és hasonló anyagokat. Nem selyemből készítik ezeket - amit tőlünk hoznak -, hanem pálmalevelekből. Vigyáznak a kisebb pálmákra, minden évben kivágják azokat. Alacsonyan metszik el, hogy a következő évadban hajlékonyabb legyen. Ezekből a megfelelően kezelt levelekből kihúzzák a nagyon finom és végüknél vékony szálat. A hosszabb szálak értékesebbek, mert ezekből nagyobb darabokat is tudnak szőni. Ezek a szőttek különböző formájúak. Lehetnek bolyhosak - a bársony módjára mindkét oldalon -, lehetnek damaszt levelekkel díszítve és különböző alakúak.

Készül itt brokát, amit itt altibaixos-nak⁴⁷ neveznek és értékesebb a mi brokátunknál. Ebbe a szövetbe csak a király öltözhét és az, akinek ezt megengedi.

A nagyobb darabok brokátból készülnek, tekintve hogy ennek hossza eléri a 4-5 araszt, szélessége a 3-4 araszt. Incorimas-nak nevezik, mivel ennek környékén terem. Ez a Vumba folyó mentén terül el. Készítenek veludes ensacas-t hasonló szélességben, damascos infulas-t, rasos maricas-t, tafetas tangas-t és chamalotes engombos-t.⁴⁸

Ezekből a könnyű szövetekből készítenek nagyobb darabokat, melyeket itt kidolgoznak, ha legalább 6 arasz hosszúak és 5 arasz szélesek. Mindenki ezekbe öltözködik a lehetőségeitől függően. Ellenállnak a víznek, erősek és könnyűek. A portugálok is elkezdtek használni a vitorlákhöz és sátrakhoz. Kitűnően bírják a vizet és a szelet.

Az említett nyugati folyópart zárja a Kongó Királyság határát. Vele azonos vonalban, de 150 mérfölddel keletebbre folyik a Nílus. Ez a két víz zárja közre azt a térséget, ahol a fenti holmikat nagy mennyiségben állítják elő. A területi főnökök egy része János papnak engedelmessékedik, másik része a hatalmas Moenhemuge⁴⁹ királynak.

Ezen a területen más említésre méltó dolog nincs, hacsak az nem, hogy a Nílustól nyugatra élő népek a Kongó Királyságban kereskednek és tengerpartján. A másik - keleti - oldalon élő népek a Moenhemuge Királyságon át mehetnek a Mombassa és Mocambique-i tengerpartra.

VII. fejezet

A Kongó Királyság déli határa és környéke

Ez az előző oldal - mint mondtuk - a hatalmas Prata hegységben végződik. Itt kezdődik a királyság negyedik, utolsó határa, a déli. Az említett hegységtől a Vacas öbölíig tart nyugati irányban. Hossza 450 mérföld. Ez a vonal félbevágja az Angola Királyságot. Balfelől elhalad a már említett Prata hegységnél. Ettől délre a Matamba Királyság található. Nagy és önálló állam. Egyszer ellensége, máskor barátja Angolának.

⁴⁷ altibaixos: bársonyhoz hasonlító anyag, amit rafiapálmából készítenek. Kongói vagy Kasai bársonynak is nevezik.

⁴⁸ szövetfajták: incorima - brokát, nevét származási helyéről kapta, veludes enzacas - bársonyok gyűjtőneve, infulas - damaszt, maricas - szatén, tangas - tafota, engombos - tafota szerű selyem-szövet

⁴⁹ Moenhemuge királyság: talán az Unyamvézi birodalomról lehet szó.

A Matamba Királyság pogány. Területe a már említett határtól délre a Bavagul folyóig terjed a közönségesen Holdnak nevezett hegység lábáig. Kelet felé a határ a Bagamidri folyó nyugati partja, beleértve a Coári folyót is. A föld bővelkedik kristályokban, egyéb bányákban, élelmiszerben. Levegője jó. Ennek ellenére a szomszédos népekkel kapcsolatot tart, ahogy elmondtuk; Angola és Matamba gyakran háborúzik egymással.

A Bagamidri folyó választja el Matapa királyságot Monomatapától. Ez utóbbi keleti irányban található. Joao de Barros hosszasan ír róla 10. könyvének első fejezetében.⁵⁰

A tenger felé eső részeken számos előkelő használja a király címet, de országuk kicsiny. Ezeken a helyeken nincsenek kikötők. Már számos esetben említettük Angola Királyságot, ideje, hogy részletesebben beszéljünk róla. Annál is inkább, mivel régóta független hatalom, korábban királya felvette a kereszténységet. Birtokolta az egész neki kijelölt területet és az idő múltával több szomszédos földet is elfoglalt. Ily módon most nagy uralkodó, gazdag és kevéssel kisebb a hatalma mint Kongó uralkodójáé. Mikor neki tetszik, fizet adót, máskor visszautasítja annak megfizetését.

II. János portugál király⁵¹ terjesztette el a kereszténységet Kongóban. Azután Angola ura is barátja lett, mivel ő a kongói király alattvalója volt. A két nép háborúzott egymással, majd az angolai uralkodó minden évben küldött valamilyen ajándékot Kongóba.

A kongói uralkodó engedélyével Angola kereskedni kezdett a portugálokkal Luanda kikötőjében. Rabszolgákat cseréltek más cikkekért. A rabszolgákat mind Sao Toméra vitték. Így kialakult ez a kereskedelem, a hajók először arra a szigetre mentek, aztán Luandába. Mivel folyamatosan növekedett ez a szállítás, a hajókat Lisszabonból egyenesen Luandába küldték. Kineveztek egy kormányzót, Paulo Dias de Novaist. Neki adta a király a kereskedelem felügyeletét, elődei érdemeiért, akik lehetővé tették ezt a kereskedelmet.⁵²

Sebestyén király megengedte neki, hogy meghódítsa a Kwanza folyótól délre eső 33 mérföldes sávot. A szárazföld belseje felé nem szabott határt a hódításnak - melyet saját költségén kellett fedeznie -, de megillette örököseit is. Sok hajó ment vele és jelentős kereskedelem indult Angolával. Ezt a már említett Luandából irányítják. Itt kötnek ki a hajók. Paulo Dias lépésről-lépésre hatolt a szárazföld belsejébe. Egy bizonyos Anzele nevű helyen épületet emelt, közel a Kwanza folyóhoz - egy mérföldnyire attól -, mert így kényelmes és a hely szomszédos Angola kereskedelmi útjaival.

Nagyon megnőtt a kereskedelem. A kongóiak és portugálok szabadon vehették és cserélhették áruikat Cabaca-ban. Ez Angola urának székhelye, mintegy 150 mérföldnyire a tengertől.

⁵⁰ Joao de Barros (1496-1570) portugál utazó és történétíró. Említett munkája: Asia de Joan Barros, dos factos que os Portugueses fizeram no descobrimento e conquista dos mares e terras de Oriente. (Azokról a dolgokról, amelyeket véghezvittek a portugálok a keleti szárazföldek és tengerek felfedezése és meghódítása közben.)

⁵¹ II. János portugál király (1481-1495) a nagy földrajzi felfedezések támogatója, uralkodása alatt jut el Bartolomeu Dias a Jóreménység-fokáig. Nagy álmát - India elérését (1498) - nem érhetette meg. Kortársai a "Tökéletes Herceg" megtisztelő névvel illették.

⁵² Utalás arra, hogy Paulo Dias unokája Bartolomeu Diasnak (lásd előző jelzet). Paulo Dias 1559 és 1565 között már járt a Kwanza folyó környékén egy expedíció vezetőjeként. 1571-ben királyi adománylevelet kap, mint Angola leendő kormányzója. A Dande és a Kwanza folyók közötti területet élete végéig személyre szólóan birtokolhatja. Leszármazottai a Kwanza folyótól délre eső 35 mérföldes sávot kapják örökletes adományul. Ez utóbbi földet nem sikerül meghódítania. 1589-ben hal meg Massangano erődjében.

Ekkor az uralkodó megparancsolta, hogy öljk meg a kereskedket és vegyk el áruikat. Azt állította, azért jönnek, hogy kikémleljék és elfoglalják országát. De valójában úgy tűnik, azért tette ezt, hogy megszerezze javaikat. Ugyanis ezek az emberek nem harcosok voltak, hanem kereskedk. Ez megismétlődött abban az évben, amelyben Sebestyén király vereséget szenvedett Berberia-ban.⁵³

Látva ezt, Paulo Dias felfegyverezte a környéken lévő portugálokat, akiket össze tudott gyűjteni. Két galeota-val (gályával) és más hajókkal - melyek a Kwanza folyón voltak - elindult a folyó két partján, hogy meghódítsa ezt a területet. Sok főnököt győzött le fegyverrel. Ezek barátaivá és alattvalóivá váltak. Angola ura látva, hogy vazallusai Paulo Diasnak engedelmeskednek, és a portugálok milyen gyorsan foglalják el a földjét, hatalmas hadsereget gyűjtött ellenük, hogy elpusztítsa őket. Dias kérte a kongói uralkodót, segítse embereivel, hogy meg tudja védeni magát.

Ő küldött is neki egy hadsereget, mely 60 000 főt számlált. Ezt egy unokaöccse vezette, kinek neve Sebastiao Manibamba. Jött még egy kapitány vezetésével 120 portugál zsoldos, mert úgy vélték, hogy azon a területen ez a vállalkozás kifizetődő.

A két seregnek egyesülni kellett, hogy együtt támadjanak Angola királyára. A kongói sereg megérkezett a Bengo folyó partjára, ami 12 mérföldre van Luandától. Itt sok hajót kellett keresni, az átkeléshez. Mivel késlekedtek, és annyi ember átszállításához sok idő kellene, elindultak a folyó mentén felfelé. Ahogy haladtak előre, összetalálkoztak az angolai sereggel, mely várt rájuk, hogy megakadályozza őket abban, hogy a földjükre lépjenek. A moxicongo nép hadrendje csaknem azonos az angolaival. (Moxicongos-nak hívják Kongó lakóit, mint ahogy spanyolnak Spanyolország lakóit). Gyalogosan harcolnak, a sereget kisebb egységekre osztják, melyeket a csatatérre vezényelnek, használván különböző jeleket és zászlókat, melyekről már tettünk említést. A harci eseményeket különböző jelekkel és hangokkal irányítják. Ezeket a főkapitány adja, ő jelzi, hogy mit kell tenni. Kezdjük a hadmozdulatokkal: visszavonulás, támadás, jobbra vagy balra fordulás és mások. Ezeket különböző erőteljes hangokkal tudatják a fővezér parancsa szerint. Ezek olyanok, mint a mi dob vagy trombita jelzéseink. Három hangszert használnak; az első az a hatalmas dob, amit egyetlen fából készítenek és bőrrel vonnak be. Ezt kicsiny elefántcsont ütővel szólaltatják meg. A másik hangszer olyan, mint egy fordított piramis, alul hegyes, felül széles. Vékony fémlemezről készül. Homorú és belül üreges, olyan mint egy fordított kolomp. Ezeket fa ütőkkel szólaltatják meg. Sokszor meg is repesztik, hogy hangja rekedtebb, félelmetesebb és harciasabb legyen. A harmadik eszköz elefántcsontból van. Lehet kicsi vagy nagy, belül üreges. Lyukakon keresztül fújják, melyeket az oldalába fúrnak, a sípot nem a végéhez illesztik. Ezeket a trombitához hasonlóan hangolják. Rajtuk vidám és felemelő zenét játszanak, hogy megindítsa és felemelje lelküket. Így semmibe veszik a veszélyeket. Tehát ezt a három kisebb-nagyobb harci hangszert használják, feltéve, ha a fővezér hoz magával a nagyobbakból, hogy jeleket adjon a harcmezőn. A kisebb egységek és csapatok hasonlókkal rendelkeznek, de kisebb hangszerekkel. Minden kapitány - aki csapatait vezeti - használja a kisebb hangszereket, és a kezükben tartják a dobot. Ebből következik, hogy amikor hallják a fődob hangját, a trombitáét vagy más hangszerét, a hadsereg minden része ugyanazzal a hangszerrel válaszol. Így jelzik, hogy értették az üzeneteket. Éppen ezért a kapitányok hasonló jelzést adnak. Nemcsak a mindennapi életben használják ezeket, hanem ütközetekben, kisebb csetepatékban is. Ekkor az erős harcosok elől viszik ezeket és pergőn ütve a kolompot fa ütőkkel jelzik a harcosoknak a veszélyt, és a feléjük közeledő fegyvereseket.

⁵³ 1578

A moxicongo férfiak harci öltözéke a következő: fejüket különböző tollakkal díszítik, mint strucc, páva, kakas és más szárnyasok. Ez hatalmasabbnak mutatja őket és ijesztővé teszi megjelenésüket. Deréktól felfelé meztelenek, nyakukból két oldalt jobbra és balra vaslánc lóg, mely gyermekujnyi vastag gyűrűkből áll. Ez dísz és egyben elszántságukat is mutatja. Deréktól lefelé vászon vagy tafota anyagból készült ruhát viselnek, mely sarkukig ér. Oldalt felhajtva és az övbe tűrve hordják. Erről az övről - amely mint már mondtuk finom kidolgozású - csengők lógnak, hasonlóak a fenti hangszerhez. Ezek mozgás és csata közben megszólalnak, erősítik a lelküket, hogy bátran harcoljanak az ellenség ellen. Lábbelijüket portugál módra szíjjal erősítik lábukra.

Harc eszközeikről már esett szó; íj, nyílvevők, kard, tör, de páncél nem. Ezt a két eszközt nem használják együtt.

A közkatonák deréktól felfelé meztelenek, többi felszerelésük: íj, nyílvevők és tör. Hozzákezdvén a csetepatéhoz kivonulnak a csatamezőre, szétszórta állnak fel nyíllövésnyi távolságra, hogy védjék magukat. Ide-oda fordulva gyorsan ugrálnak egyik helyről a másikra, hogy elkerüljék a lövéseket. Az élen néhány rendkívül gyors fiú halad csengettyűket rázva, hogy lelkesítsék a többieket. Mikor a kapitánynak úgy tűnik, hogy a csapat már elfáradt a harcban, ezekkel a hangszerekkel hívja őket. Ezt a jelet ők meghallva megfordulnak és visszavonulnak. Helyüket más csapatok veszik át a harcban, egészen addig míg minden erejükkel részt vesznek a harcban.

Számos összecsapás történt, az első csatát a kongói sereg nyerte. Sokszor küzdöttek még, mindkét fél veszteséget szenvedett.

Híján voltak az élelemnek, sokan megbetegedtek vagy meghaltak, ezért a kongói sereg otthagya a csatateret és mindenki hazatért.

Paulo Dias nem tudott egyesülni a baráti sereggel, ezért tovább ment, átkelt a folyón és megpihent Lucala-ban, mivel ez egy természet által megerősített hely, hogy harcoljon az angolai uralkodó ellen. Lucala-nál folyik össze a Kwanza és a Lucala folyó, a tengertől 105 mérföldnyire. Ettől az összefolyástól feljebb a két folyó megközelíti egymást puskalövésnyi távolságra, ily módon csaknem szigetet alkot. Az említett folyók találkozásánál emelkedik egy domb. Ezt megszállta Paulo Dias és - hogy biztonságosabb legyen - megerősítette. Korábban nem volt ott település, mostanra egy kis, portugálok által lakott területté vált.

Így az említett és elfoglalt Lucalából a Kwanza folyón haladt tovább Paulo Dias a tó felé. Itt a közelben vannak a Cambambe hegyek, melyek mérhetetlen mennyiségű ezüstöt adnak. Ezeket a hegyeket hódítja az említett Dias, értük komoly harcot vív Angolával. Mivel ők tudják, hogy a portugálok számára milyen értékesek ezek az ezüstmányákat rejtő hegyek, nagy erővel állják útjukat. Más helyeken is harcolnak, mert a portugálok átkelnek a Kwanza folyón és folyamatosan fosztogatják az Angola királyság alattvalóit.

Ennek a népnek (angolai) fegyverei a következők; 6 arasz hosszú íj, faháncsból készült húrral. Nyílvevők 6 arasz hosszúak, fából készültek és vékonyabbak a kisujjnál. Vas végük horog formájú, másik végére madártollakat erősítenek. 6-7 darabot visznek íjat tartó kezükben, nem használnak tegez. Török nyele a késéhez hasonló, övükben baloldalt hordják és szemtől-szembe használják. Ismerik a hadmozdulatokat, hadicseleket és más módszereket. Ugyanis sok csatát vívtak a portugálokkal és felismerték, hogy előnyben vannak ellenségeikkel szemben, ha éjjel vagy esőben támadnak, mert ilyenkor a puskák és ágyúk nem használhatók. Seregüket több egységre osztják. A király személyesen nem vonul a háborúba, kapitányait küldi el. Ezek a népek rögtön elmenekülnek a csatateréről, ha látják kapitányukat meghalni. Ilyenkor semmi sem tartja őket vissza. Elhagyják a csatateret. Mindnyájan ló nélkül harcolnak.

Ha a kapitány nem akar gyalogolni, akkor megparancsolja, hogy a rabszolgák vigyék. Erre három módszerük van, ezeket majd elmondjuk.

Parancs nélkül is megszámlálhatatlanul sokan vonulnak harcba, nem marad otthon fegyverforgatásra alkalmas ember. Nem képeznek élelmiszertartalékot a csatára (aki visz magával élelmiszert, azt annak szolgálja hordja hátán), noha sok állatot tarthatnának, melyeket háziasítva felhasználhatnának és magukkal vihetnének. Erről más helyen még fogunk írni. Ebből következik, hogy a teljes hadsereg megérkezve egy területre, elfogyasztja az ottani élelmiszert, és ha nincs mit enni, akkor a vállalkozásnál nagyobb erő - az éhség - miatt felosztják a sereget és mindenki hazatér.

Nagyon hisznek az előjelekben. Ha egy madár balkéz felől repül el, vagy olyan módon énekel, hogy megértik és szerencsétlenséget hirdet, akkor nem mennek tovább, visszavonulnak. Így tartották ezt korábban az első rómaiak és más pogányok is.

Feltűnő, hogy milyen kevés portugál katonája volt Paulo Dias-nak. Segítséget nyújtott neki az a 300 portugál, aki ezen a területen kereskedett. Rabszolgákkal, rokonokkal. Angolából menekültekkel és lázadókkal együtt összesen nem érte el számuk a 15 000-et. Mégis olyan nagy ellenállást fejtettek ki a feketék megszámlálhatatlan tömegével szemben, kik Angola alattvalói voltak. Mint mondtuk, számuk elérte az 1 000 000 lelket.⁵⁴ Azt állítom, hogy ez annak köszönhető, hogy a feketék hadserege meztelen és nincsen védekező fegyverük. Támadó fegyvereik az íj, tör, ahogy már beszámoltunk róla. A mi kevés katonánk viszont olyan zekében jár, amit kibéleltek és megerősítettek gyapottal, egyenként varrva össze a darabokat. Így a térdüktől a vállukig védi őket. Hasonló anyaggal megerősített sisakot viselnek. Ez megvédi fejüket a nyilaktól és kardcsapásoktól. Ezenkívül hosszú kardjaik vannak. Néhány lovas magával hozta lándzsáját is. Egy lovas felér feketék százaival, tőlük nagyon félnek, mindenekelőtt viszont azoktól, akik puskával vagy ágyúval lőnek. Ez utóbbiaktól különösen, így kevés jól felfegyverezett ügyes fegyelmezett katona legyőz oly sokat.

Angola Királyság hitetlen népekkel van teli, mindenkinek annyi felesége lehet, amennyit csak akar, ezért igen magas a népszaporulat. Ez nem történik meg a Kongó Királyságban, ahol keresztényi módon élnek szerencsére - ahogy Duarte úr megállapította - és hisznek is benne. Angola 1 000 000 harccsal rendelkezik, nemcsak azért, mert a férfiak sok asszonyt tartva rengeteg gyermeket nemzenek, hanem azért is, mert jó kedvvel mennek háborúba előljárójuk szolgálatában.

Ezenkívül nagyon sok ezüst-, finom réz- és más fém-bánya található itt, több mint a világon bárhol. Termékeny a földje, alkalmas élelmiszerek előállítására, jószágok - elsősorban marha - tartására. Az igazság az, hogy ezek a népek minden másnál jobban kedvelik a kutyahúst, ezért tenyésztik és hizlalják a kutyákat. Mészárszéken vágják és árulják őket. Egy nagy, jófajta kutya értéke, ha eladják, 22 darab rabszolgával ér fel. Ha mindegyik 10 dukátot ér, az 330.⁵⁵ Ekkora ár azért az állatért! A pénz, amit használnak, különbözik Kongó kagylóitól. Olyan continhas de vidro-t⁵⁶ használnak, amit Velencében készítenek. Nagyok, mint egy dió, de vannak kisebbek, különböző színűek és formájúak. Ezeket használják azok a népek pénzként, díszként, és viselik az asszonyok nyakukon és karjukon; ekkor anzolas-nak nevezik. Ha rózsafüzér módjára felfűzik, neve missanga.⁵⁷

⁵⁴ Nyilvánvalóan eltúlzott adat, talán a teljes lakosság lehetett ennyi.

⁵⁵ A szerző téves számítása.

⁵⁶ continhas de vidro: perles de verre de Venice - üveggyöngy (velenceihez hasonló)

⁵⁷ missanga: a bantu "sanga" többől képzett szó, jelentése: lánc, füzér.

Angola uralkodója pogány, bálványokat imád, mint mindenki abban az államban. Az igazság az, hogy Kongó uralkodóját követve fel akarta venni a kereszténységet. De, mivel mostanáig nem volt lehetőség arra, hogy papokat küldjenek oda felvilágosítani őket, megmaradtak abban a sötétségben. Duarte úr említette, hogy mikor ő ott tartózkodott, követeket küldtek Kongóba és szerzeteseket kértek - oktassák őket a kereszténységre. De mivel ott sem voltak, nem tudtak küldeni.⁵⁸ Most megegyezett a két uralkodó, barátok lettek. Angola uralkodója bocsánatot kért a megtorlásokért és vérfürdőkért, amelyeket a kongóiak és portugálok ellen követtek el Cabaca-ban.

Angola és Kongó népe ugyanazt a nyelvet beszéli, hiszen - ahogy már mondtuk - egy királyságot alkotnak. Csak a szomszédos népek nyelvétől különbözik nyelvük, ahogy különbség van a portugálok és a kasztíliaiak, vagy a velenceiek és kalábriaiak nyelve között. A szavakat különbözőképpen ejtik, máshogy képezve azokat (ha feltesszük, hogy ugyanarról a nyelvről beszélünk). Kisebb nehézségekkel megértik egymást.

Már mondtuk, hogy a Vacas-öböl félbevágja az Angola Királyságot. Eddig az egyik feléről beszéltünk, most leírjuk az ettől délre fekvő részeket. A Vacas-öböltől a Negro-nak mondott fokig 220 mérföld a távolság az Óceán partja mentén. A terület hasonló a már leírthoz. Sok kisebb főnök birtokolja, akik engedelmeskednek Angola királyának. A Negro-fok keleti irányba tartva félbevágja a Fria-nak nevezett hegységet - melynek az Egyenlítő felé eső magasabb részeit Nevosanak nevezik - és a Cristal hegység lábainál ér véget. Ezekből a havas hegyekből származik a Humbe és Zachat tavak vize. Ez a vonal folytatódik a Cristal hegységtől észak felé a Prata hegységen keresztül a Malemba hegységig, ahol - mint mondtuk - kettévágja a Kongó Királyságot a Coari folyó mentén. Ez hát az Angolai uralkodó területe. Róla nem szükséges többet mondani, sem személyéről, sem udvaráról.

VIII. fejezet

A Kongó Királyság határaitól a király jelenlegi birtokai szerint, a leírt négy oldal alapján

Kezdve hát a Cuanza folyótól az Egyenlítő felé haladva 375 mérföldnyire található a Barreiras Vermelhas folyó, melyben sziklák állnak, miket a tenger ostromol, ezeket morzsolja a víz és ezért mutatja ezt a szint. Innen jobbra (keletre) 450 mérföldnyi távolságot birtokol Kongó ura. Déli irányba a határ keresztülvonul a Cristal hegységen (ez nem azonos az Angolában említettel), valamint a Salitre-hegységen és a Prata-hegység lábainál, átkel a Berbela folyón és az Aquilunda tóban végződik. Ez a határ 500 mérföld hosszú. A negyedik határ a Cuanza folyó mentén húzódik, amely az említett tóból ered és 360 mérföld hosszú. Így az a terület, amit Alvaro kongói király birtokol 1685 mérföld területű. A királyságot a Zaire folyó keresztezi - itt van az a fok amit a portugálok Padrao-nak neveznek⁵⁹ -, keresztül folyik a Sol és a Cristal hegységeken, és 600 mérföldnyire végződik az Óceántól és 150 mérföldre a

⁵⁸ Az 1580-as évek első fele Portugáliában a hatalomváltás időszaka. A spanyol I. Fülöp ráadásul már elsősorban az amerikai kontinens spanyol érdekeltségeit akarja megvédeni és megőrizni a feltörekvő angol tengeri hatalomtól. Érthetően kevesebb figyelmet szentel az afrikai portugál érdekeltségeknek.

⁵⁹ A portugál felfedezők partraszállásuk helyén köoszlopot (padrao) helyeztek el, rajta felirattal. Például a Zaire folyót felfedező Diogo Cao a következő feliratú padraot állította a későbbi Szent Ágoston foknál: "A világ teremtésének 6681. és Jézus urunk születésétől számított 1482. évben a kiváló és nagyhatalmú II. János portugál király elküldte ezen területek felfedezésére és a köoszlop felállítására a nemes Diogo Cao-t."

Nílustól. Az az igazság, hogy korábban az uralkodó több olyan területet is birtokolt, amit azóta elvesztett. Ezek neve csak titulusaiban maradt meg, jöllehet azok már mások birtokában vannak.

"Alvaro, Kongó az Ambundu, Matamba, Quissama, Angola és Angoi, Cacongo, Kongó két királyságának, Amulaca és a pangelunok királya, a Zaire folyó, az anzicok és Anzicana valamint Loango ura stb..."

Kongó tartományai

A Királyság 6 tartományra oszlik, ezek; Bamba, Soio, Sunde, Pango, Bata és Pemba. A legnagyobb és leggazdagabb Bamba, melyet a nemrég elhunyt Alvaro király unokaöccse Sebastiao Manibamba kormányoz. Ez a tartomány a tengerpart mentén terül el, az Ambríz folyótól a Cuanza folyóig észak-déli irányban. Sok kisebb főnököt tart fennhatósága alatt, kik közül a nagyobbak a következők; António Mani Bamba, aki helyettese és testvére Sebastiao-nak, aztán Mani Lemba, Mani Dande, Mani Bengo, Mani Luanda - aki Luanda sziget kormányzója -, Mani Corimba, Mani Cuanza, Mani Cacanje. Ők a tengerpartot uralják. A szárazföld belseje felé az ambunduk élnek Angola mellett, ők az említett Manibamba alattvalói: Engaze Quinguengo, Motolo, Cabonda és más alacsonyabb rangúak. Megjegyzésre méltó, hogy a Mani szó jelentése: Úr, és a többi pedig az általa irányított földet jelenti; pl. Mani Bamba azt jelenti: Bamba területének ura, Mani Corimba (ez Bamba egy része) jelentése: Corimba ura stb. Bamba tartomány déli irányban Angolával szomszédos, keleti irányban az Aquilunda tónál végződik, Quissama környékén. Ezt köztársaság módjára kormányozzák. Felosztották sok főnök között, kik szabadok és nem engedelmeskednek sem Kongó, sem Angola urának. Ezek a főnökök sokat harcoltak Paulo Dias ellen, aztán alattvalóivá váltak, hogy meneküljenek Angola igája alól, és segítségüket felhasználta Paulo Dias Angola ellen.

Tehát - ahogy mondtuk - Bamba a Kongó Királyság legfőbb területe, kulcsa, pajzsa, kardja és védelmezője. Minthogy ellenséges területekkel határos, kénytelen elsőként megküzdeni a támadókkal. Bátor nép él itt, aki mindig kész fegyvert fogni, szembeszállva Angola ellenségeivel. Amikor szükséges, a király felhasználja őket más területeken kitört felkelés ellen is. Szükség esetén 400 000 harcost tud kiállítani a csatamezőre, mert bár hatodrésze csak a Királyságnak, de a legjobb és legnagyobb térségeit foglalja magában. A tartomány fővárosa azon a síkságon fekszik, amely a Loze és az Ambriz folyók között terül el. A tengertől 100 mérföld távolságra fekszik. Neve Bonza. Ez a közös neve annak a földnek, melyet ural. Ebben a tartományban kezdődnek azok a hegyek, ahol az ezüstöt és más fémeket rejtő bányák vannak, és ezek a bányák Angola felé húzódnak. Ez a leggazdagabb rész azért is, mert itt a tengerparton van lelőhelye azoknak a kagylóknak, melyeket pénzként használnak a Kongó Királyságban. Itt folyik az Angolából hozott rabszolgák cseréje. A portugálok évente több mint 5000 rabszolgát vesznek, kiket elszállítanak és más helyeken eladják őket. A térség népei a legbátrabbak az egész Királyságban. Hosszú és széles kardokkal járnak, mint Esclavónia⁶⁰ népei, kiket Portugáliából küldtek. Található itt olyan erős ember, aki egyetlen csapással kettévág egy rabszolgát és egy kardcsapással levágja egy bika fejét. Vannak más (hihetetlennek tűnő) dolgok is. Egy erős ember közülük megtart a vállán egy négy hordónyi méretű edényt (amely kb. 325 libra súlyú)⁶¹ mindaddig, amíg ki nem ürül. Magukkal hordják íjaikat és nyilaikat, használatukban gyorsak és ügyesek, töreik hosszúak, melyekről már beszéltünk az anzicusoknál.

⁶⁰ Azonosíthatatlan terület.

⁶¹ kb. 150 kg.

Bamba környékének állatairól

Az itt élő állatok közül elsőként az elefántot említem, mely a Kongó Királyság egész területén megtalálható, de legnagyobb számban Bamba tartományban. Ugyanis ez a tartomány bővelkedik őserdőben, táplálékban, vízben, inkább mint más tartományok, mivel itt sok folyó található (mint már mondtuk), a föld alkalmas arra, hogy táplálja ezeket a nagytestű állatokat. Azt mondja (Duarte), hogy megmérve néhányszor a porban lábnyomát, ezek közül az egyik 4 arasz átmérőjű. Ebből el lehet képzelni (a rajzolata kör alakú), hogy mekkora lehet a teste ennek a vadállatnak. A lábát malo manzao-nak nevezik, ez annyit jelent: elefántláb. Ha Portugáliában, Itáliában, vagy Németországban napjainkban látnak kisebbeket, mint az említettek, azok fiatalok, úgy hozták kölyökkorukban ezekre a területekre, hogy megszelídítsék őket. Azt állítják, hogy azokon a területeken 90 évig él és 10-14 éves korban már ivarérett. Egybevág ezzel a ténnyel, hogy látva és lemérve néhány agyart - nem szarvát, ahogy egyesek állítják -, ezek kitettek 200 libra⁶² súlyt egyenként. Kongó nyelvén az elefánt agyart manzao-nak nevezik, a kicsiket moana manzao-nak, ami azt jelenti: az elefánt fia. Fülei olyan nagyok, mint a törökök által használt legnagyobb pajzs. Hossza 6 arasz, ovális alakú. Vállai felé kisebbedik, evvel, ormányával és farkával kergeti el a legyeket. Néhányszor leírták, hogy bőrét ráncolva ott is megöli a legyeket, ahová a fentiek nem érnek el. Ezen a farkon szörpamacs vagy sörte van, vastag mint a nád vagy az alfafű, csillogó színű. Az öregebbeké erősebb, mint a fiataloké, jobban is becsülik. A nép arra használja, hogy az előkelő férfiak és nők díszítik magukat vele Angolában és a szomszédos ambunduknál. Nagyra értékelik, mert szép, ritka ékszer és ilyen hatalmas állatból származik. Olyan tartós, mint a kötél, ha egy ember kezeivel szét akarná tépni és teljes erejével húzná, a karja fárad el előbb, mintsem a szőrszál szakadna el. Ezért néhányan figyelik, hogy az elefántok mikor mennek szűk lejtős ösvényen, a hátuk mögé kerülnek és bozótvágó késükkel levágják a farkát. Ugyanis ez az állat a szűk helyen nem tud megfordulni, hogy üldözze, nem éri el ormányával sem ellenfelét. Farka olyan ritka, hogy 2-3 rabszolgát is megadnak darabjáért. Mások, kik gyorsak és erősek, megtámadják őket legelés közben hátulról és egyetlen csapással megpróbálják levágni a farkát. Aztán rögtön menekülni kezdenek, és kanyarogva futnak, mert ez a nagy test, ha egyenesen fut, gyorsabb a legtüzesebb lónál. Ha lassan is, de szélesek lépve halad. De kanyarogva futva időt veszít és a vadász biztonságba helyezheti magát. Sokakat ért utol és ölt meg, mert egyenesen futottak.

A régiek - kik rosszul tájékozottak voltak - azt írták, hogy az elefántok nem tudnak lefeküdni, hacsak nem támaszkodnak fákhoz. Mivel ezeket a fákat a vadászok gyökereiknél meglazították, az elefánt megroggyanva a fákkal együtt a földre zuhan és ott a vadászok elejtik. De Duarte úr állítja, hogy lefeksznek, letérdelnek, felemelkednek, sőt két lábukra állva támaszkodnak a fákhöz, hogy egyenek a leveleiből, vagy vizet igyanak a repedésekből, mert néha csak ott találnak. Vannak izületeik, mint a többi állatnak, csak testük más részein. A lábukban egészen a vállukig, úgy tűnik, hogy nincs több két izületnél. Mikor legelnek, gyökerestül kidöntik a nagyobb fákat válluk vagy hátuk segítségével. A kisebbeket két agyara közé kapva, megcsavarja és kitépi, aztán lelegeli lombját. Megtörténik az is, hogy letörik egy agyara, aztán lehet látni a síkságon elefántokat agyar nélkül. Rágni a rövidebb fogaikkal szoktak, melyek nem olyan hosszúak, mint az agyaraik. Az eleséget szájukba ezzel a tömlővel, ormánnyal vagy csővel teszik, melyet kéz vagy kar módjára használnak. Vége olyan, mint egy ujj, ezzel fog meg kisebb dolgokat, mogyorót, szalmaszálat, búzát, és teszi szájába, úgy ahogy én magam, Filippo láttam Lisszabonban. A nőtények 610 napig vemhesek, nem tudják felnevelni a

⁶² kb. 90 kg.

kicsinyt, mivel olyan lassan nő. Későn választják el, és válik alkalmassá a kicsi önálló legelésre. Az anya legfeljebb 7 éves koráig vigyáz rá.

Bőre rendkívül kemény, négy ujjnyi vastag, nem lehet kilyukasztani, vagy puskával átlőni. Mesélik, hogy egy kis ágyúval, amit *pedreiro*-nak⁶³ mondanak, meglőtték egyet, de nem sérült meg a bőre, csak összezúzta a golyó. Ez az elefánt három nappal később pusztult el felfingerelten, néhány rabszolga ölte meg, akik az úton találkoztak vele.

Nem tudják házasítani, pedig ebből számos előny és haszon származna, különböző dolgokat vihetnének egyik helyről a másikra, és számos más tevékenységet is elvégezhetnének. Mégis elfogják őket mégpedig úgy, hogy mély gödröt ásnak azon a helyen, ahol legelni szoktak. Ez a gödör alul szűk, felül széles, és így a belezuhant elefántok nem tudnak kimászni belőle. A gödröt lefedik füvekkel és ágakkal, így azok nem veszik észre a csapdát és belezuhannak. Duarte úr elbeszélte egy csodálatos esetet, amit saját szemével látott a Kwanzánál. Egy kis elefánt, mely anyjával ment, belezuhant egy gödörbe. Mivel az anyja nem tudta kihúzni, betemette oly módon, hogy füveket és ágakat szórt rá, míg megtelt a gödör. Ezt azért tette, hogy a vadászok ne örüljenek az elefántkölyöknek, amit ha otthagy, megölnek. Ez a szerető anya nem félt az őt körbevevő emberektől, akik kiabáltak, zajt csaptak fegyvereikkel és tüzeltek rá. Bízott hatalmas erejében, hogy ki tudja gyermekét rántani. Mikor ez nem sikerült - reggeltől délutánig próbálta kihúzni -, akkor a fenti módszert alkalmazta.

Szelíd állat, rábízta magát saját erejére, nem ijed meg, nem támad arra, aki nem bántja őt. A házak közelében tartózkodva sem tesz kárt. Ha az úton találkozik emberekkel, nem támadja meg őket, ha azok nem ingerlik, csak könnyedén levegőbe emeli ormányát, ha valaki eléáll, de mást nem tesz. Nagyon szereti a vizet, ha a többieket akarja látni, lemegy a folyóhoz, mert délben itt szoktak inni. Félig bemennek a vízbe, hogy felfrissüljenek és fürödjenek. Többi testrészüket, mely kívül maradt a vízen, ormányukkal locsolják és áztatják. Mivel itt a sok legelő és rét miatt kényelmes életük - mint mondtuk -, sok elefánt él Kongó Királyságban. Itt - állítja Duarte úr - mikor Cacánje-ből Luandába ment, egy kis üde völgyben 100 példányt látott (mert csapatban járnak, mint a szarvasmarhák, tevék és más állatok), köztük nagyokat és kicsiket, kik anyjukkal voltak. Ezek voltak az első kicsinyek, kiket látott. Ez a térség bővelkedik elefántcsontban (hiszen ott elefántok sokasága él). Korábban nem foglalkoztak vele, csak azóta becsülik, mióta a portugálok elkezdtek kereskedni azzal a területtel. A mezőkön csapatostul tűnnek fel, mivel az évszázadok folyamán mérhetetlenül elszaporodtak, és ezért jó kereskedelmet tudnak lebonyolítani belőlük. Nem tudni, hogy létezik-e még akkora állat, mint az ottani elefántok, pedig ott él a rinocérosz is, ami hasonlít hozzá. Indiában bada-nak nevezik. Akárhogy is áll a dolog, az anzicusok földjére hozták néhányat szarvából, mely a rinocérosz orrán nő. Ezt nagyon becsülik és különböző betegségek ellen használják. Így azt lehet hinni, hogy azon a környéken is él néhány.

Oroszlánok az anzicusok földjén élnek, és hasonlítanak azokhoz, melyek a világ különböző pontjain élnek. Mindazonáltal Bamba tartományban nem tűnnek fel, itt leopárdok sokasága él, hasonlítanak azokhoz, melyek Firenzében láthatóak. Duarte úr is látta őket és igazolta, hogy valóban leopárdok. Elmesélte, hogy ezeknek az állatoknak van egy különös szokásuk. A fehér embereket nem támadják meg, csak a feketéket. Mikor úgy vélik, hogy az emberek alszanak, megölik a feketéket, hogy felfalják őket, de a fehéreket megkímélik. Ha a mezőn nem találnak ételmet - éhségükben - nem riadnak vissza attól, hogy a házak udvarából rabolják el az állatokat. Károsak a többi állathoz hasonlóan. Azon a nyelven engos-nak nevezik őket. Vadak, mint

⁶³ *pedreiro*: A szó jelentése kőműves. Elképzelhető, hogy ezt az ágyútípust elsősorban kövek, vagy kőzúzalék kilövésére használták.

az oroszlánok és hasonló üvöltést hallatnak. Mindenben hasonlítanak hozzá, kivéve a bundájukat. A leopárd pettyes, az oroszlán egyszínű. Különbözőképpen vadásszák és pusztítják, a fentieken kívül méreggel, úgy hogy a húshoz keverik és megmérgezik. Hálókka felmásznak a fákra, csalétekként megkötözött gödölyét tesznek ki. Mikor a leopárd jön, hogy megegye, csapdába kerül, és minél inkább kapálódzik, annál jobban belegabalyodik. Pusztítják még íjjal, dárdával, puskával, mivel nagy ellensége a feketéknek, a nyájaknak és a szarvasmarhák-nak.

Mégis Duarte úr elmesélte, hogy volt neki egy 15 napos leopárdkölyke, és azt kecsketejjel táplálta. Ez a leopárdkölyök - mikor felnövekedett - kutyaként követte. Szelíd volt, de nem engedte, hogy gazdáján kívül más is hozzáérjen, mert ekkor üvöltött, dühöngött, forgatta félelmetes szemeit. Idő múltával a leopárd megölt egy házikutyt és egy zebrát, melyek kedvesek voltak gazdáinak. Mikor Duarte úr látta, hogy az állat veszélyes, puskájával agyonlőtte. A leopárd bajsztát halálos méregként tartják számon, akinek az ételéhez keverik, keserves halált hal. Emiatt az uralkodó megbünteti azt, aki bőrét bajsza nélkül viszi el hozzá.

Él ezen a területen egy állat, amit zebrának neveznek, csakúgy mint Berberia vagy Afrika más provinciáiban. Alakja teljesen olyan, mint egy nagy öszvéré, de nem az, mert a zebra utódokat hoz világra.

Bőre nagyon sima, de különbözik más állatokétól. Gerincétől hasáig csíkos. Ez három színt tartalmaz: feketét, fehérét és oroszlánszürkét. Ezek körülbelül 3 ujjnyi szélesek és kör alakban futnak végig a testen, a nyakon, fejen, rövid sörényén, füleken, lábokon. Mindenhol a következő sorrendben váltják egymást a színek: fehér, fekete, aztán harmadikként az oroszlán-szürke, azután megint a fehérrel kezdődik és az oroszlánszürkével végződik, mindig azonos sorrendben. Farka az öszvéréhez hasonló színű, kevésbé fényes. Lába, patája az öszvéréhez hasonlít, de megjelenése formás, bájos, a lóhoz hasonló. Lépése és futása csodálatosan könnyed és olyan gyors, hogy Portugáliában és Kasztíliában, ha rendkívüli gyorsaságot akarnak kifejezni, azt mondják olyan gyors mint a zebra. Minden évben szaporodik, megszámlálhatatlan sokaságban fordul elő és mindegyik nagyszerű példány. Hasznosíthatnák őket, mivel szelídek, szállításra, közlekedésre, háborúban és más alkalmakkor is, mint a legjobb lovakat. Szerencse, hogy az emberi szükséglettől és kényelemtől a természet megóvni látszik ezt a tér-séget, a különböző állatokkal együtt, mivel ezek sem az élelemből, sem a jó levegőből nem szenvednek hiányt itt.

Az egész Kongó Királyságban nincs ló, nem tudják az ökröket járomba fogni, vagy felnyergelni, hogy megszelídítve azokat a fogatok elé kössék, vagy esetleg felüljenek rájuk. A zebrákat sem szelídítik meg zablával és nyereggel, így megmenekülnek attól, hogy lovagoljanak rajtuk. Ezért szükséges, hogy embereket alkalmazzanak a szamarak helyett. Így fekve vagy ülve utaznak nyitott vagy fedett eszközeiken. Vagy rabszolgák viszik őket, vagy olyan emberek, kik fizetségért végzik ezt a munkát a különböző állomásokon.

Aki gyorsan akar közlekedni, az sok rabszolgát visz magával. Amikor az elsők elfáradtak, a következők lépnek helyükre, és folyamatosan váltva egymást haladnak. Így tesznek a perzsák és a tatárok is lovaikkal. Olyan gyorsan haladnak azok, kik hozzászoktak ehhez a fáradsághoz - ha folyamatosan váltják egymást -, hogy elérik a postakocsi sebességét is.

A szállítási és utazási ügyekről így képet alkottunk, csakúgy mint a zebráról, a nők, férfiak, és zsoldosok öltözkéről, a jó katonákról és a pálmafáról.

Vannak más négylábú állatok, valamivel kisebbek mint az ökör, vörös színűek, kecske módjára szarvat viselnek, mely egyszínű és feketén ragyog. Ezekből különböző díszes holmikat készítenek, mint a bivalyéből. Feje és szőre mint az ököré. Bőrét nagyon becsülik,

Portugáliába viszik, onnan Németországba, ahol feldolgozzák. Tapírnak nevezik.⁶⁴ Kongó királya szeretné, ha lennének emberei, akik ki tudják cserezni és használatra előkészíteni, hogy védekező eszközöket készítsenek belőle. Ugyanis ezek a népek pajzsként és páncélként használják, mivel ellenáll a csapásoknak és mindenekelőtt a nyilaknak.

Ezt az állatot puskával és íjjal ölik meg, de ha észreveszi a vadászt, megtámadja, megtapossa és megszaggatja patáival és orrával, ha nem tud halálos sebet okozni szarvával, otthagya félig vagy egészen holtan.

Nem hiányoznak a vadbivalyok sem, melyek az anzicusok földjén bolyonganak. Vannak vad-szamarak, kiket a görögök ónagros-nak neveznek. Más állatfajták is találhatók itt - impalanca-nak⁶⁵ nevezik. Nagyok, alakjuk az ökörhöz hasonlít, de a nyakuk és fejük magasabban van. Szarvuk felfelé áll, csavart, három arasz hosszú, ágakra oszlik, végén hegyes. Ebből igen jó kürtöt készítenek. Annak ellenére, hogy erdőkben él, nem undorító, nyakbőrét cipőtálpak készítéséhez használják. Húsát fogyasztják, húzhat ekét és használható más földműves munkákhoz. Az itt élők tartanak tehéncsordákat, házasított szarvasmarhákat. Van disznó, vaddisznó, juh, kecske. Ezek - ahogy Duarte úr állítja - 2, 3, 4 kölyköt szülnék minden alkalommal, legkevesebb kettőt, de egyet sohasem. Mivel a legelők kövérek, mindegyiket saját anyja neveli fel, és ezt igazolta Duarte úr, mivel ő is sokat tartott ott ezekből az állatokból.

Vannak hiénák. Ezek rendkívüli módon szeretik a pálmaolajat. Nagyon jó a szaglászuk - ezt a képességet Vergilius a kutyaaknak tulajdonítja -, mert az olajat már messziről kiszagolják és elrabolják éjjel a szalmakunyhóból és azoktól, akik az úton viszik és közben lepihennek aludni.

Az olaj - ahogy mondtuk - pálmából készül, zsíros mint a vaj és szilárd. Csodálatos dolog, ahogy ezek a hiénák megragadják fogaikkal az olajjal telt edényt és úgy viszik, mint a mi farkasaink a juhokat. Él itt róka, és ez - ahogy nálunk is - elrabolja a tyúkokat. Bamba térségében igen sok vadászivaló állat él, mint: szarvas, dámszarvas, gödölye és gazella. Ezekből hatalmas csapatokat látott Duarte úr, csakúgy mint mezei és üreginyűlből, mivel itt nincsenek vadászok, akik pusztítanák őket.

Pemba térségében sok cibetmacska él, mit a portugálok algalia-nak neveznek. Vadon élnek, de ezek a népek már a portugálok érkezése előtt házasították váladékáért, melynek illatát kedvelik. Manibata-ban sok, igen szép fehér cobolyt fognak. Ezeket incire-nek nevezik. Bőrét csak az előljáró engedélyével használhatják, mivel igen nagy becsben tartják. Egynek értéke felér egy rabszolgával. Az anzicusok vidékén szurikátákat vadásznak és ezek prémjébe öltöznek, ahogy ezt majd a megfelelő helyen elmondjuk.

Különböféle majmok és ehhez hasonló állatok, kicsik-nagyok, különböző fajtákból népesítik be Soio földjét. Ezek közül sokfajta kellemes időtöltést kínál. Mindenekelőtt az urak használják külsejük miatt, reprezentálnak velük, a majmok oktanok, de megjelenésük, viselkedésük, tetteik emberhez hasonlóak. Minden említett térségben található ezekből az állatokból, egyik helyen kevesebb, a másik helyen több.

Kobrák és kígyók sokasága él itt, különböző fajtájúak és nagyon különösek számunkra. Hatalmas méretűek, láttak néhányat, melyek hossza elérte a 25 araszt, szélessége az 5 araszt. Szája és hasa óriási, így képes bekapni és lenyelni egy szarvast, vagy hasonló nagyságú állatot.

⁶⁴ A tapírnak nincs szarva. Nem azonosítható egyértelműen a Lopes által említett állat.

⁶⁵ impalanca, mpalanka (Hippotragus equimus): szarvasmarhához hasonló, nagytermetű antilopfajta.

Ezt nagy vízi kobrának nevezik, mivel tápláléka után kimegy a szárazföldre, majd visszamegy a vízbe. Így mindkét elembe él.

A fák ágai közt lesi az állatokat, melyek a szomszédságában keresik élelmüket. Amikor valamelyik kellő közelségbe kerül hozzá, felülről, tekergetésével ráfonódik, farkával pedig hozzácsap. Így körülfonva és megmarva megöli. Rögtön ezután elcipeli egy bozótba vagy egy elhagyatott részre, ahol bőröstül, szarvastul, patástul lassan lenyeli. Megtörténik, hogy ilyen jóllakott és eltelt állatot találnak, amely úgy néz ki, mintha részeg vagy alvó lenne. Emiatt akármelyik gyerek megölhetné. Ebben az állapotban marad 5 vagy 6 napig, aztán rögtön újból zsákmány után néz. Bőrét a megfelelő évszakban vedli, és néhány esetben akkor is, ha sokat evett. Ezeket a bőroket megtalálják, megőrzik, hogy mutassa ennek az állatnak nagyságát. A kobra nagyon megbecsült helyet foglal el a feketék táplálékai között, fontosabbat, mint a tyúk. Ezt a finom húst sütve eszik, tudják, hogy sokat találnak akkor, ha felgyújtják a sűrű őserdőt és ezek a tüztől megégve a földre kerülnek.

Ezenkívül élnek itt viperák, ezeket jól ismerik a bennszülöttek. Ezek a kígyók olyan mérgezőek, hogy akit megmártak - 24 órán belül meghal. A feketék ismernek bizonyos fákat, melyek segítségével kezelik a sebet.

Van más állat is, akkora mint a juh. Sárkány módjára szárnya van, farka, orra hosszú, fogai különböző elrendezésűek, nyers húst eszik. Színe kék és zöld, bőre pikkelyhez hasonlít, kétlábú. A bennszülött feketék istenként tisztelik. Néhányat - nagy tiszteletben tartva - őriznek, mivel nagyon ritka, az előkelők vigyáznak rájuk nagy haszonnal, mert sok áldozatot mutatnak be nekik.⁶⁶

Találunk itt kaméleont is, ami négy lábú, a kövek között él, táplálékát a levegőből a szél segítségével szerzi. Akkora, mint egy gyík és hasonlít hozzá, feje hosszú, hegyes, farka fűrészszerű. Nagyobb része égszürke és zöldes színű. Figyelve őket, rövid idő elteltével különböző színeket vesznek fel. Magas köveken és fákon várják, hogy a szél segítségével táplálékot szerezzenek.

Néhány mérgeskígyó farka végén egy bizonyos gömböcske van, ami csörgőhöz hasonlít és hangja is úgy hangzik. Talán azért tette oda a természet, hogy más állatok megmeneküljenek tőle. Úgy vélik, hogy ez a csörgő és a feje kitűnő gyógyszer láz és szívbajok ellen. Ezek a szárazföldi állatok tehát ebben a térségben kóborolnak, közülük néhány hasonló a más részeken élőkhöz.

Végül beszélnünk kell a madarokról, elsőként a struccról, mert ez a legnagyobb közülük. Ezek Sunde és Bata részein és a mozombok vidékén élnek. A kis struccok a Nap tekintetétől felforrósodott tojásból kelnek ki. Tollát harci jelvényként vagy zászlóként használják, pávatollal együtt használva napernyőhöz hasonlít.

Mivel a páváról esett szó, elmondom, hogy Angola ezen részén sok pávát tartanak egy fallal elkerített erdőben. A király nem engedi, hogy más is tartson ilyen madarakat, mivel királyi jelvény, mint utaltunk rá. A Nagy Sándorról szóló régi történetekben lehet olvasni, hogy ez a madár milyen kivételezett helyzetben volt, mikor először látták Európában.

Van kakas - amit indiainak mondanak -, tyúk, liba és kacska különböző fajtájú, vad és házasított. Oly sok fogolymadár él itt, hogy a gyerekek hálókkaal fogják őket. Lehet látni más madarat is: fácánt, amit szalonkának neveznek, galambot, gerlét, valamint számtalan él a papa-

⁶⁶ Azonosíthatatlan állat.

figosnak⁶⁷ nevezett madárból. Illik tudni a ragadozó madarakat: királlysas, sólyom, héja, karvaly és sok más, melyeket nem vadásznak.

A pelikán vízimadár - a portugálok nevezik pelikánnak -, nagy és fehér, a víz alatt úszik. Torka olyan nagy, hogy lenyel egy teljes halat. Ennek a madárnak gyomra olyan erős és a természettől fogva olyan forró, hogy a halat egészben nyeli le. Bőre olyan forró, hogy a helyiek evvel fedik és melegítik hideg hasukat, ezért igen értékes.

Sok a kócsag is itt és a flamingót, ami a mocsárban keres táplálékot, királyinak is nevezik. Más állatok a daru madárhoz hasonlítanak, csőrük és lábuk vörös, nagyok mint a gólya, tolluk nagyrészt vörös, fehér és néha szürke. Nagyon szép látvány, a helyiek flamingónak nevezik, mivel hasonlít rá. Húsát fogyasztják.

A szürkepapagáj nagy, és jól beszél, a zöld kicsi és keveset beszél. A kisebb madarakat énekesmadaraknak nevezik. Nagyobbak, mint a kanári, tolluk és csőrük vörös. Egyesek zöldek és csak lábuk és csőrük fekete, mások teljesen fehérek, néhány szürke, a többi fekete. Énekük kellemesebb, mint a többi említett madaré. Úgy tűnik, hogy szinte dalolva beszélnek. A többiek tarka színűek.

Mivel mindegyik különbözőképpen énekel, az előkelők évszázadok óta tartják őket kalitkában őrizve, lényegében énekükért és nagyon becsülik őket.

IX. fejezet

Soio tartományról, amely a Zaire folyó környékén található és Loangóról

Ez a térség délen az Ambriz folyóval határos, a 7,5. foknál a Lelunda és Zaire folyókon keresztül Barreiras Vermelhas-nál végződik, mely a Loango Királysággal határos. A provincia közepén terül el a Soio-nak nevezett vidék, ami székhelye a kormányzónak. A tartomány vezetője a Mani Soio titulust viseli, ami azt jelenti: Soio ura. Ő mindig csak a királyi család tagjai közül kerülhet ki. Aki most uralkodik: Diogo Mani Soio. Uralma alatt tart sok más kisebb főnököt. Néhány terület, amely korábban tulajdona volt - mint a mambola nép földje - most a másik tartományhoz tartozik.

A Zaire folyótól északra Palmar helyezkedik el, ami azt jelenti pálmás, mivel itt sok nő ebből a fából. Itt néhány birtok határos Loango királyának birtokaival. Korábban Loango Kongó uralma alatt élt, de az idők folyamán szabaddá lett, és barátja nem vazallusa Kongónak. A térség népeit korábban buramagnak nevezték.

A szárazföld belseje felé az Egyenlítő környékén keleti irányban Anzicana állam széléig tart Loango, mindig azon hegyek mentén, melyek az anzicusok földjétől elválasztják. Ezt a loangoiak Congo de Amulal-nak nevezik, és Kongó alattvalója volt.

Loango területén sok elefánt él és rengeteg elefántcsont található, amit egy kis darab vasért lehet cserélni, mivel itt nincs bánya és nem tudnak vasat kitermelni és olvasztani. Vasból készítik a nyilak végét és más fegyvereket úgy, ahogy beszámoltunk róla a buramákról beszélve.

⁶⁷ papa-figo: verébféle rovarrevő madár.

Sok pálmaszőtest készítenek, melyekről fentebb beszéltünk, de ezek a szőttek kisebbek és finomabbak. A föld bővelkedik marhákban és más, már említett állatokban. A lakosok pogányok, öltözetük a kongóihoz hasonló. A szomszédságukban élő ellenségeikkel harcolnak, az anzicusokkal és Anzicana népeivel. Mikor harcba kezdenek az anzicusokkal, engedélyt kérnek Kongótól, mivel csak félig függetlenek. Azt tisztelik, amiben kedvüket lelik. A legfőbb Isten a Nap, mint férfi és a Hold, mint nő. Továbbá mindenki választ magának egy bálványt, amit kedve szerint imád.

Ez a nép könnyen elfogadná a kereszténységet, mivel sokan, akik Kongó közelében élnek, már kereszténnyé lettek. A többiek azért maradtak ebben a sötétségben, mert hiányoznak a papok és azok, akik az igaz hitre tanítanák őket.

X. fejezet

A harmadik tartomány: Sunde

Sunde található legközelebb Kongó Sao Salvadornak nevezett fővárosához. 40 mérföldnyire fekszik attól, de a provincián kívül. Határa egészen a Zaire folyóig terjed, a vízesés környékéig, amiről már esett szó. A folyó mindkét partja hozzátartozik. Északi irányban Anzicanával és az anzicusokkal szomszédos. Déli irányban a Zaire és a Bancare folyó találkozási pontja a határ, egészen a Cristal hegység széléig. Pango határai mentén található a központ, itt a kormányzó székhelye, akit - csakúgy mint tartományát - Sunde-nek neveznek. Ez a helység a vízeséstől délre egy napi járóföldre fekszik. Ez a provincia a legfontosabb, mintegy örököse a Kongó Királyságnak. Ezért mindig az uralkodó elsőszülött fia kormányozza és azok a hercegek, akik uralkodni fognak. Így történt az első keresztény uralkodó esetében is, akit Joaonak neveztek.⁶⁸ Az ő fia - Afonso⁶⁹ - itt volt kormányzó, majd követte őt a trónon. A királyok mindig szem előtt tartották ezt a szokást és folyamatosan azokat nevezik ki ide kormányzóknak, kik az uralkodásban utánuk következnek. Így tett a jelenlegi király, Alvaro,⁷⁰ aki itt kormányzott, míg apja - kit szintén Alvaronak neveztek⁷¹ - meg nem halt. Uralkodása előtt Mani Sunde-nek nevezték.

Meg kell jegyezni, hogy a királyságban nincsenek senkinek olyan javai, amelyeket szétszathatna és örököseire hagyhatna, mert minden a királyé. Ő az aki elosztja a kormányzóságokat, tisztségeket, földeket, akinek akarja. Ez a törvény a király fiaira is vonatkozik. Ezért, ha valaki nem fizeti az évi adóját, akkor a király elveszi tartományát és másnak adja, mint az megtörtént a jelenlegi uralkodó esetében. Ő, mikor Duarte úr az udvarban tartózkodott, nagyon bőkezű volt, mértéktelen pompával vette körül magát, vazallusainak adományokat juttatott és feladatát nem teljesítette. Ezért a király megfosztotta jövedelmétől, provinciájától és kegyességétől. Ezt azon a nyelven tambocado-nak nevezik. Erről beszélünk részletesen ezen írás más részeiben.

⁶⁸ Nzinga a Nevu király 1491-ben keresztelkedett meg és kapta - a portugál II. János után - a János nevet. 1506-ig uralkodott.

⁶⁹ I. Afonso kongói uralkodó 1506-1543

⁷⁰ II. Alvaro 1587-1614

⁷¹ I. Alvaro 1568-1587

Sok kisebb főnök engedelmeskedik Sunde kormányzójának. A nép kereskedik a szomszédokkal: eladnak és cserélnek sót, különböző színű szövetet, amit Indiából és Portugáliából hoznak, és kagylókat pénzért. Kapnak cserébe pálmafonatot, elefántcsontot, coboly- és nyusztprémet és öveket ugyanazon fajta pálma leveléből fonva, amit nagyon becsülnek.

Található itt sok kristály és különböző fém, de ők a vasat kedvelik, azt mondják hogy a többi fém haszontalan. Ugyanis ebből kést, fegyvereket, baltát és ehhez hasonló eszközöket készítenek, melyek szükségesek és emberi használatra alkalmasak.

XI. fejezet

A negyedik tartomány: Pango

Ez a térség korábban királyság volt, mely önállóan intézte ügyeit. Északon Sunde, délen Bata, nyugaton Kongó területe, keleten a Nap hegység határolja. Központi területét, ahol a kormányzó is székel, szintén Pangonak nevezik, és a Berbela folyó nyugati partján terül el. Korábban Panzelungosnak nevezték, de az idők folyamán neve átalakult Pango-vá.

Ezt a földet keresztül szeli a Berbela folyó, amely egyrészt abból a nagy tóból ered, ahonnan a Nílus is, másrészt a kisebb - Aquilundának nevezett - tóból. A Berbela végül a Zaire folyóba ömlik.

Noha a legkisebb a provinciák közül, nem fizet kevesebb adót azoknál.

Ezt a területet Sunde után foglalták el és Kongó vazallusává tették. Most már nyelvük és szokásuk egy, nincsen semmilyen különbség. Jelenlegi kormányzóját Francisco Manipangonak hívják. Kongó legrégibb nemesi családjából származik. Mindig kikéri véleményét a tanácsban, mivel öreg és nagyon bölcs. Több mint 50 éve áll a provincia élén, nem tettek panaszt ellene. A királynak nem kellett leváltania tisztségéből. Kereskedelme hasonló Sunde tartományéhoz.

XII. fejezet

Az ötödik tartomány: Bata

Határai a következők: északról Pango területe, keleten átlépi a Berbela folyót és megérkezik a Sol hegységhez, valamint a Salitre hegység lábához. Az említett hegységtől déli irányban a Berbela és Cachingo folyók találkozásától a Queimados hegységig tart. Itt terül el tehát Bata tartomány. Fővárosát - ahol a kormányzó székel - szintén Batanak nevezik. Korábban Agisymba volt a neve, de ez megváltozott és most Batanak hívják. Hajdan erős, nagy királyság volt. Saját akaratából egyesült a Kongó Királysággal, nem volt háború. Ennek oka talán az előkelők között támadt viszály lehetett. Az önkéntes csatlakozásból következik, hogy előnyösebb helyzetben van, mint a többi tartomány, szabadságát és kiváltságait tekintve. Annak ellenére, hogy kormányzását mindig a királyi család tagja végzi, saját akaratából, nincs nagyobb befolyása ennek a tartománynak, mint a másik tartománynak, feltéve, hogy a királyi család tagja nem az elsőszülött vagy a következő fiú, mert nem örökölheto a kormányzás. A király adja számára azzal a kikötéssel, hogy nem bitorolja a hatalmat örökítéssel, vagy lázadással.

A tartomány kormányzója a Kongó Királyság bármely kormányzójánál vagy előkelőjénél közelebb ül az uralkodóhoz. Ő az ország második embere. A saját ügyeiben nem, de mindenki más ügyében ellentmondhat egy rendelet szerint. Ha Kongóban nincs törvényes utód, akkor ő lehet a trónörökös. Pedro Manibata-nak hívják.

Néhány alkalommal a király asztalánál eszik, egy kisebb széken ülve. Ezt egyetlen előkelőnek sem engedik meg Kongóban, még a király fiainak sem. Udvara és kísérete valamivel kisebb, mint Kongó uralkodójáé. Előtte dobokat, kürtöket és más hangszereket visznek, ahogyan ez a királynak illik. A portugálok közönségesen Bata hercegének nevezik, mivel - ahogy mondtam - ha nincs utóda a királynak, akkor ezek közül kerül ki az új uralkodó.

A szomszédos népekkel mindig harcban áll. Összegyűjthet 70-80 000 harcost. Mivel folyamatosan készen áll a szomszédok elleni harcra, ezért a király megengedte számára, hogy emberei között puskával felszereltek is legyenek. Ezt egyik más kormányzónak sem engedi meg. A fiai ugyan rendelkeznek puskával ellátott katonákkal, de ezek a katonák portugálok.

Duarte úr megkérdezte a királyt, hogy miért nem ad engedélyt más kormányzónak is tűzfegyveres csapatok tartására. Ő azt válaszolta, hogy ha esetleg ellene 1000-2000 puskás katonával lázadást indítanának, akkor nem lenne lehetősége hatalma megtartására.

Ha már elmondtuk, hogy Bata hercege tarthat csak tűzfegyvereket, tudni kell még, hogy azért teheti ezt, mivel tartománya keleti oldalán a Sol és Salitre hegységek környékén, a Nílus keleti és nyugati partja mentén, valamint a Moenhe Muge Birodalom környékén él a Jaga nép. A kongóiak nevezik őket így, saját magukat Agaoknak hívják.⁷² Kegyetlenek és harciasak, fegyverrel rabolnak, állandóan behatolnak a szomszédos területekre, néha Bata tartományba is. Ebből következik az a szükség, hogy itt mindig fegyveres harcra készen álljanak és lőfegyvereket tartsanak, hogy meg tudják magukat védeni Kongó lakói.

Bata hercegének számos vazallusa van. Az itt élő népet mozombónak nevezik.⁷³ Nyelvüket Kongóban megértik. A nép bátortalanabb, mint a moxicongo. Az innen származó rabszolgák nagyon makacsok.

Szokásai hasonlóak azokhoz a népekéhez, kikről a következőkben fogunk beszélni. A király jövedelme és haszna, mely Bataból származik, több mint a duplája az előző tartományokból származóknak.

XIII. fejezet

A hatodik és utolsó tartomány: Pemba

Pemba területe Kongó közepén, szívében található, amit a már említett határok vesznek körül. Kormányzóját António Manipemba-nak hívják, másodszülött fia az elhunyt Alvaro királynak és testvére a jelenleg uralkodónak. Apja szelíden szerette őt és neki juttatta ezt a kormányzóságot, nem tudván neki jobbat adni, kivéve - mint ahogy szerette volna - magát a királyságot, de ezt a királyság törvénye nem engedélyezi.

⁷² Más források szerint Agigi

⁷³ mozombo, v. muzombo: a Fuleje, Mbrije és Lucunga folyóktól keletre élő nép. José Cardoso 1914-es jelentése említi őket. Lakóterületük Maquela do Zombotól a Cuilo folyóig terjedt.

Ez a terület Kongó állam központja, a korábbi királyok szülőhelye, az ország székhelye és a többi hercegség feje. Ezért a királyi város - amiről a következőkben minden lehetséges tudnivalót elmondunk - szimbolizálja az egész birodalmat.

Pemba említett kormányzója az azonos nevű területen székel, ami a Queimada hegység lábainál terül el a Loje folyó mentén. Ez a folyó a tóból ered és Bamba térségén keresztül jut el a tengerhez.

A kongói király udvaroncainak, előkelőinek és szolgálóinak javai, birtokai és kiváltságai ehhez a területhez kötődnek, itt helyezkednek el, mivel szomszédos a királyi udvarral és kényelmes az élelmiszert és a többi dolgot odaszállítani. Néhányan az előkelők közül - mindenekelőtt azok, kik az említett Bamba tartomány határainál élnek - sokszor háborúznak, védekeznek Quissama népei ellen, mivel ezek vannak legközelebb hozzájuk és ezek a népek - ahogy említettük - fellázadnak Kongó ellen, mivel el akarják érni, hogy szabadon kormányozzák önmagukat.

Itt fejezzük be az első könyvet, amely tartalmazza a Kongó Királyság, valamint 6 provinciájának és környékének leírását.

Következik a második könyv, melyben szó esik Kongó városának fekvéséről, területéről, a kezdetekről, mikor az uralkodót megkeresztelték, szokásairól, az udvarról, és más - a nép katonai és békés kormányzásával kapcsolatos - dolgokról. Ezt követően leírjuk a szomszédos királyságokat és déli irányban a vidéket egészen a Jóreménység-fokáig. Ezenkívül szó esik még az Indiával szembeni tengerpartokról, a szárazföld belseje felé haladva János pap országáról, érinteni fogjuk a Nílus eredetét, születését áradásának okait, mit a tudatlanok csodának vélnek.

II. KÖNYV

I. fejezet

Kongó fővárosának fekvéséről

Bár a főváros Pemba tartomány területén van, a város irányítása és annak húszmérföldes körzete mégis a király közvetlen fennhatósága alá tartozik.

A város neve Sao Salvador. Korábban Mbanzának hívták, ami a helyiek nyelvén azt jelenti, "az udvar, ahol a király, avagy a kormányzó tartózkodik". A város százötven mérföld távolságra a tengertől, egy magas, kövekkel borított hegy tetején fekszik, az itt épült házak ezekből a kövekből készültek. A hegy tetején található az a fákkal beültetett, házakkal körülvett megművelt fennsík, aminek a területe mintegy tíz négyzetmérföld. Ezen a fennsíkon lakik több mint százezer ember. A levegő friss, egészséges és tiszta, a talaj termékeny. A fennsíkon elegendő forrás található, a vizük iható, és semmilyen betegséget nem okoz.

A város, ami egy földhalmon található, elkülönül a többi magaslattól, ezért a portugálok Outeironak, vagyis erődítménynek nevezik. Ez a domb olyan magas, hogy róla az egész környéket be lehet látni. De az az igazság, hogy a domb keleti oldala és folyó felőli része meredek és szakadékos.

A királyság első urai két okból választották ezt a dombot a főváros helyéül. A magaslat épp az ország középpontjában található, veszély esetén innen könnyen lehet a királyság bármelyik pontjára segítséget küldeni. És mivel magaslaton fekszik, a város levegője egészséges és friss, a települést nem kell (fallal, cölöpökkel) körbekeríteni. A tengerpartra vezető királyi út széles, százötven mérföld hosszú, (menetelésre, utazásra) kiválóan alkalmas. Mivel szerpentin-szerűen körbefogja a magaslatot, ezért öt mérföldnyi gyaloglás választja el a várost a domb aljától.

Keleten, a hegy lábainál egy folyót találunk. Az asszonyoknak egy mérföldes utat kell megtenniük, hogy kimossák szőtteiket. (A város körül) vannak gondosan ápolt, megművelt völgyek is, de nem hagytak teret a földművelésre, mert a királyi udvar saját céljaira használja a földet.

A hegycsúcs déli oldalának egyik szegletében levő várost Afonso, az első keresztény király⁷⁴ fallal vette körül, és adott a portugáloknak is egy külön területet, amit azok külön fallal erősítettek meg. A két fal között nagy területet hagytak, ezen a téren vetették meg a királyság legfőbb templomának alapjait. A környező épületek ajtóit a templomra néznek. A tér elejét néhány udvari előkelő lakja, a tér a templom mögött pedig egy szűk kis utcácskában végződik. Ezen egy kis kapu van, amin át a domb keleti oldalának egyik házsorához jutunk.

A falakon túl - ezek a falak magukba foglalják a királyi palotát és a portugálok városrészét is - már a helybeli előlelők házait találjuk. Mindegyik előkelő mindenféle tervezés vagy rend nélkül, a neki tetsző helyen telepedett le, ezért nem lehet a két falgyűrűnél meghatározni a város határát, mert a magaslatot elfoglaló város tele van földbirtokokkal, és minden irányban szétszórt palotákkal. Az előkelők akár el is keríthetik birtokaikat, mint valamilyen városnegyedet.

⁷⁴ Lásd 70-es jegyzet.

A portugálok településének kerülete egy mérföld, és ennyi a király palotájának kerülete is. A városfalak vastagok, éjszakára nyitva hagyják a kapukat, még csak nem is őrzik őket.

A város nem szenved hiányt ivóvízben, sőt az egész fennsík bővelkedik (forrásokban). Az udvar és a portugálok abból a mindig folyamatosan csörgedező forrásból isznak, ami a domb északi oldalán ered. A rabszolgák fából, agyagból vagy tökből készült edényeikben egy puskalövésnyi távolságról hordják a vállukon a vizet a házakig.

A várost körülvevő, termékeny és megművelt fennsíkon füves réteket, örökzöld fákat találunk. Ezek különféle magvakat teremnek, a legjobb fajtát "lucónak"⁷⁵ nevezik. Ez a mustármaghoz hasonló, de annál nagyobb mag, megőrölve fehér lisztet kapunk. Ebből igen jóízű és egészséges fehérkenyeret sütnek, a kongóiak ezt fogyasztják búzakenyér helyett. Ez a mag, ami most már bőségesen terem az egész Kongó királyságban, nemrég került ide a Nílus vidékéről, pontosabban arról a vidékről, ahol a Nílus a második nagy tóba ömlik.

Megterem ezen a vidéken a "massa de Congo", vagyis a kongói magnak nevezett köles is. A helybeliek a disznóikat ennek a hitványabb terméséből etetik. Hasonlóképpen megterem itt a rizs is. Ára alacsony. Massa Mamputo-nak (Mamputo mag), vagy portugál magnak nevezik. Ugyanis ők Portugáliát Mamputo-nak nevezik. A nép nagyobb része pedig gyümölcsökkel táplálkozik: almával, citrommal és narancssal - az itt termő narancs bár se nem édes, se nem savanyú, rendkívül jóízű, a fogyasztása nem okoz semmilyen betegséget. Duarte úr érzékelteni akarván a föld termékenységét, elmondta, hogy látta, amint egy gyümölcs egyetlen magja négy nap alatt kicsírázott.

Megterem a banánnak nevezett gyümölcs is, amiről úgy hisszük, nemcsak Kongóban honos, hanem megtalálható Szíriában és Egyiptomban is. De ezeken a helyeken a banán nagy fákön nő, és ezt minden évben metszik, úgyhogy jobb termést is hoz. A banán nagyon jóízű gyümölcs, egyben kitűnő táplálék.

Különböző pálmafajták is megteremnek a város körüli fennsíkon. Egyik fajta a datolyapálma, a másik a "noz de India",⁷⁶ amit azért neveznek indiai diónak, mert belsejének rajzolata majommarchoz hasonlít. Spanyolországban "cocának" nevezik. Egy másik - ehhez hasonló pálmafajtából - nyerik a kongóiak a bort, olajat, ecetet, gyümölcsöt, de még kenyeret is. Az olajat, aminek színe és állaga a vajhoz hasonló, a gyümölcs húsából készítik. Evvel az olajjal kenik be a testüket, de felhasználják még étkezéseikhez is. Hasonlóan a olivához, sajtolással nyerik, főzéssel tartósítják. Kenyeret a gyümölcs "csutkájából" készítenek, ez a mandulához hasonló, de annál keményebb belsejében található a mag, amit étkezésre használnak. Ezt az egészséges, tápláló gyümölcsöt - amely kívül-belül zöld színű - nyersen és sütve egyaránt fogyasztják.

Pálmabort úgy készítenek, hogy a fa törzsét egy helyen bemetszik, és ebből a részből tejhez hasonló folyadék csordogál.⁷⁷ Ez az ital először még édes, utána megsavanyodik, egy kis idő elteltével pedig megecetesedik. Ezt saláták készítéséhez használják. A kongóiak a bort frissiben isszák, ami így olyan jól hajtja a vizeletet, hogy nem is lehet ezen a környéken olyan embert találni, akinek a hólyagjában kő vagy homok lenne. Aki túl sokat találna ebből az egyébként oly tápláló italból inni, az könnyen részeggé válik.

⁷⁵ Eleusine corocana - köles vagy sásköles

⁷⁶ kókuszdió

⁷⁷ Valószínűleg a raphia viniferáról van szó.

Fákon terem a colának nevezett gyümölcs is. Toboznyi méretű, belül - mint a gesztenye - egy másik gyümölcsöt rejt. A termés négy, vörös vagy hússzínű, egymástól elkülönülő részből áll. A helybeliek megrágiák és megeszik, így csillapítják vele éhségüket, és ízesítik a vizet. Kíméli a gyomrot, és ez a legfőbb orvosság a májbetegségekre. Azt tartják, hogyha levélvel megöntözik a tyúk vagy másmilyen szárnyas máját, az friss és jóízű lesz. Mivel nagy mennyiségben és sokféleképp (még ennivalóként is) fogyasztják, jól lehet vele kereskedni.

Más pálmafajták vadon teremnek, termésük ehető, de mind különbözik egymástól. A levelükből szőnyeget fonnak, befedik vele a házaikat, tárolóedényt, kosarat vagy más hasznos tárgyat készítenek belőlük.

Egy munguenge-nek nevezett fa,⁷⁸ kitűnő és ízletes, sárga szilvához hasonló gyümölcsöt terem. Erről a fáról levagdossák az ágakat, és olyan sűrűn ültetik egymás mellé, hogy szinte összeérnek. Kifejlődve, vagy megnőve a házak körül paliszádot alkotnak. Letakarják szöttesekkel, így a növény a ház körül szinte zárt udvart képez. Mivel árnyékot ad és véd a naptól, úgy használják a kongóiak, mint mi a kertekben a fából készült kerítéseket.

Ennek az udvarnak a közepén építik fel fából a házaikat, amelyeket különböző növényekkel fednek be. Maga a ház földszintes, kényelmes helyiségekből áll, soha nem építenek rá emeletet. Földjét nagyon szép és finom, egymástól csodálatosképp teljesen különböző (mintájú) szöttesek borítják.

Meg kell említenünk, hogy Kongóban, építőanyag híján, nem építenek durva anyagból épületeket. Sok helyen fordulnak elő megmunkálásra alkalmas kövek, ezekből készítenek oszlopokat, boltíveket, talapzatokat és - az építető kívánsága szerint - több más nagy faragványt. Duarte úr megjegyezte, hogy vannak itt olyan nagy sziklák is, amikből egymagában ki lehetne faragni egy egész templomot. Ezek olyan kövek, mint az Auguglia,⁷⁹ ami a Populo bejárata előtt emelkedik. De találunk Kongóban olyan hegyeket is, amik mélyükben porfírt, diaspro-t, fehér vagy más színű márványt rejtene. Ezeket itt Rómában numidiai, afrikai vagy etióp (kőnek) nevezik. Néhány - ilyen kőből készült oszlop - található Rómában a Szent Gergely kápolnában is.

A gránátkő egyik csodálatos tulajdonsága, hogy jácintot foglal magában, így a gránát egyben drágakő is. Ezek, mint a növények erezte a levélen, szétterülnek az anyakőben. A részei, mint a gránátalma, elkülönülnek, és szét lehet szedni őket: ezek kis magokra, darabokra oszlanak a drágakőben. Ha valaki a gránátkövet meg akarná munkálni, a belőle készült oszlopok, obeliszkok vagy más építmények drágakővekként ragyognának.

Vannak más kövek, ezek fémeket tartalmaznak. Olyan különös színük van, mint a réznek, egyszínűek, fémesek, zöldek.

Ezekből lehetne szobrokat faragni, vagy akár más különösen szép tárgyakat csinálni. Ez az anyag nem is drága, bőviben vannak belőle a hegyek az ország már említett, de más részein is. Kongó a világ bármelyik tájánál inkább bővelkedik ebben a kőben.

Találhatunk ebben az országban gerendákhoz való fát, meszet, állatokat a teherhordásra, minden szükséges szerszámot az építkezésekhez. De nincsenek építésszek, kőfaragók, kőművesek, hivatásos ácsok és más mesteremberek. Mikor Kongóban felépítették a templomokat, kőfalakat, és a többi építményt, Portugáliából hozták a mesterembereket.

⁷⁸ munguene (oghege): Spondias lutea - őszibarackhoz hasonló, jóízű gyümölcs, sűrűn ültetve növénykerítésként használják.

⁷⁹ Auguglia. Valószínűleg a Populo Romanon álló egyiptomi obeliszket nevezi így a szerző.

Kongóban megterem a tamarindo és a cassia.⁸⁰ A Kongó folyó mentén olyan sok cédrust találunk, hogy ezekből számtalan hajót felépíthetnénk. A cédrust házépítéshez használják, a többi más, vastagtörzsű fával együtt. A kertekben mindenfajta zöldséget és gyümölcsöt természetnek, görögdinnyét, sárgadinnyét, tököt, kelkáposztát és olyan zöldségeket is, amik nem teremnek meg a mi Európánkban.

II. fejezet

A kereszténység eredetéről és kezdeteiről a Kongó Királyságban.

Hogyan sikerült kereskedni az ittlakókkal?

II. János portugál király fel akarta fedezni a Keleti Indiákat. Hajókat küldött Afrika partjai mentén, hogy felderítsék az útvonalat. Miután felfedezték a Zöld-fok és Sao Tomé szigeteit, a hajók (ahogy már említettük) eljutottak a Zaire folyóhoz.⁸¹ Itt igen jó kapcsolatot építettek ki az itt élő bennszülöttekkel. A portugálokat kedvesnek, udvariasnak találták az itt élő népek.

Azután II. János elküldte vazallusait, derítsék fel, hogy milyen kereskedelmi lehetőségek várnak a portugálokra Kongóban.

Ők úgy látták, hogy a kereskedelem nagy szabadságot élvez, sok előnnyel kecsegtet, az ittlakók pedig igen barátságosak. Ezért néhány portugált - köztük egy papot is - itthagytak, hogy tanulja meg a nyelvet és kereskedjen a kongóiakkal. A portugálok kapcsolatba kerültek Soio tartomány urával, aki élemedett korú volt, és jó ideje már a Zaire torkolatánál található Praca nevű kikötőben élt. Ő nagyon megbecsülte a portugálokat, úgy tisztelte őket, mint földi isteneket, akik az égből szálltak alá.

De a portugálok elmondták magukról, hogy ugyanolyan emberek, mint a többiek és mindannyian a keresztény vallást követik. Mikor látták, hogy az itt élők milyen megbecsülésben és tiszteletben részesítik őket, a pap és még mások is meséltek a hercegnek a keresztény vallásról, és fokról-fokra megismertették vele a mi hitünket. Szerencsére a hercegnek megtetszett, amit a portugálok meséltek, és hamarosan áttért.

Soio hercege, telve bizalommal és jóindulattal, elment az udvarba, hogy megismertesse a királlyal a portugál keresztények igaz tudományát, és azért, hogy buzdítsa a királyt, hogy vegye fel a keresztény vallást, ami igen világos és üdvös. A király így hát udvarába hívta az atyát, hogy megértse azt, amit Soio hercege mondott.

Ekkor tértek vissza Portugáliába azok a hajók, amelyek már egyszer megjárták Kongót. Így az itteni király üzent általuk II. Jánosnak, Portugália királyának, hogy küldjön kegytárgyakat és papokat, hogy jó keresztény lehessen. Az atya, egyetértésben a király akaratával, kimerítően írt a misszióról, és tájékoztatást adott a portugál királynak az eddigi eseményekről. Így hát II. János küldött papokat, templomi díszeket, kereszteteket, képeket, mindazt, amire szüksége lehet az atyának ehhez a térítéshez.

⁸⁰ Tamarindus indica: tamarinfa, indiai datolya, cimetcassia: fahéj

⁸¹ II. János (1481-1495) portugál király engedélyével indult útnak 1482-ben Diogo Cao és fedezte fel a Zaire folyót, amit ő a Kőkereszt folyójának nevezett el (Rio de Padrao), mivel útjuk emléke és a jelképes birtokbavétel miatt kőkeresztet állítottak fel a folyó torkolatánál.

Eközben nem telt el egyetlen nap vagy éjszaka, hogy Soio hercege ne beszélt volna az atyával. Saját házában tartotta, vele együtt étkezett, maga okulására és hogy felkészüljön a nép tanítására, tanulmányozta a keresztény törvényeket - minden erejét a kereszténység terjesztésének szentelve.

Így hát az országnak ezeken a területein kivirágzott és gyökeret eresztett a keresztény hit. Az egész nép és vele az uralkodó is kitartott azon kívánsága mellett, hogy kiűzzenek az országból minden utálatos babonát, és várták a hajókat Portugáliából, hogy megérkezzenek a keresztelkedéshez szükséges tárgyak és más, a hitéhez fontos dolgok.

A várt rakományt az Úr 1491. évében hozták meg a portugál hajók, horgonyt vetve a Zaire folyó torkolatánál. Soio hercege előkelőivel körülvéve szinte örömmel ment a portugálokat üdvözölni. Boldogan fogadta mindegyiket, és elvezette őket a szállásaikra. A következő napon pedig az ottartózkodó atya tanácsára fatörzsekből és ágakból templomot emeltek. Soio hercege nagy odaadásában személyesen ment az erdőbe fát vágni szolgálival együtt. Ágakkal beborítottak egy helyet, ami így templomhoz lett hasonlatossá. Három oltárt emeltek a Szentháromság tiszteletére. Kicsiny fiával együtt itt keresztelkedett meg: ő Megváltónk nevében a Manuel nevet kapta, fia pedig az Antonio nevet, mert ez Lisszabon városának védőszentje.⁸²

Ha valaki megkérdezné az ittlakóktól, hogy milyen nevet viseltek a kereszténység felvétele előtt, mindenki hitetlenkedne a válaszukon. Merthogy férfiaknak és nőknek itt nem volt saját, ésszerű, megkülönböztethető nevük, hanem csak közös, a növényekhez, kövekhez vagy a madarakhoz hasonló elnevezésük. Az urak az általuk kormányzott területek nevét viselték, ezért hívták Soio urának, Mani Soio-nak azt az előkelőt, aki először keresztény hitre tért. Ő a keresztiségben a Manuel nevet kapta, és ő is, mint a többiek, a portugálok által megismertetett keresztény neveket viselik.

Mikor elkészült a templom, rögtön énekes misét celebráltak, majd egy Portugáliából jött pap felállt a "szószékre", és rövid beszédet mondott portugálul. Ebben elmagyarázta a kongóiak által felvett új vallás és az Evangélium lényegét. A beszédnek a tartalmát az atya, aki már régóta a kongóiakkal élt, és elsajátította a nyelvüket, terjedelmesen ismertette a megjelent helyi előkelőknek.

Alig fértek a templomban, mert rengetegen jöttek, hogy lássák a herceg megtérését. Ezért a herceg kilépett a templomból, és elismételte a prédikációt a népeinek. Nagy kegyesen felhívta és buzdította őket, hogy ők is kövessék a kereszténység igaz tanítását. Befejeződvén a mise, a portugálok a királyi udvar felé vették útjukat, hogy megkereszteljék a királyt is, aki már nagy buzgósággal várt erre.

Soio kormányzója elküldött néhány embert a sajátjaiból, hogy énekükkel és zenével fejezzék ki örömeiket. És adott még más szolgálkat, hogy emezek holmiját vigyék. Megparancsolta a népnek, hogy élelmiszert is vigyenek az útra magukkal. Nagy tömeg jött el, hogy megnézze őket, az egész mezőt ellepték, miközben kimutatták a keresztény portugálok iránt érzett szeretetüket. Énekeltek, kürtöket fújtak, dobokat vertek, megszólaltatták a náluk szokásos zeneszerszámokat.

Be kell számolnunk arról a csodálatos dologról, hogy a százötven mérföldes utat a tengerparttól Salvadorig már előzőleg leseperték, az út épp ezért milyen csodálatosan tiszta volt, és milyen bőséggel voltak a portugálok kényelméhez szükséges dolgok. Mikor a király és az

⁸² Páduai Szent Antal: katolikus szent, meghalt 1231-ben. Lisszabon védőszentje. Ünnepe június 13.

előkelők járnak arra, akkor is rendbehozzák az utakat. De most ennél is nyomósabb okuk volt. A portugálok királyuknak vitték a hit malasztját, a lélek megváltását, és mindnyájuknak Isten fényét és az örök megváltást - így hát hősként tisztelték őket.

Az indulás utáni harmadik napon találkoztak a király udvaroncaival, akiket uruk, a kongói uralkodó küldött a portugálok elé. Frissítőket hoztak, és kifejezték a portugálok iránt érzett mély tiszteletüket. Ahogy haladtak előre, a portugálok mindegyik faluban találkoztak a tiszteletükre küldött előkelőkkel, akik nagy-nagy örömmel fogadták a keresztényeket.

A főváros előtt három mérföldnyire kivonult a portugálok elé az egész királyi udvar, és a legnagyobb pompával, zenével, tánccal fogadta a küldöttséget. Ilyen ünneplést Kongóban csak a legnagyobb események alkalmából rendeznek. A tömeg megszállta az utakat, nem volt olyan domb vagy fa, amit ne leptek volna el az emberek, akik csak azért gyűltek össze ennyien, hogy a saját szemükkel lássák az idegeneket, akik az Üdvözítő hitével érkeztek. Az uralkodó egy fából ácsolt emelvényen, a nyilvánosság előtt, palotája kapujában fogadta a keresztényeket. Így tettek ősei is, a korábbi uralkodók, amikor országába követek érkeztek, vagy be kellett fizetniük az adót, vagy valamilyen királyi ceremónia zajlott.

A követ először bemutatta a portugál uralkodó követségét, annak a portugál atyának a segítségével (tolmácsolásával), akiről már elmondtuk, hogy milyen nagy érdemeket szerzett a kongóiak megtérésének előmozdításában.

Mikor a követség bemutatkozott, a kongói király felemelkedett székéről, és mind arca, mind szavai a portugálok megérkezése fölötti nagy-nagy örömét fejezték ki. Mihelyt leült, a nép nagy zajongással, zenével, énekkel mutatta ki a király szavai nyomán érzett boldogságát. Hogy bizonyítsák engedelmességüket, háromszor borultak a földre, és háromszor emelkedtek fel, ebben a királyságban így szokás helyeselni és dicsőíteni az uralkodó tettét.

Nagy várakozással fogadták az Úr Evangéliumát, melyet a szerzetesek hoztak magukkal. Rögtön darabról-darabra megvizsgálták a portugál király küldte ajándékokat: a papok mise-ruháit, az oltárdíszeket, a keresztet, a szentek képével díszített vásznakot, a zászlókat és a lobogókat, valamint a többi kegytárgyat.

Odaadó figyelemmel hallgatták az atyákat, mikor elmagyarázták minden tárgy jelentését.

Miután a király visszavonult, a követet elszállásolták egy, az ő számára épített palotába. A többi portugált az előkelők házaiba kísérték, és ott látták el őket minden elképzelhető kényelemmel. Másnap a király személyesen kérte magához az összes portugált, hogy megbeszéljék miképpen kereszteljék meg a királyt és térítsék keresztény hitre az egész népet. Miután elhangzott egynéhány ünnepi beszéd, megállapodtak, hogy először egy templomot építenek, ez lesz méltó helye az ünnepi keresztelőnek és a többi ceremóniának.

Míg felépül a templom, addig a portugálok taníthatják a királyt és az udvar előkelőit, megismertethetik velük a keresztény vallás alapjait.

A király elrendelte, hogy szerezzék be az építkezéshez szükséges összes anyagot, fát, követ, meszet, téglát, mindazt, amire a Portugáliából, ehhez a munkához érkezett mestereknek szükségük lehet.

De az ördög mindig megpróbálja keresztetni a szent és jó ügyek megvalósulását. Így a sátán most is ellentétet, összeesküvést, akadályt támasztott a kereszténység megdicsőülésének útjában, és ezek pusztulással fenyegették a hit befolyását, az Evangélium tiszteletét, és nehezítették hogy a keresztség egészséges fáját Kongó földjén elültessék.

Anzicana és Anzicos népei felkelést robbantottak ki. A Zaire folyó két partján élnek, a már említett vízesés fölött a tóval szemben. Ők mindnyájan a kongói király alattvalói.

A Zaire hatalmas folyó, a vízesés miatt vize megduzzad, kiszélesedik, a folyómedre mélyül. A folyónak ezen a szakaszán sok kisebb-nagyobb sziget található, egyik-másik szigeten harmincezer ember is él. Az itt és a szomszédos partokon lévő népek lázadtak fel a kongói király fennhatósága ellen, és megölték az általa kinevezett kormányzót. A felkelés az egész kereszténységet fenyegette, ami csak most eresztett a királyságban gyökeret. Hogy védelmére keljen az új vallásnak, az uralkodó elküldte elsőszülött fiát, akit Manisundénak neveztek, és ezentúl ő kormányozta a vidéket. De a felfordulás olyan nagy volt, hogy az uralkodónak személyesen kellett odautaznia. De ő azt akarta, hogy indulása előtt megkereszteljék. Ezért abbahagyták a kőtemplom építését, gyorsan nekikezdték fából építeni egyet. A király a portugálokkal együtt személyesen részt vett az építkezés irányításában. Ebben a fatemplomban keresztelték meg. Ő maga a János, felesége a Leonora nevet kapta, mert így hívták akkor a portugál uralkodót és a hitvesét. A templom a Salvador nevet viselte.

Ezen a tájon tört ki tehát a fent említett népek felkelése, és nem azoké a népeké, akik a nagy tó szigetein élnek, ahogy tévesen beszámol erről a latinul is kiadott, az Indiák történetéről szóló könyv első kötete.⁸³ Merthogy ez a tó kétszáz mérföldre van Kongó határaitól.

Itt jegyezzük meg, hogy a felkelőket egy hibáktól hemzsegő írás miatt mundequeteknek nevezik, míg a portugálok anziqueteknek hívják őket.

Ezen az ünnepi napon néhány előkelő is követte a király példáját, megkeresztelkedett és ismereteket szerzett a keresztény tudományokból. Ezután felkerekedett az uralkodó, hogy személyesen büntesse meg ellenségeit féktelenségükért.

Már elküldte ellenük Bata kormányzóját és a fiát, a kongói herceget egy harcra kész hadsereggel. Mikor a király megérkezett, ellenségei megadták magukat, és elismerték fennhatóságát. Így aztán a herceg győztesen tért vissza Kongó városába, ahol apja akarátának megfelelően gyorsan felvette a keresztséget, amiben Portugália első hercegének nevét kapta. Alfonznak hívták ezentúl. A királlyal és a herceggel tért vissza sok előkelő és nemes, valamint a király más tartományokba tartozó szolgálói.

Lám a keresztény hit ellensége ilyen szégyenletes módon munkálkodott azon, hogy megakadályozza a nép kereszténnyé válását. Elérte, hogy az uralkodó második fia ne fogadja el az új vallást, amit már felvett az apja, anyja, testvére, s annyi más előkelő is. A szívében és más, őt követő előkelőkében elültette a szenvedélyt, így inkább hajlott a test bűnös csábításai, mint az erény felé. Szembekerült a herceg az Evangéliummal, aminek szava most kezdett beteljesedni, és amely elrendelte, hogy csak egyetlen felesége lehet egy férfinak. Ezt a kongóiak nehezebben fogadták el, mint akármelyik más parancsolatot, mert eddig annyi feleségük lehetett, ahányat csak akartak.

Így a két testvér között viszály támadt, mindkettő a maga igazát védte. Az idősebb herceg, Alfonso a kereszténységet védelmezte, elégetvén az összes bálványt tartományában, a másik hadakozott a kereszténység ellen, mégpedig oly sikeresen, hogy a főnökök nagyobb része Pango pártjára állt.

Így nevezték a lázadót, mivel Pango tartományt kormányozta. A hozzá átpártolt főnökök közül sokat korábban már megkereszteltek. Azok az asszonyok, akiket elválasztottak uruktól a keresztény vallás erkölcei miatt, ezt jogtalanságnak és szégyennek érezték, és átkozták az új

⁸³ Joannis Petrus Maffei: *Historiarum Indicarum Libri XVI.* olasz fordítás 1588 Filippo Giunti

vallást. Összeszövetkeztek, hogy bevádolják Alfonsót. Úgy gondolták, ha őt megölnék, akkor véget vethetnének az új hitnek. Ezért hírül adták Pango tudtával az uralkodónak, hogy Alfonso herceg azért támogatja a kereszténységet, mert felkelést akar szítani, majd a lázadás sikere után bitorolná apja hatalmát. Az uralkodót sikerült meggyőzniük, így visszavette fiától a kormányzói tisztséget. De az isteni gondviselés, mely a fiút nagyobb cél elérésére szemelte ki, megvédte őt. Néhányan ugyanis azt tanácsolták apjának, hogy előbb vizsgálja meg a herceg ügyeit. Közülük a legfontosabb a Manisoio volt, ki először lett kereszténnyé. Most Manuelnek hívták és éppen az udvarban tartózkodott. Mindezek mellett jó kapcsolatokkal rendelkezett és egyben agyafűrt ember volt. (Őt, mint a legidősebb udvaroncot a király és a nép is szerette.) Lebeszélte az uralkodót az Alfonso ellen hozott ítélet végrehajtásáról, sőt megvilágította neki Alfonso szándékát. Bebizonyította, hogy hamisak és rosszindulatúak a fia ellen felhozott vádak. Helyreállította a herceg hatalmát, de egyben kérte őt, hogy ne lépjen fel olyan szigorral a pogányokkal szemben a keresztény vallás dicsőítésének érdekében. Ő azonban telve kegyességgel és istenfélő lélekkel, sosem szűnt meg dicsőíteni az evangéliumi hitet és teljesíteni Isten rendeléseit.

Ezért ellenségei - kik sosem nyugodtak a királyi udvarban - állandóan a királyhoz jártak, vádaskodtak és rossz hírért keltették. Így rombolták mindazt, amit ez a kegyes herceg tett. Elsősorban azért tehették ezt, mert a Manisoio ebben az időben saját tartományába ment. Ily módon nem maradt senki, aki védelmezte volna a kereszténységet, így az háttérbe szorult. Az uralkodó udvarába hívatta fiát, hogy számoljon el az általa irányított provincia adójával. Szándékában állt - az elszámolás után - leváltani Alfonsot a kormányzásról. Ő azonban - az angyalok által vezérelve - felfedezte Isten ellenségeinek csapdáját, ezért elhalasztotta visszatérését. Eközben idős apja természetes halállal a másvilágra távozott.⁸⁴ Felesége, ki mindig hű volt a katolikus hithez, nagyon szerette elsőszülött fiát. Ezért titokban tartotta három napon keresztül az uralkodó halálát. Ebben segítségére voltak hű emberei, kik elhíresztelték, hogy a király akarata szerint most senki ne lépjen be hozzá. Közben a futárok készen álltak az egymástól jókora távolságban lévő állomásokon, hogy elvigyék a király parancsait a királyság egész területén. Révükön a királyné titokban értesítette fiát apja haláláról. Kérte, hogy Alfonso a lehető leggyorsabban jöjjön a fővárosba, mert anyja addig titokban tartja az uralkodó halálát. Ő így is tett, vazallusaitól kísérvé - ez az ország szokása - éjjelnappal futva, egy nap és két éjszaka alatt megtett 200 mérföldet és váratlanul a fővárosban termett.

III. fejezet

Az első keresztény király, Joao halála. Fia, Alfonso trónralépése.

Háború testvére ellen. Csodák. A nép megtérése.

A király halálakor közhírré tették, hogy a koronát Afonso örökölte. Az udvar előkelői és a portugálok támogatásával Afonso oly pompával temette el atyját, amit erre felé a nép még sohasem látott. A nagy királynak keresztényi módon adták meg az őt megillető végtisztességet. De az új király ellenségei nem érezték többé magukat biztonságban az udvarban. Csatlakoztak Pangóhoz, aki saját tartományában háborút viselt a mozombók és más lázadók ellen, amit még atyja életében kezdett el.

⁸⁴ Mindez 1506-ban történt.

Mikor értesült apja haláláról és arról, hogy a testvére már megszerezte a hatalmat, Pango összefogott annak ellenségeivel, és egy hatalmas hadsereget szervezett. Felfegyverezte az egész kormányzására bízott tartományt, mintegy kétszázezer embert, és megindult a testvére ellen.

Kevés hívével együtt Alfonso király a fővárosban tartózkodott. Támogatásáról biztosította Manisoio is, egyike azoknak, aki erősen kötődött a kereszténységhez, és aki alávetette magát a keresztény hit parancsainak. Ő is összegyűjtötte a támogatóit, akik készek voltak fegyvert fogni és szembeszállni a sokszoros túlerőben lévő ellenséggel - de róluk kiderült, hogy még ezer főnél sincsenek többen. Közöttük volt száz helybeli keresztény és néhány portugál. Ez a hadsereg nem volt nagyszámú, és nem is érezte magát biztonságban - rettegett Pango seregének nagyságától. Mindazonáltal a király bízott a hit legyőzhetetlenségében, bízott az égi segítségben, erre biztatta a híveit is.

A Manisoio nem győzte csapatait éjjel-nappal tettekkel és szavakkal lelkesíteni, buzdította őket, hogy férfias lélekkel várják az ellenséget, és hogy ne csüggedjenek, bízva abban, hogy Isten a segítségükre siet.

Így várták az ellenség rohamát. Pango előrenyomult a fővárosig, s csapatával oly nagy ricsajt, lármát csapott, hogy a nagy fenyegetéstől a védők, a keresztények és a többiek is elveszítették a bátorságukat. Megjelentek a védők a király előtt, és elmondták, nincs erejük ellenállni a hatalmas ellenségnek, és ezért jobbnak tartanak, ha most már békét kötnének, és helyreállítanák a korábbi vallást, hiszen ellenkező esetben kiszolgáltatják magukat az ellenség dühének.

De a király, szíve telve vallási buzgósággal, felrótta nekik félénkségüket és gyávaságukat, lázadóknak nevezve őket, azt mondta: nem emberi erőben, hanem Isten jóindulatában bízok, s így majd le fogja győzni a megszámlálhatatlannak tartott ellenséget. Kérte őket a király, maradjanak mindannyian vele, és ne tegyék kockára életüket. De ők már döntöttek. Elhatározták, hogy elhagyják a királyt, és még a városból is elmenekülnek. Ekkor a város alatt megjelent Manisoio, aki felderítette már néhány emberével az ellenség táborát, és meghozta a szükséges óvintézkedéseket. A menekülni akarók neki is ugyanazt mondták, amit korábban a királynak. Mert nekik örülségnek tűnik, hogy egy túlerőben lévő ellenséggel szemben veszélybe sodorják az életüket - ennél kétségkívül biztosabbnak tűnik kiegyezni és menteni magukat. Így hát ez a kegyes életű és felettébb erényes keresztény (Manisoio) azt mondta: ne veszítsék ilyen korán el a reményt. Ahogy a király is megmondta: ne dobják el a félelem miatt a szent hitet, amit kevéssel azelőtt oly nagy buzgósággal még magukénak vallottak. De hozzátette, hogy nem idegenek vagy szomszédos népek ellen kell fegyvert fogniuk, hanem rokonok, jóbarátok ellen, így lesznek olyanok, akik úgy érzik, majd eljő az alkalom, hogy megadjuk magunkat és barátságosan megegyezzünk velük. "Nos hát - szólt az öregember - én már lassan száz éves leszek, mégis fegyvert fogok a hit védelmére, olyan nagy buzgósággal, ami törvényes királyom iránti tiszteletemből és megbecsülésemből fakad. De ti, kik éltetek virágjában vagytok - folytatta a Manisoio - micsoda hitványságot és félelmet mutattok, és mennyire nem vagytok hűségesek a természet által fölétek rendelt királyotokhoz. De ha nem akartok harcolni, legalább vazallusaitok lelkét erősítsétek meg, és ne a gyávákét! Mi pedig várjuk meg az első találkozást az ellenséggel, utána lesz még időnk a megadás módját latolgatni, és a menekülésre gondolni."

Eme buzdítás után az emberek visszanyerték a már-már elveszettnek hitt bátorságukat és mindnyájan elhatározták hogy elmennek Manisoio-val együtt a királyhoz, aki most is a templomban imádkozott, és térden állva fohászkodott Isten segítségéért. Megvárták, míg a király kijön, aztán térdre vetették magukat mindannyian. Kérlelték, hogy bocsásson meg nekik, ne nehezteljen rájuk azért, mert gyávának mutatkoztak, és mert a legnagyobb veszély közepette

el akarták hagyni törvényes királyukat. És most már megígérték, hogy minden megingás nélkül, bátran fognak harcolni, vallásukat meg fogják védeni és a királyuk mellett halálukig kitartanak.

De az ifjú király, mikor látta az Isten küldötte segítségét, szívében legelőször is az Úrnak mondott köszönetet - ennyire el volt szánva a hit megőrzésére. Később így szólt nagy örömeiben: "Hiszem Uram, hogy nagyságod végtelen, hogy mindenható vagy, és mikor úgy tetszik neked, kevésből sokat és sokból keveset teremthetsz. Nem kételkedem benne, hogy legyőzhetetlen erőddel segítségemre sietsz, a Te támogatásoddal az én gyenge és kicsi seregemmel is győzni fogok. Nemcsak emberi erővel, hadseregemmel, hanem legyőzhetetlen égi segítséggel. És én mindemellett megígérem neked Istenem, ahogy már megfogadtam, hogy egész életemet a Te igaz hitednek, szent nevednek és hasznos tudományodnak szentelem." Tanúságképp és vallomásának örök emlékére az ifjú király elrendelte, hogy a téren állítsanak fel egy keresztet, épp olyat, amilyet az az atya ki először keresztelt Kongóban.

Ennek a keresztnek - lévén középgerendája nyolcvan arasz hosszú - még mérete is igen tiszteletreméltó volt. A Mindenható, aki ily módon megismerte alattvalója hitét, égi jelet küldött vigasztalásul. Hirtelen rendkívüli világosság öntötte el az eget. Mikor a király megpillantotta, némán térdre hullott, kezét és tekintetét könnyek közt emelve az égre.

Míg sírással küszködött, hangja zokogásba fűlt, egész lelkén elragadtatottság vett erőt. De nem mondta el, hogy mit látott, és később sem akarta elmondani senkinek. Akik vele voltak, hozzá hasonlóan cselekedtek, a csodálatos fénytől elveszítették a látásukat, kis ideig mindannyian magukon kívül voltak. Mikor szemüket az égre emelték, láttak öt fényes kardot, és ezek a kör alakban elhelyezkedő kardok egy óráig maradtak láthatók az égbolton. A látomás értelmére semmilyen magyarázatot nem tudtak találni. Mégis a király úgy tekintette a kardokat, mint fegyvereket, és ezek láthatók ma is a királyi címeren. (Ezt a címet használják a mostani uralkodók is.) A fenti csoda tiszteletére fogadalomból emelt kereszt pedig ugyanazon a helyen, a templom előtt található ma is, és a templom most is ugyanúgy a szent kereszt nevét viseli. Ezt a keresztet még az azóta elhunyt Alfonso király idején helyreállították, mert a régi idő előtt szünette és roskatag lett. Az új kereszt hasonló nagyságú volt, mint az első, amit még a csoda tiszteletére emeltek.

Ez a látomás, ez a csoda lelkiileg megerősítette a városlakókat, hisz a híre azokhoz is eljutott, akik ingadoztak vagy féltek a támadás előestéjén. Pedig Pango a király és a király híveinek tudomására hozta, hogyha nem adják meg magukat, és nem adják fel a várost, hogyha nem ismerik el őt, Pangót királyként, és nem esküsznek fel rá, és ezen kívül nem adják fel a keresztény vallást, akkor mindegyiküket irgalmatlanul kardélre hányja. De ha mégis fejet hajtanak előtte, akkor talán hajlandónak mutatkozik megbocsátani. De az alattvalók azt mondták: mindnyájan készek meghalni a hercegért és Krisztus törvényeiért.

Ezért a király visszaüzent, hogy nem fél a fenyegetésektől, hanem épp ellenkezőleg, ezek a szavak csak erősítik a bátorságát, hisz látja, hogy testvére a sötétben bolyong, és eltávolodott az igaz fény útjától. Mert a koronához ő nem csalás útján jutott, hanem törvényesen birtokolja. A törvény pedig mindenekfölött áll, hisz Istentől való, attól az Istentől, aki védelmezi őt és megoltalmazza. Kérlelte Pangót, hagyja el az ördög sugalmazta hamis hitet, mert ha így tesz, akkor Isten gyermeke lehet és kiérdemelheti az égi dicsőséget. Majd ezt követően meghagyta, hogy keressék elő ékszereit és többi értéktárgyait, mindezt nagylelkűen szétosztotta a hívei között. Az alattvalók szívét nagy meglepődöttség töltötte el, ez arra kötelezte őket, hogy elszánt lélekkel kövessék a királyuk harci jelvényeit.

De ezen az éjszakán a hadsereg fele mégiscsak fellázadt és félelmében átszökött Pango táborába, ott elhíresztelték, hogy a király és hívei már fogytán vannak a bátorságuknak. Már mindegyik alattvaló arra gondol, megszökik és a folyó völgyén át fog menekülni. Ezt a folyót mindössze egyetlen mérföld választja el a várostól, a folyó és a hegy közt - mint ahogy már említettük - egy kis két láb mély mocsaras rét terül el. Ezt a területet pedig jobbról és balról olyan hegyek veszik körül, amit hadseregével Pango ellenőriz. A várost csak ezen a puskalövésnyi hosszú és széles mocsáron át lehet elhagyni.

Pango elhitte, amit a menekülők mondtak, és elrendelte, hogy a mocsárba állítsanak föl kihegyezett karókat, de olyan mélyen, hogy a karók hegyét ellepje a víz. Ezek a karók majd megállítják és felnyársalják, a mit sem sejtő, sötétben menekülő ellenséget. Így hát Pango és a serege boldog remények közepette töltötte az éjszakát. Várták a hajnalt és felkészültek a támadásra. A másik oldalon Alfonso pedig gyónt és áldozott híveivel, várták a hajnalt és vele az ellenséget, aki már biztos volt a győzelmében. Pango már jó előre odaígérte serege vezéreinek a főváros kincseit, a királyság vazallus államait és különféle tartományait.

Reggel korán elszánt dühvel a város északi oldalánál kezdték a támadást. A városnak ez a hegyektől körülvett bejárata olyan szoros, mint az üveg nyaka, ami mögött a város sugárszerűen kitágul. Ez a bejárat puskalövésnyi széles, a kerülete két mérföld, és úgy szokták használni, mint a városkaput. Már említettük, hogy ezen a területen voltak az előkelők házai és a királyi udvar. Itt várta kevés hívével Alfonso a támadást. De mielőtt összecsapott volna a két ellenség egymással, a pogányok sorai összekuszálódtak, Pango hadserege még az összecsapás előtt szétszéledt és megfutamodott.

Így hát legyőzetett és tönkrement a támadó sereg, Pango elképedt, nem is tudta, merjen-e hinni a szemének. Úgy tűnt neki, hogy nem Alfonso hadserege, hanem földöntúli, titokzatos erők csaptak össze az ő csapataival. De a következő nap újra próbálkozott, mígnem a vereség után újra látnia kellett, hogy a csata sorsát nem ellenséges erő, hanem földöntúli hatalmak döntötték el.

A városvédők kigúnyolták Pango bálványait, kiáltoztak és ordibáltak, nagy erőt merítve győzelmükből, és elfelejtve, hogy nem is olyan rég még menekülni akartak a király táborából. De a legyőzött ellenség azt mondta erre, nem a király csapatai győztek, hanem egy fehér ruhás hölgy, aki csodálatos fényével elvakította őket, míg egy fehér lovon ülő lovag, mellén vörös kereszttel összecsapott velük, és aztán visszavonult.

Mihelyt meghallotta ezt a király, azt üzent a testvérének, hogy az a fehérruhás hölgy a Szűzanya, kinek hitét felvették, és akinek az oltalmában állnak, a csodálatos lovag pedig nem más, mint Szent Jakab. Az Úr küldte őket, hogy a keresztények segítségére legyenek. Ha igaz hiten lennének, nem fordult volna el tőlük a szerencse. De Pango nem hitte el. Sőt újabb rohamra készült, hogy bevegje végre a fővárost.

Következő éjszaka két oldalról támadt. Egyik csapata a szorosban maradt, míg ő a többiekkel a folyóvölgyből indult felfelé, számítva arra, hogy a városnak ezen a pontján a védők nem állítottak őséget. Az első csapat kezdett támadni, de visszaverték őket. Pango remélte, hogy amíg a védők el vannak foglalva a hegyszoros védelmével, ő az ellenség hátába kerülhet. De a király csapatai villámgyorsan megállították a hegyszorosban támadókat, és így időben meghallották Pango csapatainak zaját, kik a másik oldalon, a hátuk mögött próbálták őket megközelíteni. A király és emberei odarohantak, olyan veszett dühvel támadva rájuk, hogy a félelem és a rettenet megállásra kényszerítette a támadókat.

Pango és megriadt serege azokra a csapdákra zuhant, amiket orvul ők készítettek elő a keresztényeknek. Tébolyult életüket rettenetes kínok közt végezvén be, a karók felnyársalták őket. Ugyanis mindegyik karó mérgezett volt, a hegyük olyan gyorsan ölő méreggel volt átitatva, amelyből elég volt egyetlen csepp is, hogy azonnali halált okozzon.

A testvére halálával már biztonságban érezhette magát a király, és a győzelem után nem kellett többé az ellenségtől rettegnie. De jól tudta, hogy a nép ingatag és bizonytalan, fél megjelenni előtte a bűnei miatt. Ezért, mint jó királyhoz illik, elrendelte, hogy hirdessék ki a következőt: mindenkinek meg akar bocsátani és visszafogadni népét az ő kegyeibe. Az egész nép eljött, hogy bocsásson meg nekik, de volt egy kivétel is, a főkapitány, akit Manibundának hívtak. Az ő kegyetlensége és bűne oly hatalmas volt, hogy rettegett attól, hogy nyíltan megjelenjék a király színe előtt. Így ő vezeklésként a templom építésében vett részt, és olyan alázatos, jámbor keresztény lett, hogy nem akarta, hogy a király felmentse a munka alól, míg a templom teljes egészében el nem készül.

Miután a viszály elsimult, az ország megbékélt, Afonso elrendelte, hogy emeljenek templomot, amelynek a Santa Cruz (Szent Kereszt) nevet kell viselnie. Ez a templom a már említett keresztől, és arról a napról kapta a nevét, amikor lerakták az első alapkövet. A király akart az első teherhordó lenni, ezért az alapozáshoz a saját vállán vitt egy kosár követ, a királynő pedig egy kosár homokot - így mutatván példát az udvar előkelő urainak és hölgyeinek, tegyenek ők is ugyanígy, példájukkal lelkesítsék a népet a szent munka elvégzésére.

Így a sok önként jelentkező és iparos segítségével rövid idő alatt elkészültek a templom felépítésével. Ebben a templomban celebrálták nagy ünnepélyesen a miséket és a különböző szertartásokat, és itt vette fel a nép és sok előkelő a kereszténységet. Épp ezért a papok száma lassan már kevésnek bizonyult.

Így hát Afonso király elküldött Portugáliába egy férfiút, ki a lázadás alatt ittragadt az udvarban, és egy másikat, Rodrigo nevezetűt, és velük néhány saját rokonát is, hogy Portugáliában elsajátítsák a nyelvet, a kereszténység tanításait, és mint követek tájékoztatást adjanak a fenti eseményekről a portugál királynak. Összehívta a tartomány előkelőit és nyilvánosan kihirdette, hogy aki bálványokat tart vagy a kereszténységgel szemben álló hitnek hódol, az a bálványait adja át a küldötteinek - aki pedig szembe fog szállni a parancsaival, azt elevenen megégetik. Így hát elkezdődött a bálványok felkutatása, és nem telt el egy hónap, a nép beszolgáltatta a varázseszközöket az udvarnak, azokat, amelyeket eddig istenként tisztelt és nagy hódolattal övezett.

Bizonyára számtalan tárgyat szolgáltatottak be, mivel mindenki hódolt valamilyen bálványnak. A démonok közt sok ijesztőt és különös formájút találtak. Ilyenek voltak a szárnyas sárkányok, amiket az emberek a saját házukban tartottak, a legfinomabb hússal tápláltak. Voltak emberek, akik ijesztő, alakú kígyókat imádtak, mások párducokat, kecskéket vagy más egyaránt félelmetes külsejű állatokat tiszteltek. Általában minél különösebbek vagy minél torzabbak voltak ezek a bálványok, annál jobban imádták őket. Néhányan például baglyokat, uhukat, denevéreket és más tisztátalan éjszakai madarakat csodáltak. Sőt istenként tiszteltek kobrákat, kígyókat, férgeket, szárnyasokat, különböző alakú fadarabokat, egyes köveket, de még a fenti állatokhoz hasonló formájú, fából, kőből vagy valami másféle anyagból való, festett tárgyakat is. Az élő állatokon kívül tisztelték ezeknek kitömött bőrét is.⁸⁵

Rítusaik különfélék voltak, mindegyik szertartás nagy alázatot követelt. A hívó térdre borul, hasraveti magát, homokot szór az arcára, közben bálványaihoz fohászkodik.

⁸⁵ Ez a leírás értékes dokumentuma a kongói totemisztikus elképzeléseknek.

És ezek még a jobb rítusok közül valók. Voltak varázslók is, akik úgy csapták be a népet, hogy elhitették velük, hogy a bálványok beszélni tudnak.

Ha valaki a varázslókhoz fordult a betegségével és meggyógyult, akkor azt mondták neki, hogy a bálványok rendelték így. Ha pedig nem gyógyult meg, akkor a varázslók azt terjesztették, hogy a beteget a bálványok haragja üldözi.

Ilyen volt tehát a moxicongok vallása, mielőtt megismerkedtek volna a keresztség életadó vizével.

Mikor a király összegyűjtette a bálványokat, megparancsolta, hogy épp azon a helyen, ahol összecsapott testvérével és győzelmet aratott, mindenki hordjon össze elegendő tűzifát. Amikor megnövekedett a farakás, odahordatta a bálványokat, maszkokat és kegytárgyakat, amiket a nép korábban istenként tisztelt és tűzre vettette mindet.

Ezután a népnek szétosztotta a szentek képeit és a kereszteket, amiket a portugálok hoztak. Megparancsolta a kormányzóknak, hogy - ahogyan ő erre már példát mutatott - mindegyikük építsen a tartományában templomot. Majd azt is közölte a népével, hogy követeket küldött Portugáliába, papokért, kik megismertetik velük a keresztény vallást, kiszolgáltatják a szent-ségeket és képeket hoznak a Szűzanyáról és a szentekről, hogy alaposan felkészítsék a népet a keresztény hit befogadására. Így az alattvalók lelke is megtisztul és a hit szilárdabb lesz a szívükben. S úgy szívükbe zárják majd ezt az új hitet, hogy még az emlékezetükből is kitörlik együgyű, régi vallásukat és hamis, megtévesztő bálványaikat.

Az uralkodó azt is elrendelte, hogy építsenek három új templomot, az egyiket szentelve az Üdvözítőnek, részint hálából a győzelmekért, részint pedig azért, hogy méltó nyughelyet találjanak a kongói uralkodóknak. Innen kapta nevét a főváros is, ami - ahogy már említettük - a Sao Salvador nevet viseli. A második templomot pedig a Szűzanyának szentelték, akit az itteniek, a háborúban nyújtott segítsége miatt Segítő Miasszonyunknak hívnak. A harmadik templom Szent Jakab nevét viseli, tiszteletére annak a csodának, amikor a szent megsegítette a csatában a keresztényeket.

Ezalatt megérkeztek a hajók is Portugáliából, fedélzetükön sok, teológiában jártas mesterrel, Szent Ferenc, Szent Domonkos és Szent Antal rendjének szerzeteseivel, kik buzgón és kegyesen terjesztették a hitet, hogy a királyság egész népe áttért az új vallásra. Olyannyira szentként tisztelte őket a nép, hogyha találkoztak velük, letérdeltek előttük, és megcsókolták a kezüket. A papok, mikor a provinciákba értek, néhányat maguk mellé vettek a buzgók közül, hogy megismertessék a szent tanokat velük, és ők majdan az anyanyelvükön is tudjanak prédikálni a népnek.

Így lassan a katolikus hit gyökeret eresztett és olyannyira megszilárdult, hogy ezen a földön mind a mai napig szilárdan fennmaradt, bár sok veszteséget is el kellett szenvednie - ahogyan ezt majd el fogjuk beszélni a megfelelő helyen.

IV. fejezet

Beszámoló Afonso király haláláról, utódjáról, Pedroról. Sao Tomé sziget benépesítéséről. Beszámoló az odaküldött püspökről és a vallással összefüggő más eseményekről. Két királyjelölt haláláról, kiket a kongóiak és a portugálok összeesküvése fosztott meg életüktől, arról, hogy szakadt meg az eddigi királyi család uralkodása. Kiűzik Kongóból a portugálokat.

Míg az atyák a fentieket végezték Isten szolgálatában, és míg a kereszténység ezen a földön gyors virágzásnak indult, az Úr jónak látta Alfonso királyt magához szólítani. Alfonso még halálakor is bizonyosságot tett felmagasztosult életéről, szívében hittel halt meg, és ennek jelét adta élete utolsó óráján is. Mély hittel és nagy kegyességgel beszélt a keresztény hitről, és ezzel megmutatta, hogy szíve mélyén a kereszténység és Jézus Krisztus, az Üdvözítő igaz hite lakozik. Fiára, Pedrora,⁸⁶ mint szellemi örökösére hagyta a kereszténység tanait, ő pedig követte atyja példáját, hittel őrizte és oltalmazta azt.

Pedro uralkodása idején nagyszámban érkeztek portugál hajók ebbe a térségbe. A király rendelete értelmében ekkor népesült be a portugálok birtokolta Sao Tome szigete. Ugyanis a sziget belseje még lakatlan volt, a szomszédos területek hajósainak kisebb csoportjai csak a part mentén vertek tanyát. Az idő múlásával a király engedélyével érkezett portugálok és más népek is letelepedtek. Mivel a sziget kereskedelme jelentősen megnövekedett, a portugál uralkodó elhatározta, hogy egy püspököt küld, aki majd gondjaiba veszi a szigeten lakó valamint a Kongóban élő keresztényeket. A püspök megérkezett a szigetre, majd ezután elindult Kongóba, hogy ott is betöltse szent hivatását. Szinte alig lehet elhinni, micsoda tisztelettel fogadta a püspököt mind az ottani nép, mind az uralkodó: a király elrendelte, hogy tisztítsák ki és javítsák meg azt a százötven mérföldnyi útszakaszt, ami a fővárost a tengerparttól elválasztja, sőt, hogy borítsák be az egész utat gyékényszőnyegekkel, hogy a püspök úrnak az utazás alatt még a lábaival se kelljen megérinteni a puszta földet. Még csodálatraméltóbb volt látni, ahogy a környéket, de mindenekelőtt a fákat és a különböző emelkedőket ellepi az ottani nép, férfiak és nők, hogy saját szemével lássa a püspök érkezését, akit szent embernek és Isten küldöttének tartottak mindannyian. Felajánlották számára bárányaikat, gödölyéiket, kappanaiakat, vadászsákmányaikat, fogolymadaraikat és más élelmiszereket, mindezt olyan mennyiségben, hogy a püspök nem tudta, mit kezdjen velük, és hogyan vigye magával. De ebből megismerhette jól az új keresztények buzgóságát és odaadását. Érdeemes megemlíteni azt is, mikor a püspök elindult a fővárosba, az úton számtalan ember sietett eléje, férfiak és nők, lányok és fiúk, nyolcvanévesek vagy még idősebbek. Átvágtak az úton, és kérték a püspöktől, az igaz hit jeleként, a szent keresztség vizét. Nem engedték továbbmenni, amíg ezt meg nem kapták, és így, örömteli kötelességei miatt, a püspök sokáig késlekedett az úton. A keresztelés céljára edényekben hozott magával vizet, sőt és más szükséges kelléket.

De ne meséljünk tovább a barátságos fogadtatásról, amiben részesült, az őszinte örömről, amivel elárasztotta a nép, együtt és külön-külön, amivel kifejezték a püspök érkezése fölött érzett örömről. A püspök és kísérete nagy késlekedéssel, de végre valahára megérkezett Sao Salvador városába. Itt a papok, a király és a királyi udvar fogadta nagy tisztességgel. Diadalmenetben lépett be a püspök a templomba, és miután hálaadást mondott Istennek, a király által kijelölt szállására tért. A következő napokban szabályozta a templom működését, ellenőrizte az itt élő atyákat és szerzeteseket. És felszentelte a Szent Kereszt katedrálisát, amelyhez ekkor legalább huszonnyolc kanonok és káplánjuk, a főnökeik, énekesek, orgona, harang, és az

⁸⁶ I. Pedro 1543-1544

istenszolgálathoz szükséges mindenféle tárgyi felszerelés tartozott. A püspök az Úr eljövetelét hirdette ebben a katedrálisban és Sao Tome szigetén is, ahová húsz napos hajóút után tért vissza. Valahányszor elhagyta Kongót, mindig hagyott hátra helyettest. Végül, mikor meghalt, Sao Tome szigetén temették el.

Ezt a főpapot egy királyi családból származó fekete követte a püspöki székből. Alfonso király őt először Portugáliába, majd Rómába küldte, hogy elsajátíthassa a latin nyelvet és vele együtt a kereszténység tanait.⁸⁷ Ez a püspök, mikor visszatért Kongóba, partraszállás után püspöksége, Salvador felé indult. És ezen az úton érte a halál. Így maradt a királyság néhány évig pásztor nélkül. A törvényes uralkodó, Afonso király⁸⁸ épp ily hirtelenséggel, sőt törvényes fiúutód hátrahagyása nélkül halt meg. A trónon testvére követte, kit Francisconak neveztek, de a trónon ő is csak rövid ideig uralkodhatott.

Az ötödik uralkodó Diogo⁸⁹ lett, ő volt a legközelebbi rokon a királyi családban. Emelkedett lelkületű, ügyes, találékony és éles eszű férfiú volt, tanácsai bölcssek, aki mindenekfölött a keresztény hit védelmezését tartotta fő kötelességének. Olyan harcias természet volt, hogy rövid idő alatt jónéhány szomszédos területet hódított meg. Nagyon kedvelte a portugálokat, elhagyta a hagyományos ruházatot, és európai módra öltözködött. Ami az öltözködést, és a palota díszítését illeti, rendkívül kedvelte a fényűzést. Nagyvonalú és udvarias ember hírében állt, így hát bőkezűen juttatott az övéinek és a portugáloknak egyaránt.

Nagyon drágán vásárolta meg a neki tetsző ékszereket, és úgy vélte, ilyen ritka holmikat csak a király birtokolhat. Egy öltözéket csak két-három alkalommal viselt, ezután rögtön odaajándékozta a ruhát a kíséretének. Mikor látták a portugálok, hogy a király milyen nagyra értékeli az aranyszötteket és a drága edényeket, ilyeneket hoztak neki Portugáliából. Ekkor indult meg itt az aranyszöttek, a selyem és a más drága, fényűző holmik iránti kereslet...

Uralkodása idején nevezték ki Portugáliából Sao Tome és Kongó harmadik püspökét.⁹⁰ Az itteni népek őt is a szokott ünnepélyességgel fogadták az úton és a salvadori udvarban.

De a keresztény hit ellensége, az ördög mégiscsak megneheztelt a katolikus hit terjedése miatt, és ellentéteket támasztott a szerzetesek, a papok és a püspök között. Ez lett a gyümölcse annak a hosszú szabadságnak, ami abból fakadt, hogy annyi évig pásztor nélkül maradt az itteni gyülekezet. Az előbbieket, a papok és a szerzetesek, úgy vélték, nemcsak egyenlőek, hanem tekintélyesebbek is, mint a püspök. Nem akartak engedelmességni előljárójuknak, ebből pedig komoly ellentét, sokféle hátrány és sok rossz, bűnös példa fakadt. Azonban a király, mint jó katolikus mindig a püspökök pártján állt, és szándékában állt mihamarabb véget vetni ennek az áldatlan viszálynak. Néhány papot Portugáliába, néhány papot pedig Sao Toméra száműzött, de ezek magukkal vitték saját kegytárgyaikat is. Emiatt visszafejlődött a hitélet és csökkent a papok befolyása. De még így sem ért véget a viszály, mert az uralkodó és az alattvalók között is különféle ellenségeskedések támadtak.

⁸⁷ Arról a királyi unokaöccsről van szó, akit már említett a szerző Alfonso király győzelmei. A források szerint az 1491-ben született és a kereszténységben Henrik nevet kapott személyről van szó. 1506-ban Rómába küldik tanulni. Itt első miséjét 1519-ben tartja, latin nyelven. Kongóba 1522-ben tér vissza, halálának időpontja valószínűleg 1534.

⁸⁸ I. Francisco 1544-1545 között uralkodott, de az I. Alfonso halála utáni két év uralkodói története meglehetősen ellentmondásos. Ugyanis a harmadik keresztény uralkodó I. Pedro elvesztette ugyan a trónját 1544-ben, de egyes források szerint csak 1560-ban halt meg.

⁸⁹ I. Diogo kongói uralkodó 1545-1561

⁹⁰ Gaspar Cao 1554-1574

Mikor meghalt a király, egyazon időben, egyszerre három herceget is uralkodóvá avattak. Az első az elhunyt király fia volt, de őt csak kevesen támogatták, és mivel nagyon hamar meghalt,⁹¹ hívei is máshoz fordultak. A másik két jelölt is a királyi családból származott, az egyik a nép nagyobb része, a másik jelölt pedig csak néhány helybeli előkelő és a portugálok támogatását élvezte.

A fent említett előkelők és a portugálok a templomhoz vonultak, hogy végezzenek a másik jelölttel, a már törvényesen megválasztott egyik uralkodóval, mert abban bíztak, hogy a gyilkosság után egyedül az ő jelöltjük számít majd törvényesnek. De az ellenpárt is hasonlóan gondolkodott, és épp ebben az időben tervezett a portugálok támogatásával megválasztott király ellen gyilkosságot. Így történt, hogy egyazon órában, két különböző helyen a két ellenpárt mind a két jelöltet megölte. Az összeesküvések és gyilkosságok láttán a nép rádöbrent, hogy a trónon nincs törvényes uralkodó, a belviszályért a portugálokat okolta, és lemészárolta azokat, akik a zavargások idején is Kongóban maradtak. De nem bántották a papokat, és nem üldözték azokat a portugálokat, akik más helyen laktak.⁹²

Mivel senki nem volt a királyi családban, akit uralkodóvá emelhetek volna, ezért Henrique-t, az elhunyt Diogo király egyik testvérét választották királynak.⁹³ Míg ő az anzicusok ellen vonult háborúba, addig kormányzóként, királyi titulussal, egy Alvaro nevű, huszonöt esztendő fiatallembert hagyott hátra, aki Henrique feleségének egy másik férfitől való gyermeke volt. Henrique kevéssel később elesett a háborúban, és a többség egyetértésével Alvarot választották meg Kongó királyának,⁹⁴ s neki mindenki engedelmességet fogadott. Így Henrique személyével ért véget a kongói királyok ezen dinasztiája.

Alvaro jó bíró és irányító volt, békét hozott egész népének. Rögtön megszüntette a királyságban uralkodó zűrzavart. Elrendelte, hogy hívják egybe a portugálokat, mind az egyháziakat, mind a laikusokat, akik a harcok miatt szétszóródtak a különböző provinciákban, bocsánatot kért tőlük, kinyilvánította, hogy az ellenségeskedésért nem okolja őket, és felszólította, folytassák tovább a korábbi munkájukat.

Ezek után a király úgy határozott, hogy bőséges beszámolót készít az országában történt eseményekről Sao Tome püspökének és a portugál királynak. Megíratta és elküldte ezeket a leveleket, így jutott Sao Tome püspöke hírekhez. A püspök úr korábban a felkelés miatt még kockázatosnak tartotta, hogy Kongóba utazzon, de most azonnal odahajózott, és minden tekintélyét latba vetette, hogy elsimítsa az ellentéteket. Megszervezte azt is, hogy szállítsanak Kongóba az istentisztelethez és más papi feladatok ellátásához szükséges eszközöket. De mikor visszatért Sao Toméra, hamarosan elhalálozott, így ez a térség harmadszor is püspök nélkül maradt.

A püspökök hiánya miatt csökkent a kereszténység iránti odaadás mind az uralkodó, mind az előkelők, mind pedig a nép körében. Engedett a test csábításának még a király is, akit erre ösztönöztek hasonló korú, vele bizalmas viszonyban lévő társai is. Különösen Francisco Bulamatare⁹⁵ - ki rokona volt - járt élen a kicsapongásban. Mivel előkelő ember volt, nyíltan

⁹¹ II. Alfonso meghal 1561-ben

⁹² A források szerint 1561 és 1567 között II. Alfonso testvére I. Bernardo uralkodott. Mindazonáltal I. Bernardo valószínűsíthetően megölette II. Alfonsot, hogy trónra kerülhessen.

⁹³ I. Henrik (Nerica Mpudi) kongói király 1567-1568

⁹⁴ I. Alvaro kongói uralkodó 1568-1587

⁹⁵ A bulamatare beszélő név. Jelentése közúzód, vasmarkú... Érdekes, hogy Stanley, a 19. századi Afrika utazó ragadványneve is "bula matari" volt.

hirdette, hogy hiábavaló csak egy asszonyt tartani, inkább térjenek vissza a régi szokásokhoz. Kaput nyitott evvel a Gonosznak, hogy az ő segítségével rombolja le a kereszténység templomát, amit eddig oly nagy fáradsággal sikerült megalapozni. Francisco olyannyira letévedt az igaz ösvényről, hogy bűnt bűn után követett el, és csaknem teljesen elhagyta az igaz hitet. Mikor meghalt ez a Francisco, mint előkelőt, a Szent Kereszt Katedrálisban temették el. Ám mivel nem fért ahhoz kétség, hogy bemocskolta magát a hamis hittel, csodás események következtek, melyek megerősítették a jámbor istenfélő embereket. Így történhetett, hogy a rossz szellemek éjszaka megbontották a Katedrális tetejét, pontosan afölött a hely fölött, ahol felravatalozták a tetemét, és mindezt oly nagy robaj kísérte, hogy az egész városban hallani lehetett. Ezek után a rossz szellemek kiragadták Franciscot a sírjából és magukkal vitték.

Reggelre kelve a templom kapuját zárva találták, és láthatta mindenki, hogy a tető beszakadt, a sírból pedig a holttest hiányzik. Ezek a jelek a királyt és alattvalóit a bűneikre figyelmeztették - ámbátor nem volt püspöke az országnak, a király pedig csak egy magányos ifjú volt, aki bár ragaszkodott a hitéhez, de mégsem tudott ellenállni a test csábításának. Egészen addig, míg Isten szigorúan meg nem büntette őt.

V. fejezet

*Zsaga betörés a Kongó királyságba, a jagák és fegyvereik bemutatása.
A főváros elfoglalásának története.*

Eközben néhány nép, melyek úgy éltek mint az arabok és más régi nomádok, idejött, hogy feldúlja a Kongó királyságot. A támadókat jagáknak nevezték, és a Nílus első tavának környékén, a Moenhemuge tartományban éltek eleinte. Vad és kiváló harcosokkal büszkélkedett ez a kegyetlen és gyilkos nép: mindegyikük emberhúst eszik, az arcuk ijesztő. Meztelenül járnak, szokásaik olyanok, mint más vad népeké. Nincs királyuk, életüket erdei kunyhókban tengetik, akár a pásztorok. Fegyvereik: pajzs, dárda, tör. Ahol megjelennek, kifosztják és tűzzel-vassal pusztítják azt a földet, ahova lábukat beteszik.

Bata tartományon keresztül hatoltak a Kongó királyságba. Azokat a csapatokat, amelyek elsőként szálltak velük szembe, leverték, majd a főváros felé vették az útjukat. A fővárosban tartózkodó király egészen elcsüggedt a vereség hírére, hisz az ellenség már elfoglalta egész Bata tartományt. Csapataival elindult, hogy találkozzon az ellenséggel, épp azon a fennsíkon várta őket, ahol Pango csatázott Afonso királlyal. Itt folyt le most is a csata, de a királyi csapatok vereséget szenvedtek. Az uralkodó félig holtan tért vissza a fővárosba, de már ott se érezte biztonságban magát. Bűnei miatt vesztette el az isteni kegyelmet, nem bízott Benne annyira, mint korábban Alfonso király.

Az uralkodó elhagyta a fővárost, és a Zaire folyó egyik szigetére, Cavalo-ra menekült. Vele tartottak a portugál papok és az udvar előkelői. Így a jagák kezébe került az egész királyság, és még a főváros is. A helybeliek szerteszaladtak, a hegyekben és más ember-nem-lakta helyeken kerestek menedéket maguknak. Mert a jagák felégették a fővárost, senkinek sem kegyelmeztek, és mindent elpusztítottak, csapatokra oszolva leigázták az egész fővárost. Evvel az üldöztetéssel bűnhődött a Kongó Királyság mindegyik lakosa, a király, az előkelők, a portugálok, az egyházi személyek, a nép - ki-ki vétkei szerint. Az ország népe kóborolt, mindenben hiányt szenvedett, és sokan voltak, akik elpusztultak éhségükben.

A király és övéi megmenekültek, a már említett Cavalo szigetére húzódtak vissza. De a sziget kicsi volt, a nép pedig igen nagyszámú. Rettenetes hiány mutatkozott az élelmiszerekben. A bujdosók nagyobb része meghalt az éhségtől vagy belehalt a pestisbe. Az árak felszöktek, egy kevés élelem annyiba került, mint egy tíz escudót érő rabszolga. Így a szükség által kényszerítve az apa eladta a fiát, a testvér a testvérét, így próbálva végig a lét hitványságának minden fokozatát.

A rabszolgaként eladott személyeket pedig portugál kereskedők vásárolták meg, akik élelmiszerekkel megrakott hajókkal érkeztek Sao Toméból. Aki eladta valamely rokonát vagy ismerőst, azt állította, hogy az rabszolga, mert meg akart menekülni az éhségtől az így kapott pénzen. Ekképpen jutott Sao Toméra és Portugáliába sok rabszolga, mert a szükségtől kényszerítve eladták magukat Kongó lakói. A rabszolgák között voltak előkelők és a királyi családból származók is.

Mindebből felismerte az uralkodó, hogy ezek a szerencsétlenségek az ő bűnei miatt sújtottak le a népére. És ha mint királyt nem is sújtotta az éhség, de nem menekült meg a kegyetlen betegségtől, a vízkórtól. Erősen megdagadtak a lábai, amit a levegő, a rossz táplálkozás és a sziget nedvessége okozott. Ez a betegség később a halálához vezetett, de előtte megtért, feloldozást és bocsánatot kért a bűneire.

A portugálok tanácsára segítségért fordult a portugál királyhoz, követei beszámoltak a királyságot ért minden csapásról. Ebben az időben Sebestyén király ült a portugál trónon. Ő gyorsan és szívesen sietett a kongói uralkodó segítségére.

Egy kipróbált kapitányát küldte el, Francisco Gouveiát,⁹⁶ aki részt vett az indiai és afrikai háborúkban is. Gouveiával elküldött hatszáz katonát, és csatlakozott még hozzá sok kalandvágyó nemes is.

VI. fejezet

*Portugália királya követet és segítséget küld Kongó királyának, és azt kéri,
hogy tájékoztassa az országában bőségben lévő fémhányákról. Ugyanekkor
a kongói király, hogy papokat kérjen, Spanyolországba küldi követeit.
Mi történt velük, és hogyan küldött a különböző fémekből mintákat?
Hogyan zajlott Duarte Lopes küldetése?*

Gouveia azt a parancsot hozta magával, miszerint Sao Tomé szigetének kell őt ellátnia hajókkal és élelmiszerekkel, és minden, a vállalkozásához szükséges holmival. Így felszerelkezve érkezett meg Cavalo szigetére, ahol ezidőben a király tartózkodott. A portugálok és a fegyverforgató férfiak a legnagyobb sietséggel indultak meg a betolakodók ellen. Több csatát megvívtak, és így másfél év után sikerült visszaállítani a király hatalmát, leginkább a pusák dörgésével és nem az erejükkel ijesztve meg az ellenséget. Mert a jagák ettől jobban féltek, mint a megmaradt királyi csapatoktól. Így hát kiűzték őket Kongóból, és közülük csak kevés láthatta viszont az övét.

⁹⁶ Francisco Gouveia 1507-1577. Szolgált Indiában, Afrikában, 1564-től Sao Tomé kapitánya. 1571-ben indult Kongóba, hogy segítséget nyújtson Alvaro királynak. A hadjáratok 1574-ben fejeződnek be sikeresen. 1577-ben tér vissza Lisszabonba, ahol még abban az évben meghal.

A portugál kapitány négy évet töltött itt, és teljesen visszaállította a király hatalmát. Mikor elindult Portugáliába, magával vitte a király levelét, amiben kérte, hogy a keresztény vallás ápolására küldjenek minél több papot. A Gouveiával jött portugálok közül sokan Kongóban maradtak, mára már meggazdagodtak, és most dúskálnak javaikban.

Helyreállítva a királyság hatalmát és visszaszerezve méltóságát, az uralkodó jó kereszténnyé lett, házasságot kötött Catarinával, aki még jelenleg is él. Catarinától négy lánya született, rabnőitől pedig két fiú és egy leány. Kongóban a lányok nem örökölhetik a királyságot, így a hatalmat a nagyobbik fiú kapta. Őt is Alvarónak hívják, és ma is uralkodik.⁹⁷

Abban az időben, mikor Gouveia kapitány még Kongóban volt, Sebestyén király tudomására jutott, hogy itt aranyat, ezüstöt és más fémeket is bányásznak. Két, ebben jártas mestert küldött Kongóba, akik Keleten korábban már a spanyolok szolgálatában álltak, segítettek felkutatni a bányákat és kinyerni a hasznot belőlük. De Kongó királyát egy portugál, bizonyos Francisco Barbudo meggyőzte, hogy titkolja el a bányákat, elhitette vele, hogy így királysága fokról-fokra elveszti önállóságát. Azt javasolta, hogy vezessék a mestereket hamis nyomra, olyan utakra, ahol tudvalevő, hogy nincsenek fémhányak. Így hát Kongó királya nem engedte meg, hogy ezek a szakemberek itt gyakorolják mesterségüket, felderítsék és kibányásszák a fémeket. Pedig ezek a fémek akkortájt igen keresettek voltak Európában, de a fentiek miatt szertefoszlott annak lehetősége, hogy Kongó bekapcsolódjon a nagykereskedelembé.

A portugál kereskedők nem voltak érdekeltek abban, hogy idehajózzanak, és itt letelepedjenek, így hát egyházi személyek se szívesen jönnek. De Alvaro király a Mi Urunk által rámért büntetések hatására - melyeket a keresztény vallás ellen elkövetett bűnökért kellett elszenvednie - mára már megtért és mostanra jó keresztény lett. Mindenkor szívesen fogadta a portugálokat, kiváltságokat adott nekik és a gyermekeinek nevezte őket, ezenfelül követeket menesztett Portugáliába, és papokat, valamint a Szentírásban jártas tudósokat kért, azért, hogy megőrizhesse a katolikus vallást királyságában. Hiszen azóta a kereszténység csaknem feledésbe merült, de csak azért, mert nem voltak papok, akik tanították volna a népet és kiszolgáltatták volna a szentségeket - és nem azért, mert ne lettek volna fogékonyak az itteni népek a keresztény hitre, hiszen szinte hihetetlen, hogy mennyire hajlottak mindannyian a keresztény hit elfogadására.

Gouveia kapitány, mikor visszatért Portugáliába, előadta a kongói király kéréseit, de válasza gyanánt csak ígéreteket kapott. Sebestyén király még fiatal volt, s megígérte ugyan, hogy teljesíti, amit a kongói király kér, mégsem küldött szerzeteseket vagy papokat. Erre Sebastiao Alvares személyében, aki rokona volt, egy hercegi követet menesztett a portugál királyhoz a kongói uralkodó, és vele küldött egy portugált is, hogy kérjenek papokat, és váltsák ki azokat a rabszolgákat, akik itt születtek Kongóban. Őket, mint már mondtuk, csak az éhínség miatt adtak el Portugáliába és Sao Toméra. Közülük néhányan önként vállalták a szolgaságot.

Közülük sokakat, köztük nemeseket és előkelőket is, a kongói király követi visszahoztak hazájukba, a király az ő segítségükkel próbálta meg a keresztény vallás tekintélyét visszaállítani. Néhányan, mivel hosszú ideig rabságuk alatt járatosak lettek a világ dolgaiban, miniszterként és tanácsadóként szolgáltak királyuknak.

A követeknek kedvesen válaszolt a portugál uralkodó, mondván, szeretne mielőbb segítségükre lenni. De a követek mégis egyháziak nélkül fordultak vissza. Három év múltán Sebestyén

⁹⁷ II. Alvaro kongói király 1587-1614

király mégiscsak elküldött egy püspököt. Antonio de Ulhoa⁹⁸ kasztíliai származású volt, püspöki megbízása elsősorban Sao Toméra szolt, de utasításában az is szerepelt, hogy látogassa meg a Kongó Királyságot is. Amikor azonban a püspök megérkezett Sao Toméra, összetűzésbe került a sziget kapitányával. Sao Toméról rögtön Kongóba indult, de elhíresztelték róla a kapitány emberei, hogy önfejű, makacs, fennhéjázó, így keltve rossz hírét az egész kongói udvar előtt.

A vádak hatására az uralkodó elrendelte, hogy a püspök nem léphet a királyság földjére, de később mégis megenyhült, eléje küldte fiát, hogy kísérje a fővárosba, ő pedig mégiscsak nagy tisztelettel fogadta a püspököt. A főpap nyolc hónapot töltött itt, és mikor a portugálok királya elindult harcolni Afrikába,⁹⁹ ő is elhagyta Kongót, ahol hátrahagyott négy atyát és két szerzetest.

Akkor történt, mikor a püspök visszaindult, hogy a portugál Sebestyén király elesett Afrikában és a trónra Henrique bíboros került.¹⁰⁰ Kongó királya egyháziakat és prédikátorokat kérve neki is küldött egy sürgető levelet. De mivel a bíboros csak pár hónapig élt, rajta keresztül sem érhetett el semmit. Henrique bíborost Fülöp, Kasztília királya követte a portugál trónon, aki levélben üzent meg Sao Tomé kapitányának, hogy ő lett Portugália uralkodója.¹⁰¹ Sebastiao Costát küldte, hogy vigyen el egy hasonló tartalmú levelet a kongóiak királyának. Costa átadta a küldeményeket, és megkötötte a szükséges kereskedelmi egyezményeket.

Kongó királya visszaküldte őt az udvarba, hogy adja át üzenetét Fülöpnek. Levelében megírta, miszerint hajlandó megmutatni az elődei által eltítkolt bányákat, sőt a követel még mintákat is küldött. Mindehhez hozzáfűzte régebbi kéréseit is, vagyis hogy küldjenek minél több papot, ecsetelte népe nyomorúságos állapotát, amit a kereszténység megismerése óta bekövetkezett zűrzavar okozott. De Costa meghalt útközben, mert a hajó Portugália partjainál darabokra tört, és utasai mind egy szál vízbe fúltak.

A rossz hírekről és a megbízásról azok a levelek számolhattak csak be, amelyeket egy hullámok által partra vetett dobozban találtak a tengerparton. Így értesültek a portugálok Kongó királyának kitartásáról, amely még a levélben található kegyes kérdésben is kifejezésre jutott, és abban, hogy nem hagyja veszni a kereszténységet a saját királyságában. Mindezek után Fülöp felkérte udvarának előkelőit, hogy vállalják el a megtisztelő tisztséget, az ő követének szerepét az afrikai királyságban. De senkinek sem volt meg ehhez a bátorsága. A király ezután bízta meg a portugál Duarte Lopest, aki most ezt a jelentést diktálja Pigafettának.

Duarte úr eltöltött egy bizonyos időt a Kongó Királyságban, jól megismerte azt, és bejáratos lett az udvarba. A király kegyéből azt a megbízatást kapta, hogy utazzon Európába, nyújtsa át Spanyolországban a Katolikus Felségnek és Rómában Őszentségének a kongói uralkodó kegyességgel és tisztelettel teli leveleit, amelyek mindkét fél számára előnyös előterjesztéseket tartalmaztak.

⁹⁸ 1534-ig a meghódított afrikai területek a portugáliai Tomar püspökség fennhatósága alá tartoztak. Ettől kezdve Funchalhoz. Még ebben az évben Sebestyén király megalapítja a Sao Tomé-i püspökséget és ez alá rendeli Kongót is. António de Ulhoa 1578 és 1591 között volt Sao Tomé püspöke. A Sao Tomé-i püspökségről 1596-ban választják el Kongót és Angolát.

⁹⁹ 1578

¹⁰⁰ Henrique bíboros 1578-1580 között uralkodott Portugáliában.

¹⁰¹ 1580-ban

Megbízatása abból állt, hogy adja át a kongói uralkodó levelét Fülöp királynak, részletesen számoljon be a Kongó Királyság helyzetéről, arról, hogy az elmúlt háborúk és a papok hiánya miatt a vallás milyen áldatlan állapotba került. És gyóntatópapokat, tisztségükre alkalmas prédikátorokat kérjen Öfelségétől, hogy megőrizték az Evangélium tanításait ezeken a távoli területeken. Valamint, hogy ezt az országot újra keresztény hitre térítsék. Másik megbízatása abból állt, hogy különféle fémekből és anyagokból mintákat mutasson be, és a kongói király nevében ajánlja fel - az előző királyok által megtagadott - szabad kereskedelmüket.

Duarte Lopest megbízta, hogy útja során a Pápát is keresse fel, csókolja meg nevében a lábát, adjon át neki is leveleket, ecsetelje a Kongó Királyság nyomorúságos állapotát, azokat a károkat, amiket a nép azért szenvedett el, mert tisztelte a keresztény vallást. Ajánlja Öszent-sége figyelmébe ezeket a lelkeket, és ő, Duarte Lopes könyörögjön a nevében Neki, hogy Ő, mint az egyetemes kereszténység atyja, viselje szíven ezen hívők sorsát, mivel Kongóban nincsenek papok, kik a szent hitre oktatnák őket, és az egyház üdvözítő szentségeit kiszolgáltatnák. Így lassan-lassan mindannyian elkárhoznak.

Nyolc hónap elteltével, a királynak tett szolgálatok után, Duarte Lopes megkapta a megbízatást, elhagyta az udvart januárban - ami Kongóban nyár - és útnak indult egy Lisszabonba tartó száztonnás hajón. Mikor a Zöldfoki szigetekre értek, a hajónak, amely már öreg és rozoga volt, az orrán rés keletkezett, és egyre több víz került a hajó belsejébe.

Erős északi szél fújt, ezért se a Zöldfoki szigeteknél, se Afrika partjainál nem tudtak kikötni, de az útjukat se tudták tovább folytatni, mert a hajón egyre több rés tátongott, és félig-meddig már megtelt vízzel. A kalauz jobbnak látta, ha irányt változtatnak és a hátszél segítségével kikötnek Új-Spanyolország szigetein. Így rettenetes viharoktól, a vízbefúlás és az éhség rémétől gyötörten - hiszen élelmük kevés volt - érték el nagy nehezen Cubagua szigetét.¹⁰² Ez a sziget avval a Margarita-szigettel fekszik szemben, ahol a lakosok gyöngyhalászatból élnek. Miután sikerült rendbehozniuk a hajót, egy ismert útvonalon Cumana kikötőjébe indultak. (Ennek közismertebb neve a Granada Új Királyság a Nyugat-Indiákon.)

Mikor ez a rozszant hajó a biztonságosnak tartott kikötőhöz ért, azon nyomban elsüllyedt, de az utasokat sikerült kimenteni. Ők, Duarte Lopes úr és az útitársai az átélt élmények miatt súlyos betegen - hiszen az utazás alatt hiányos táplálkozás, halálfélelem, éhezés gyötörte őket - végre valahára partot értek. A kongói követ pihent, hogy visszanyerje egészségét. Ám közben a hajóhad, amely minden évben egyszer bont vitorlát, hogy Kasztíliaába hajózzon, már útnak indult. Az ilyen hajóhadat flottának nevezik. Így Duarte Lopes arra kényszerült, hogy több mint egy évig várjon hajóhadra, s ott maradjon azon a szigeten, ahol az égvilágon semmi dolga nem akadt.

Eközben Kongó királya, aki semmilyen hírt nem kapott Duarte Lopes felől, halottnak hitte őt, hisz nem tudta, hogy a követét a viharok veszteglésre kényszerítették Nyugat-Indiában. Az uralkodó, aki eltökélte, hogy mindent megtesz azért, hogy a kereszténység megszilárduljon országában, egy másik követet küldött, akire hasonló üzenetet bízott. Ezt a követet Pedro Antonionak hívták, és rangban a királyság második embere volt. Pedro Antonioval tartott egy előkelő portugál, Gaspar Dias, ki a térség egyik legrégebbi és leggazdagabb lakója volt. Csatlakozása biztosíték volt arra, hogy az úton semmit sem fognak nélkülözni, és remélhették, hogy a követség eléri célját a spanyol királynál. Parancsot kaptak, hogy ha találkoznak Duarte úrral, akkor együtt hajtsák végre a küldetésüket.

¹⁰² Cubagua szigete a mai Venezuela északi partvidékével szemben helyezkedik el.

De Pedro szomorú véget ért, útközben elfogták az angolok és hajójukat Angliába akarták vontatni. Ám szerencsétlenségükre az angol partoknál elsüllyedt a hajó, és odaveszett Pedro valamint a fia is. Csak kevesen menekültek meg a katasztrófából, köztük volt Pedro kísérője, a portugál is. Ő akkor érkezett Spanyolországba, mikor Duarte Lopes úr a spanyol királyi udvarba ment, hogy teljesítse a kongói király által rábízott küldetését. Gaspar Dias, ez a portugál később azt írta Duarténak, hogy vissza akar térni Kongóba, nem akar az udvarba menni. Talán azért tett így, mert meghalt Henrique bíboros, vagy volt valami ki nem mondott indoka, mindenesetre úgy tett, ahogy mondta.

Amíg a mi Duarténk a Nyugat-Indiákon vesztegelt, megfigyelte, hogy a környék éghajlata, levegőjének hőmérséklete ugyanolyan mint Kongóé, de az emberek bőrszíne mégis különböző. Míg Kongóban az emberek bőre fekete, itt csaknem fehér vagy valamilyen átmenet a fehér és a fekete között. A spanyolok az ilyen bőrszín mulattnak nevezik. De a fentiek világosan megmutatják, hogy nem a nap okozza a bőrszín különbségeit, hanem ahogy már korábban is említettük, a természet. Így hát nem igaz, amit a régi, de az új szerzők is a bőrszínről állítanak.

Miután Duarte úr visszanyerte az egészségét, elhajózott a Hispaniola szigetén lévő Santo Domingóba, hogy felszálljon akármelyik Kasztília tartó hajóra. Ráakadt egy portugál vasora,¹⁰³ ami a szárazföldről jövő és Kasztília tartó flottához csatlakozott, hiszen a csoportos utazás biztonságosabb.

Jó széllel utaztak az Azori-szigetekre, Terceirára, majd továbbhajóztak a Guadalquivir folyó kikötőjébe, Sanlucar de Barramedaba, azután pedig megérkeztek Sevillebe. Duarte innen Portugáliába ment, hogy viszontláss a övét, és ellássa magát mindenféle szükséges holmival. Végül aztán a Madridban székelő királyi udvarba lovagolt. Ő Katolikus Felsége¹⁰⁴ nyájasan fogadta, de mikor előadta kérését, olyan nagyszabású események történtek és olyan nehézségek merültek fel, melyek lehetetlenné tették küldetése teljesítését. Megérkezett Duarte úr megbízójának, Kongó királyának halálhíre, ezenkívül Fülöp királyt lefoglalta az Anglia elleni támadás terve.¹⁰⁵

Így aztán háttérbe szorult, hogy megoldást találjanak a követ ügyében, és Duarte úr nem látott reményt arra, hogy céljait elérje, kijelentették előtte, hogy ebben a helyzetben nem tudnak segíteni. Ennyi balszerencsétől sújtva Duarte úr emlékezetébe idézte hosszú és rettenetes útja halálos rémségeit. Emiatt levert és elkeseredett lett, ráébredt arra, hogy ezen a világon csakis Istenben találhatja meg a nyugalmat. Félt, hogy sehogy se tud segíteni a szükségét szenvedő kongói népen. Világosan látta, hogy ezek halálos veszélyben forognak, és a Pokol sötétsége lesz majd osztályrészük.

Anyagi helyzete válságosra fordult, nem volt semmi remény, hogy magát és családját a királyi udvarban továbbra is el tudja látni, ezenkívül arra sem volt reménye, hogy teljesíteni tudja a Kongó király által rábízott missziót. Lelkének megfelelő és üdvözítő megoldást választott. Szívét angyal érintette meg, letette férfias lélekkel a kardot, hogy keresztet ragadhasson, elfordult a világtól és lemondott annak csodálatos pompájáról. Madridban barátsuhát öltött,

¹⁰³ vaso - nagyméretű, általában hadicélokra használt hajótípus.

¹⁰⁴ II. Fülöp spanyol király.

¹⁰⁵ I. Alvaro 1587-ben halt meg. A legyőzhetetlennek tartott spanyol hajóhad 1588-ban támadta meg Angliát és szenvedett katasztrofális vereséget.

és elindult Rómába, hogy V. Sixtusnál¹⁰⁶ előadja a kongói király kérését. Nem akarta feladni küldetését, noha az őt ezzel megbízó uralkodó már nem volt az élők között.

Őszentsége kegyesen fogadta, Lopes pedig beszámolt arról, milyen sajnálatos helyzetbe kerültek Kongó keresztény lakói, azzal, hogy nélkülözik az istentisztelet és a papi szolgálatot. Elmondta Őszentségének, hogy kevés a pap, ki az Evangélium tanaira oktatná a népet és ellátná az egyház feladatait, mert Kongó lakossága igen népes, ám az év minden napjában készek arra, hogy megkereszteljék, tanítsák, gyóntassák, megáldoztassák őket - de ez a reményük hiábavaló. Az is Lopes megbízatásához tartozott, hogy a Kongó Királyság engedélyt kapjon egyetem létrehozására. Szerettek volna megalapítani egy iskolát, ahol magisztereket és papokat készítenének fel Isten szolgálatára, valamint hogy az ország fiataljait különböző nyelvekre, szabad művészetekre, az Evangélium tanaira és a misztériumokra oktassák.

Ezek a szent iskolák Isten törvényeiben jártas, tanult férfiakat képeznének ki, s ezek a bennszülöttek anyanyelvén virágoztatnák fel és terjesztenék az országukban már csaknem feledésbe merült keresztény hitet. Egy ilyen iskola áldást hozna az egész országra, a lelkek megerősödnének hitükben.

És kellene alapítani még egy kórházat is, amely nyitva lenne Isten szegényei előtt, ahol az utazók és a hajósok megpihenhetnek, meggyógyulhatnak, ahol minden szükségessel ellátnák őket.

Ezekkel a kérésekkel érkezett Lopes úr Rómába és kérte Őkegyelmességét, adjon engedélyt a kórház és a szeminárium alapítására. Ugyanis feltételezte, hogy ez a keresztény és üdvözítő munka megfelel a kereszténységet korábban ismerő népek érdekeinek is.

Lopes úr megjelent a pápa előtt, átadta levelét, felvilágosította küldetésének körülményeiről. Őszentsége kegyesen végighallgatta, de később tudomására hozta, hogy mivel a Kongó Királyság a spanyolok fennhatósága alá tartozik, ebben az ügyben a spanyol királynak kell intézkedni.

VII. fejezet

A kongói király udvaráról, a nép öltözetéről a kereszténység felvétele előtt és után.

A király étkezéséről és az udvar szokásairól.

Eddig beszámoltunk, miként eresztett gyökeret a kereszténység, és milyen események következtek Kongóban a keresztény vallás felvételét. Itt az idő, hogy szót ejtsünk most az udvari szokásokról és a királyság más jellemzőiről.

Régebben a király és az udvaroncai pálmaszőttest viseltek - ahogy már mondtuk - deréktól lefelé. Ezt a szőttest egy hasonló anyagból készült, szép kidolgozású övvel kötik meg. Az övről pedig gondosan kikészített bőrök lógnak le, az egész valamilyen kötényhez hasonlít. Nemcsak a leopárd, cibet, coboly, nyuszt, hanem más állatok bőrét is felhasználják. Meghagyják az állatok fejbőrét, ami a viseletet még díszesebbé teszi.

Vállukon az itt incuto-nak nevezett kerek ruhadarabot viselik, ez térd alatt végződik, pálmaszövetből készítik, oly módon mint a hálót. Erről a ruhadarabról kifejtett szálak, mint bojtok csüngnek alá, ami egészében igen bájos látványt nyújt. Ezeket a roqueteket jobb vállon

¹⁰⁶ V. Sixtus római pápa 1585-1590

vetik át, hogy a kezük szabadon maradjon. Fejükön kicsi, felül négyszögletes, élénkpiros vagy sárga színű sapkát viselnek, ami inkább szolgálja a pompát, mint védelmet a nap hevétől, vagy szél erejétől.

A szegények és a köznép deréktól lefelé az előkelőkhöz hasonló ruhadarabot visel, de durvább szövetből. Testük más része fedetlen. Az asszonyok alsóruházata háromféle lehet. Az egyik a sarkukig ér, a másik kurtább, a harmadik pedig egészen rövid. Ezek a ruhák rojtosak, oldalt hosszúak, elöl pedig nyitottak. Felül pálmaszövetből készült, derékig érő ruhadarabot viselnek. Erre pedig pálmaszövetből varrt köpenyt terítenek. Arcukat elfödik, ha pedig úton vannak, a férfiakhoz hasonló fejfedőt viselnek.

A köznép asszonyai is hasonlóan öltöznek, de ruhájuk durvább anyagú. A rabszolgák és a legszegényebbek csak a derekukra csavarnak valamilyen ruhadarabot, deréktól felfelé teljesen meztelenek.

A kereszténység felvétele után a kongói előkelők a portugálok öltözködését kezdték utánozni, lehetőségeiknek megfelelően igyekeztek beszerezni fátylakat, skarlátból, vászonból vagy selyemből varrt köpenyeket. Fejükön kalapot vagy sapkát viseltek, lábukra velúr, bőrcipő került, de divatba jött náluk a portugálok kedvelte magasszárú cipő is. A szegények, akik nem tudnak portugál módra öltözködni, régi viseletüket hordják.

A nők is a portugál divatot követik, de nem hordanak leplet, csak fátylat, és drágakövekkel díszített fekete bársonykalapot, nyakukban aranyláncot. De ez csak az udvarhölgyekre igaz, a nép asszonyai a hagyományos viseletet kedvelik.

Ahogy a király áttért a keresztény hitre, átalakította az udvarát, ebben is a portugál udvart tekintve mintának. Mindenekelőtt megváltoztatta az asztali szokásokat: most, nyilvános étkezéseikor, az ételt egy háromlépcsős, pazar, indiai szőnyeggel borított emelvényen fogyasztja el. Elébe tesznek egy asztalt, ő pedig egy karmazsinbőrrel bevont, arannyal díszített széken ülve fogyasztja el az ételt. Senki sem ülhet a király asztalához, amelyet egyébként fiatal hercegek állnak körbe. A király aranyból és ezüstből készült evőeszközöket használ.

Testőrsége anzicusokból áll, de helyet kapnak köztük más népek fiai is. A királlyal laknak a palotában, fegyvereikről pedig már beszéltünk. Mikor a király úgy határoz, hogy kilép a palotából, megverik a dobokat, ezeknek a hangja öt-hat mérföld távolságra is elhallatszik, így adják tudtára mindenkinek, hogy mit cselekszik a király. Ha elhagyja a palotáját - ami csak ritkán történik - elkísérik az előkelők és a portugálok, akik a király különleges bizalmát élvezik. Hetente kétszer tart nyilvános audienciát, de ezeken csak az előkelők szólhatnak meg. Mivel senki sem mondhatja magáénak a javait vagy a hatalmát - mert minden jog ebben az országban a koronát illeti - ezért a vitákat igen röviden intézik el.

A kongóiak nem használják írásban a saját nyelvüket.

A bűnügyekkel is gyorsan végeznek, halálbüntetésre csak nagyon ritkán ítélnék valakit. Ha egy moxicongo - így nevezik magukat Kongó lakói - követ el bűncselekményt egy portugállal szemben, akkor őt a portugál törvények szerint büntetik. Ha pedig valaki a saját fajtájabelivel szemben vétkezik, akkor a király egy lakatlan szigetre száműzi. A száműzetést az azonnali fejvesztésnél is nagyobb büntetésnek tartják. A száműzött tíz vagy tizenkét évet tölt az otthonától távol, ekkor az uralkodó rendszerint megkegyelmez neki, ő pedig mint megszélidült és fájdalomhoz szokott ember büntetése letöltése után az államot szolgálja tovább.

Ha egy moxicongo és egy portugál között támad viszály, akkor a következőképpen járnak el: ha a portugál kezdi a pereskedést, akkor a moxicongók bírójához mennek, ha egy moxicongo vádol egy portugált, akkor a portugálok bírójára elé járulnak mindketten. Ez a bíró portugál, de

az itteni király hozzájárulásával gyakorolja a hatalmát. A két nép közötti szerződéseket nem foglalják írásba, de érvényességüket tanúkhöz és szóbeli megállapodáshoz kötik.

Nem őrzik meg emlékezetükben a korábbi századok eseményeit, régebbi uralkodóikról szóló történeteket.

Írásuk nincs, az időt a hold járása alapján számítják, és nem ismerik az éjszaka és a nappal órákra osztását. Ha valamiről beszélnek, azt szokták mondani: Fuao¹⁰⁷ idejében történt az az eset. A távolságot nem mérföldekben vagy valami hasonló mértékben adják meg, hanem az alapján, hogy egy gyors, vagy egy teherrel megrakott ember hány nap alatt teszi meg. Ha házasság alkalmából ünnepséget tartanak, akkor szerelmi dalokat énekelnek, és egy különös formájú lantot pengetnek. Ennek nyaka és homorú oldala hasonlít a miénkhez, de a másik oldalán, ahol rózsza alakú nyílás van, bőrrel vonják be, ami olyan finom mint a hólyag, ezt használják fel fa helyett. A húrok egy része erős és csillogó elefántfarok-szörből készül, a többi fajta pedig pálmarestből. A húrok, miket ezüst és vas lemezekkel pengetnek, a nyaktól a lanttestig tartanak. A lemezek nagysága a hangszeréhez igazodik, így ezek a pengetés során különböző hangokat adnak.

A húrokat a zenészek méretre igazítják, ujjjaikkal olyan mesteri módon pengetik, mintha nem is lant, hanem hárfa lenne. És az is csodálatos, hogy a hangszerek méreteitől és a dallamtól függően ki tudják fejezni érzéseiket, oly világosan, mintha a szavakat a zenészek ujjai helyettesítenék. A lábukat a zene ütemére mozzgatják, és pálmaágot ütögetve követik a zene ritmusát. A lantok mellett használnak még a királyi udvarban nagy művészettel megszólaltatott fuvolákat, sípokat, és oly bonyolult táncokat járnak ezek dallamára, ami minket a mórok táncaira emlékeztet. A nép az udvari hangszereknél egyszerűbb hangzású zeneszerszámokat használ, kis dobokat, változatos formájú sípokat, és másféle hangszereket is.

Ha megbetegszenek, akkor természetes gyógyszerekkel gyógyítják magukat, felhasználják a vizet, a köveket, a füveket, a fákat, ezek olaját, kergét, mindazt, amit a Anyatermészet nyújt számukra. A királyságban a legközönségesebb betegség a láz. Ez legsűrűbben télen támadja meg az embert, mert ebben az időszakban esik a legtöbb eső, ilyenkor a legnagyobb a nedves-ség és a forróság. Előfordul itt a helybeliek által quitangasnak nevezett francia betegség is, de ez nem veszélyes, és nem olyan nehéz az embert ebből kigyógyítani, mint a mi országainkban.

A lázat vörös szantálfából vagy citrinoból,¹⁰⁸ egy bizonyos tüskés fából készült porral gyógyítják. A port pálmaolajjal keverik, és ezzel a beteget két-három alkalommal bekenik tetőtől-talpig. Ha a fejük fáj, akkor eret vágnak, egy hegyes tárggyal sebet ejtenek a bőrön, piócat tesznek rá, ami addig szívja a vért, amíg egészen el nem telik vele. De eret vágatnak akkor is, ha akármelyik tagjukban fájdalmat éreznek.

Szantálfából készült kenőccsel, "vermelha taculával" vagy "citrino Qicongoval" gyógyítják a quitangasnak nevezett betegséget is.¹⁰⁹ A két kenőcs közül az utóbbit tartják értékesebbnek, ebből egy kevéske is egy rabszolga árával ér fel.

A hasukat némely fa kergéből készült porral purgálják, amit valamely italukba kevernek, és így szabadulnak meg a szelektől. A sebeket növényi nedvekkal vagy magukkal a növényekkel fertőtlenítik. Említést tett Duarte úr egy rabszolgáról, akit hét nyílvesző sebzett meg, de rögtön jobban lett, mikor a testét bizonyos általa jólismert növények nedvével kengették.

¹⁰⁷ Fuao: általános meghatározás, valakinek az idejében történt.

¹⁰⁸ citrino - a kininről lehet szó (Cinchona succirubra)

¹⁰⁹ Lásd 43. és 44. jegyzet

Ezek a népek csak növényi anyagokkal gyógyítják magukat, nem élnek gyógyszerrel, flastrommal, beöntéssel, kanalas orvossággal, nem járnak orvoshoz és nem járatosok a kirurgiában vagy a fizikában. De nincs is szükségük minderre, hiszen mérsékelt éghajlaton élnek, nem tömik magukat olyan ételekkel, amik tovább gerjesztik az étvágyat, nem fogyasztanak mértéktelen mennyiségű bort, így nem szenved egyikük sem a táplálkozás vagy a nehéz italok okozta betegségektől.

VIII. fejezet

A Kongó királyságon túl a Jóreménység-fok és a Nilus felé eső területek.

Beszámolva a Kongó Királyság földi viszonyairól, lakosairól, és a körülötte élő népekről, ideje beszélnünk Afrikának a Jóreménység-fokon túl elterülő vidékeiről, és arról az óceánról, amelyen India és a Vörös-tenger felé hajózunk. Beszámolunk nemcsak a szárazföld belsejéről és a Nilusról, hanem János pap országáról is, és amennyire témánk engedi megbízhatóan beszámolunk más, kevésbé ismert területekről is.¹¹⁰

A Kongó Királyságtól délre a már említett Angola Királyság fekszik, ettől délre, a Jóreménység-fok felé pedig egy Matambának nevezett király uralkodik. Cimbelsnak hívják az általa irányított provinciákat. Ez a királyság, ami a Bavagul folyónál határos Angolával, a már említett első tónál kezdődik, a Bavagul folyó köti össze az első tóból eredő Manhica folyóval. A Bavagul folyó a Hold-hegységnél ered. A Baktérítő és a Jóreménység-fok között félúton találjuk ezt az elődök által annyit magasztalt Hold-hegységet, amit sokáig a Nilus eredetének tartottak. De ez a Nilus eredetére vonatkozó nézet tévedés.

Ezen a tájon uralkodó a hideg és a barátságtalan éghajlat, a kietlenül magas hegyek csak keveseknek adnak otthont. Mindannyian az arabok módjára élnek, a mezőkön felállított kunyhóikban laknak, és állatbőröket viselnek. Vad, nyers, a hit által alig befolyásolt nép lakik errefelé. Íjat és nyilat használnak, a föld gyümölcseiből és állataik húsából táplálkoznak.

A Hold-hegység szirtjei között egy Galé-nak nevezett kis tó található, ennek nyugati partjairól egy folyó ered, amit az itteniek Cumissanak, a portugálok pedig Docénak (Édesnek) hívnak. Ez a folyó a Jóreménység-fok táján torkollik a tengerbe, a mellette lévő hegyet a portugálok Tévedés-foknak nevezték el. Ugyanis az Indiába tartó hajók először ezt a hegyfokot, az Agualhast pillantották meg, és nem tudták, hogy e mögött rejtőzik még egy hegy: Afrika legdélibb csücske. A két hegyfok között száz mérföld a távolság, már ez is mutatja a híres hegyfok kiterjedését.

A két hegyfok, akár a szarvak, egy öblöt fog körül, a portugálok a Doce folyóból néha itt egészítik ki vízkészletüket. A partvidék lakosai, bár az Egyenlítőtől 35 fok távolságra élnek, éppen úgy, mint a hideg Hold-hegység lakói, különös mód fekete bőrűek - mindez intő jel a természet kutatóinak és a filozófusoknak, akik úgy gondolják, hogy a bőrszín a nap hevével van összefüggésben vagy valami más homályos dologgal. De ennek a kérdését most függőben hagyom.

Mivel a világon ez a legnagyobb tengerbe nyúló hegyfok, ezért nagyobb veszélyt jelent a rajta átjutni kívánó hajósoknak, mint általában a hegyfokok. Itt rettenetes a tenger, mert a szárazföld felől fújó szelek felkorbácsolják az óceánt. A portugálok itt sok mélymerülésű hajót

¹¹⁰ Duarte Lopes földrajzi leírása elsősorban hallomásokra épül, valamint a kor hajózási-térképészeti ismereteit tükrözi.

vesztettek el, azt a fajtát, amit a tengeri utazásokon használtak, mert régi történetírók nem ismerték ezt a helyet, hanem a portugál hajósok fedezték fel.

Hasznos lehet, ha a világos ismeretek kedvéért itt adunk számot a különféle távolságokról, ez segít hozzá ahhoz, hogy megértsük a Portugália és India közötti hajóút nagyságát.

A Jóreménység-fok megkerülése 6000 mérföldes út. A Fernao de Po folyót 2200 mérföld választja el a már említett Agualhas-foktól. Afrika másik oldalán az Agualhas-fokot 3300 mérföldes partszakasz köti össze a Szokotra szigetével szemben lévő Guardafuival. Így Lisszabonból Afrika megkerülésével 15 000 mérföldnél hosszabb út vezet a Goa királyságig. Innen még olyan irdatlan messzeségben van Malakka és Kína, hogy ilyen hosszú útra sem kisebb, sem nagyobb hajóval senki sem vállalkozott még a portugálok előtt.

A Jóreménység-fok onnan kapta a nevét, hogy a hajósok Indiába menet vagy Indiából jövet leginkább ezen akarnak túljutni, a fokot megkerülve, mert úgy vélik, hogy evvel hátuk mögött hagyták a legnagyobb veszélyt. Az elnevezés, a Jóreménység-fok a hajósok vágyait fejezi ki.

De visszatérve témánkhoz, Afrika partjaira, meg kell említenünk a tenger alkotta sok kiszögellést és kikötőhelyet, (az Agualhas-fokon túl), amit az öbölben található sok kis sziget hoz létre. Ha elhagyjuk az öblöt, a Sao Cristovao folyóhoz jutunk, ennek torkolatában három szigetet is találunk. A tengerpart ezután a portugálul Terra de Natalnak nevezett földön halad tovább. Ez onnan kapta a nevét, hogy a portugálok karácsony napján érkeztek ide. Ez a vidék a Pescaria folyónál ér véget. Itt terül el a Butva Királyság. Ennek határai a Hold-hegység lábainál és a Manhica folyónál húzódnak, a tengernél a Manhica, nyugaton pedig a Bavagul folyó határolja. Északi szomszédja a Monomotapa királyság. A Butva királyság gazdag aranybányákban, lakosai, pedig, mint ezt majd látni fogjuk, hasonlítanak a Monomotapa királyságban élőkhez.

Végighajózva az óceán partjain így jutunk el a Manhica folyóig, ahol pedig a Sofala királyság és a Monomotapa birodalom határai kezdődnek.

IX. fejezet

A Sofala királyságról

A Sofala királyságot az a Manhica folyó határolja, amely a Nílussal együtt az "első nagy tóból" ered, és annak az öbölnek a közepén torkollik a tengerbe, amit a déli szélesség 23,5. fokánál a Pescaria és Corrente hegyfokok fognak közre.

A Manhicával együtt három más híres folyó is a tengerbe ömlik, az elsőt a portugálok Sao Cristovao-nak nevezik - mert Szent Kristóf napján pillantották meg először -, az ottaniak pedig Alagoá-nak hívják. A másodikat az első folyó felfedezőjéről Lorenzo Marques-nek nevezik. Ez a két folyó a Hold-hegységből ered, amit a helyiek Toroa-nak hívnak, a régiek erről a hegyről azt hitték, hogy ez a Nílus bölcsője. De tévedtek, mivel az "első nagy tó" nem ezekből a hegyekből ered, közte és a Hold-hegység között egy lapos síkság helyezkedik el.

Ezek a fent említett nagy folyók kelet felé hömpölyögve egy harmadik nagy folyóval egyesülnek, mindeközben nem érintik se a Nílust, se az "első nagy tavat." A harmadik folyót Arroé-nak hívják, és a Monomotapa birodalom aranybányákban gazdag hegyei között ered. A folyó bizonyos szakaszain aranyszemcséket és aranyport is találhatunk.

Ez a fenti három nagy folyó a Manhicával egyesül a tengerparttól nem messze, és ezek egyetlen széles medrű, nagy folyamot alkotva zúdulnak az óceánba. Ez a torkolat és a Cumama folyó határolja a Sofala királyság tengerpart sávját. Ez a folyó egy pogányok és mohamedánok birtokolta városról és erődítményről kapta a nevét. A portugálok Bocas de Cumamá-nak (Cumama torkolatainak) nevezték ezt a helyet, mert a tengernél a folyó hét ágra oszlik. Öt nagy szigetet találunk a több kisebb mellett, ezeket öleli körül a tengerbe ömlő folyó, ami ugyanabból a tóból ered, amiből a Nílus is.

A Sofala királyság, amiről az egész vidék a nevét kapta, mohamedán vallású. A király is mohamedán vallású, de a Portugál Koronának engedelmeskedik, azért hogy kivonja magát a Monomotapa birodalom fennhatósága alól. A portugálok egy erődöt birtokolnak a Cumama torkolatánál, és sok rabszolgát, valamint az ezen a parton található aranyat, elefántcsontot és ámbrát cserélnek selyemért és gyapotért, amibe az itteniek öltöznek. A selymet Cambaiából¹¹¹ hozzák. Az itt lakó mohamedánok nem őslakosai a földnek. De már a portugálok előtt kis bárkáikon kikötöttek itt, maguk mögött hagyva szülőföldjüket, Boldog Arábiát.¹¹² Miután a portugálok ellenőrzésük alá vonták ezt a területet, ők itt maradtak.

A Manhica és a Cumama közti partszakaszt elhagyva az aranybányákban gazdag Monomotapa birodalom következik. Innen viszik az aranyat Sofalába és Afrika más részeibe is. Néhányan azt beszélnek, hogy Salamon is innen szerzett aranyat a Jeruzsálemi Szentély építéséhez, ezt nem tarthatjuk teljesen valószínűtlennek, hisz a Monomotapa birodalom területén is sok fából, kőből vagy mészből épült, sok munkával készített, nagyméretű építményt találunk. Ilyen nagyméretű építkezések nyomát a szomszédos területeken nem látni.

A Monomotapa birodalomnak nagyon sok lakosa van, mind pogányok, feketebőrűek, közép-termetűek, gyorsak, a harcban igen lelkesek. Az uralkodónak számos vazallusa van, de ezek gyakorta fellázadnak, és harcba bocsátkoznak vele. A birodalom ura hatalmas hadsereget tart fenn, amit tartományonként a régi rómaiak mintájára légiókba szervez. Mint nagyúrnak, folyamatosan harcolnia kell, hogy birodalma fennmaradását biztosítsa.

Katonái közül a legjobbak a női légiók, a király nagyra tartja őket, ezek alkotják hadserege gerincét.¹¹³ A női harcosok a régi amazonok mintájára leégetik a bal mellüket, hogy a nyilazásban ne zavarja őket. A történetírók legalábbis így mutatták be őket. Fegyverként íjat és nyilakat használnak, ügyesek, gyorsak, erősek és bátrak, mesterek a nyilazásban. A harcban felettebb megbízhatók és elszántak. A csatákban egy nevezetes hadicselt alkalmaznak. Azt színlelik, hogy meghátrálnak, és mikor látják, hogy az ellenség felbátorodott ezen és felbontotta a hadrendjét, akkor visszavágnak, kilövik nyilaikat, és nagy vakmerően lemészárolják ellenségeiket. Gyorsaságuk, cselvetéseik, csapdáik miatt rettegnek tőlük az egész vidéken. A királytól jutalmul bizonyos területeket kaptak, ahol egész életükben magányosan élnek. Időnként utódokat nemzenek az általuk kiválasztott férfiakkal. Ha fiú születik, akkor elküldik a férfiakhoz, ha lány, akkor maguknál tartják, és felnevelik, hogy jó harcos legyen.

¹¹¹ Cambaia indiai település az azonos nevű öböl partján. Az angolok Cambay-nak nevezték.

¹¹² Arábia Félix: A mai Jemen, Omán és Perzsa-öböl környéke. Az arab bevándorlás a X. század környékén indulhatott meg Kelet-Afrika irányába. A fekete és az arab kultúra keveredésének eredménye a mai szuahéli nyelv és kultúra.

¹¹³ Ennek az állításnak semmilyen történeti kutatás nem találta bizonyítékát. Az amazonhadsereg egyike a középkor hosszan élő legendáinak. Esetleg a néhány afrikai etnikumnál fennmaradt matriarchális berendezkedés torz interpretációja.

A Monomotapa birodalmat a tengerpart, a Manhica folyó, az a tó, ahonnan a Manhica ered és a Cumama folyó határolja. Déli szomszédaikról, a Jóreménység-fok előkelőiről már beszélünk. A Monomotapa birodalom északi szomszédja a Moenhemuge birodalom, amire a következőkben még visszatérünk.

A tengerparton, a Cumama folyón túl, egy Angoxe-nak nevezett kis királyságot találunk, ami nevét egy itt található kis szigetről kapta. Mint Sofalában, itt is mohamedánok és pogányok laknak. Kereskedők, akik kis hajókon szállítják áruikat a part mentén. Az áruik hasonlóak ahhoz, mint amiket Sofalában találni.

A part mentén, a déli félteke 14,5. fokánál ezután a Mocambique királyság következik. Nevét a Mogincale folyó torkolatánál levő három szigetről kapta, a folyó kikötője olyan biztonságos és olyan nagy, hogy bármilyen típusú hajó horgonyt vethet benne. A királyság, amelyet útba ejt minden Portugáliából jövő hajó, kicsi ugyan, de élelmiszerekben annál gazdagabb. Szigetei közül legfontosabb a Mocambique-nak nevezett, ez uralja az egész vidéket, a kikötőt és a másik két szigetet is. Mocambique szigetén erőd épült, ahol most portugál helyőrség állomásozik. Ettől az erődtől függ a többi portugál erőd biztonsága is.

Azok a hajóhadak, melyek Portugáliából Indiába tartanak, de valamilyen okból késlekedniük kellett, szintén Mocambique szigetén telelnek ki. Az Indiából Portugáliába tartó hajók is kikötnek itt, hogy ellássák magukat élelmiszerrel.

Mikor a portugálok először indultak Indiába, itt szerezték be Indiáról és nyelvéről az első információikat, és itt vették fel a kalauzokat, akik megmutatták nekik az utat egészen Indiáig.¹¹⁴

A helybeliek faragatlanok, pogányok és mind feketebőrűek. Meztelenül járnak, és mindannyian kitűnő íjászok. Halászattal foglalkoznak, ehhez birtokában vannak minden szükséges fegyvernek és szerszámnak.

A part mentén folytatva utunkat, Kilva szigetére érkezünk. Ez a sziget ugyan nem különösebben hatalmas, de kitűnő adottságokkal bír: hűvös éghajlatú, és egészen beborítják a fák zöld koronái. Mindenfajta élelem megterem itt. A sziget a Coavo folyó torkolatánál fekszik, ez a folyó ugyanabból a tóból ered, amiből a Nílus. A tengerhez érve a Coavo hatvan mérföldnyire kiszélesedik, a vízhozama pedig bőséges. Torkolatánál egy, mohamedánok és bálványimádók lakta sziget fekszik. Ennek nyugati oldaláról lehet látni Kilva szigetét.

Kilvában mohamedánok laknak, akik szinte csaknem világos bőrűek, és pamutból, selyemből varrt szép öltözetet viselnek. A nők arannyal ékesítik magukat, kezükön és nyakukon drágaköveket hordanak, és sok ezüstből készült ékszerük is van. Tagjaik formásak, és kevésbé barnabőrűek mint a férfiak. Az itt lakók házai kőből, mészből, faragott fából készülnek, mindegyik harmonikus beosztású, kert, konyhakert, különböző gyümölcsfák veszik körül. Erről a szigetről kapta nevét a királyság is, mely a parton a Delgado-foktól kezdődik.

Ez a határvonal Mocambique és Kilva között a déli szélesség 9. fokánál. Innen kezdődik a Kilva királyság területe és tart a már fent említett Coavo folyóig.

Korábban a Kilva királyság volt a környező partmenti államok feje. Ezért, mikor a portugálok ideértek, az itteni uralkodó bízott abban, hogy saját fegyveres erejével nemcsak államai önállóságát tudja megvédeni, de ki is űzheti a portugálokat az általuk már elfoglalt területekről. Mindennek mégis az ellenkezője történt: a portugálok legyőzték és tönkrevérték csapatait, Kilva urának menekülnie kellett. A portugálok elfoglalták a szigetet, gazdag hadizsákmányra

¹¹⁴ Utalás Vasco da Gama 1497-98-as útjára.

teve szert. Hamarosan erődöt emeltek. Ezt a portugál király rendeletére később lerombolták, mert nem volt rá szükség: más erődök is voltak ezen a partvidéken.

Itt kell említést tennünk Sao Lourenco szigetéről.¹¹⁵ A nevét arról a mártírról kapta, akinek napján megpillantották a portugálok. A sziget ezer mérföld hosszú, és a fent leírt partszakasszal szemben fekszik. A Manhica folyó torkolatánál kezdődik a déli szélesség 26. fokánál. Északon a Kilva királyságban lévő Coavo folyó torkolatával egy magasságban végződik. Ez a sziget az afrikai partvidékkel egy csatornát alkot, ami a bejáratánál 340 mérföld széles, közepén (Mocambique szigetével szemben, ahol összeszűkül) 170 mérföld, aztán India felé a csatorna tovább szélesedik, és ezen a szakaszon még sok más sziget is található.

A Spanyolországból Indiába menő vagy onnan hazafelé tartó hajók ezt a csatornát használják kikötőnek, mert a Sao Lourenco sziget számos előnnyel rendelkezik. Népei barátságosak, fekvése kitűnő, sok biztos kikötővel szolgál a hajósoknak. Számos bővizű folyó öntözi, teszi a sziget talaját termékennyé. Terem itt zöldség, rizs, különböző szemesnövények, narancs, citrom, különféle fajtájú alma. Számos állat él itt: a tyúkon kívül vadállatok, mint a szarvas, a vaddisznó és más hasonló. A sziget talaja termékeny, halai jóízűek.

A szigetlakók pogányok, közülük néhányan Mohamed hitét követik. Bőrük mulatt, vagyis se nem fehér, se nem fekete, hanem a kettő közötti szín. Nagyon harciasak. Fegyvereik íj, nyíl, vékony dárda, amit vassal erősítenek meg, s ezt horogszerűen erősítik a nyélhez, ezért szigonyhoz hasonlónak teszi azt. Mesterien hajítják. Háborúban használnak pajzsot, páncélt, ez utóbbit állatbőrből készítik, és a csatákban egész testüket befedi. A sziget fölötti hatalmat egyszerre több főnök is birtokolja, ezek ellenséges viszonyban vannak, s örökösen háborúba bocsátkoznak egymással.

A szigeten találhatunk aranyat, ezüstöt, rezet, vasat és más fémeket is. Az itt élő népek vadak, hajóikkal nem távolodnak el a sziget partjaitól, a part vonalát követve merészkednek csak hajóval egyik helyről a másikra. Csónakjaikat egyetlen fatörzsből készítik. Az itt lakók nagy része nem szívesen érintkezik az idegenekkel, mindenféle kapcsolatot kerül velük, és helyteleníti, hogy azok a földjükre léphetnek. Így hát a portugálok csak néhány kikötőben mernek kereskedni velük, és nem mennek a szárazföld belsejébe. Ámbrát, viaszt, ezüstöt, rizst és másféle árukat cserélnék a bennszülöttekkel.

Ebben a csatornában még több, mohamedánok lakta kis sziget is van. A legfontosabb ezek közül a Sao Cristovao sziget, de itt van még a Molale, Comoro, Anjoane, Maioto is. Visszatérve a tengerpartra, említenünk kell a Kilva királyság után következő Mombaca királyságot. Ez a déli félteke 3,5. fokánál kezdődik. Nevét egy mohamedánok lakta szigetről kapta. Mombacában még egy szép várost is találhatunk, ebben többemeletes, szobrokkal, festményekkel ékesített palotákat találunk. A király mohamedán vallású, és megpróbált fegyverrel ellenállni a portugáloknak. Ugyanúgy végezte mint Kilva királya: városát feldúlták és kifosztották, a hódítók pedig sok aranyat, gyöngyöt, ezüstöt, pamut-, selyem- és aranyszőttest zsákmányoltak.

A Mombaca királyság Kilva és Melinde között fekszik. Pogányok és mohamedánok lakják, a Moenhemuge birodalom fennhatósága alá tartoznak. Mombaca után következik a szintén igen kis területű Melinde királyság, határai a déli szélesség 2,5. fokánál a Quilmance folyónál érnek véget. A folyón túl egy 100 mérföldes vadon terül el. A tengerpart és a folyópart között egy csaknem fehér bőrszínű mohamedánok és pogányok lakta térség található. Házaik a mieinkhez hasonlóak. Érdekes, hogy a juhaik kétszer olyan nagyok, mint a mieink. Ezeket öt részre vágják, az egyik rész, a fark rendszerint 25-30 font súlyú.

¹¹⁵ Madagaskár

A nők fehér bőrűek, és arab módra selymekbe öltözve pompáznak. Nyakukon, karjukon és a lábukon arany és ezüstláncokat hordanak. Kilépve a házból, áttetsző, finom szövettel takarják el arcukat és testüket úgy, hogy ha nem akarják, nem is lehet őket felismerni. Ebben az országban egy kitűnő kikötő is található, amit minden erre járó hajó felkeres. Az itt lakók általában barátságosak, őszinték, szívesen szóbaállnak idegenekkel. Jószívvel fogadják a portugálokat, sohasem okoznak nekik kárt semmiben.

Három sziget is található a tengerparton Mombaca és Melinde között: Monfia, Zanzibár, és Pemba. Mindegyiket fehérbőrű mohamedánok lakják. Mint ahogyan a többi szigeten, a talaj itt is termékeny. Az itteni népek elsősorban földműveléssel foglalkoznak, és kevésbé harciasak. Sok cukrot állítanak elő, amit az itt termett gyümölcsökkel együtt kis hajókon szállítanak eladni a szárazföldre.

A szárazföld belsejében a három, már ismert királyságtól (Kilva, Melinde, Mombaca) nyugatra terül el a hatalmas Moenhemuge birodalom. Délen a Coavo folyóig a Mocambique és a Monomotapa királyság a szomszédja, a két tó között nyugaton a Nílus, északon pedig János pap országa határolja. Hajón rengeteg vászon, selyem és más igen keresett áru érkezik a Moenhemuge birodalomba, mivel a birodalom békében él a tenger felőli szomszédaival, és a tengeri kereskedelmet velük kötött szerződések is biztosítják. Különösen keresettek azok az apró kövecskék, amiket a Cambaia királyságban állítanak elő borostyánból. Ezeket az üveghez hasonló, vörös színű kis köveket - mivel az aranyat nem értékelik errefelé - pénzként is használják, vagy ékszerként, mint a csipkegallért, a nyakukba akasztják. Deréktól lefelé selyembe öltöznek. Mindezt cserébe arannyal, rézzel, elefántcsonttal, ezüsttel fizetnek.

Az országnak a Monomotapa birodalommal határos vidékein állandó a háborúskodás. Ez a viszálykodás olyan véres, hogy az áldozatok nagy száma miatt azt sem lehet eldönteni, hogy melyik nép a győztes. Két harcias törzs vív itt véres élethalálharcot: Momomotapa részről a már említett amazonok, a Moenhemuge oldalon pedig a jagák. Őket a moxicongók nevezik zsaágának, saját magukat agao-nak hívják.¹¹⁶ Fekete bőrűek, az arcuk ijesztő, és nem kevésbé harciasak, mint az amazonok. Felsőajkuk fölött tűzzel és vassal hegeket ejtenek magukon, felhúzzák a szemhéjukat, és hegektől sebes, fekete arcukból csak a szemük fehérje villog. Látványuk ijesztő, ördögi, nagyon különös.

Mindannyian nagytermetűek, alakjuk aránytalan, emberhússal táplálkoznak, úgy élnek mint a vadállatok. A csatában rendkívül bátrak, hogy megfélemlítsék ellenfeleiket, rettenetes kiáltásokat hallatnak. Fegyverük a dárda és a nagy bőrpáncél, ami egész testüket takarja. Táborozáskor ezeket beássák a földbe, s így a pajzsok palánkot alkotnak. A páncélt csatákban védekezően maguk elé tartják, míg az ellenségre dárdákat hajítanak. Harci taktikájuk a következő: rátámadnak az ellenségre, mert biztosak abban, hogy azok dárdái és nyilai nem árthatnak a pajzsaiknak, és ezután bátran újra az ellenségre rohannak, és gyorsan meghátrálásra kényszerítik vagy megölik őket. Így veszik fel a harcot ellenségeikkel, köztük az amazonokkal is. De az amazonok nagyon leleményesek, és mint már beszámoltunk róla, másféle hadicselt is ismernek. Gyorsaságuk, kegyetlenségük, jártasságuk a harcban onnan fakad, hogy tudják, ha fogságba esnek, akkor az ellenség megeszi őket. Ezért mindkét oldalon kettőzött erővel folyik a harc, mert el akarják kerülni ezt a kegyetlen és rút véget. Így harcolnak fegyvereikkel mindhalálig.

¹¹⁶ zsaaga nép: A közép-afrikai térségben a bantu vándorlás irányával ellentétes mozgások is megindultak. Ezek okai között első helyen kell említeni a túlnépesedést. A zsaágak (jagák) a Kongó-medence keleti fele és a Nagy Hasadékvölgy térségéből indultak. Vándorlásuk - mint ahogy forrásunk is jelzi - elsősorban rablóhadjárat jellegét öltötte. Önálló államot sosem hoztak létre.

Az agaok a Nílus eredeténél, a tó északi partján élnek, fennhatóságuk a Nílus nyugati partján a második tóig, János pap országának határáig tart.

Miután beszámoltunk az agaokról, emlitenünk kell azokat az előkelőket, akik fehérbőrű, a környékeliekhez képest eléggé magastermetű népeikkel a Moenhemuge birodalom és János pap országa között élnek, így vagy az egyiknek vagy a másiknak tartoznak engedelmességgel.

X. fejezet

A partvidék Vörös-tengerig tartó szakaszáról. János pap birodalmáról és országának hatáiról. A híres Nílus folyóról és eredetéről.

Visszatérve a tengerpart leírásához, emlitenünk kell, hogy a Melinde királyság és a Guardafui-fok között fehérbőrű mohamedánok lakják a partvidéket. Számos jó kikötő található erre felé, ahol sok különböző országokból jövő hajó kereskedik a már említett árukkal. Az első híres kikötő Pate, utána következik Brava, Magadaxo és Assum. A partszakasz végén a híres Guardafui-fok emelkedik, ez a nagy földnyelv messze benyúlik a tengerbe, az Indiából, Hormuzból vagy Boldog Arábiából jövő hajók messziről felismerik. Ezt a vidéket és kikötőt a portugálok őrzik, hajóhadukkal feltartóztatják azokat a mohamedán hajókat, melyek engedély nélkül, értékes cikkekkal megrakodva erre próbálnak hajózni. Ugyanis a portugálok felügyelik a fűszerek és az Indiából jövő áruk kereskedelmét, és így, mint a Sao Vicente-foknál az angolok és a franciák, minden évben busás haszonra tesznek szert.

A Guardafui-foktól a Vörös-tenger felé más, mohamedánok lakta vidékeket és kikötőket is találunk. Az első ilyen kikötő Mete. Utána jön Barbora - itt végződik a fehér bőrszín, és kezdődik a fekete. Barbora után Ceilaot, Dolaccát, Malaccát és Carachint találjuk. A partvidéket a helyiek nyelvén Baragiao-nak nevezik. Itt már feketék laknak, akik kitűnnek a harcban, és deréktól lefelé pamutszövetből készült öltözetet hordanak. Az előkelők csuklyás köpenyt terítenek a vállukra, mint "sagos romanos" - ezt burnusznak nevezik. Az egész partvidék bővelkedik aranyban, elefántcsontban, fémekben, különböző élelmiszerekben.

Itt található a mindenki előtt ismert Vörös-tenger vagy öböl két torkolata is. Ezek egy Babelmandebnek nevezett szigetet fognak körül. A nyugati torkolat tizenöt mérföld széles, a medre hajózásra igen alkalmas, ezen az úton közlekednek a nagyobb hajók. A másik kisebb, a szélessége öt mérföld, de medre tele van sekély részekkel, homokpadokkal, sziklákkal. A torkolat szélessége pedig harminc mérföld, az Afrika felé néző részt Rasbel-foknak, az Arabia Felix felé forduló részt pedig Aranak nevezik. Innen a part Szuezig tart. Ez az utolsó szárazföld északi irányban, a torkolattól 1200 mérföldnyire. Mivel az öböl tele van kisebb szigetekkel, szirtekkel, így csak középen lehet behajózni rajta. Ez azért is így van, mert az öböl vize mindig azonnal követi az óceán mozgását, így a csatorna közepe tiszta, jól hajózható marad, míg a homokot a víz kihordja a partra.

Itt kell beszámolnunk János pap országáról¹¹⁷, aki a legnagyobb és leggazdagabb herceg egész Afrikában. Először is el kell mondanunk, országának területe a Vörös-tenger torkolatától

¹¹⁷ János pap országa az egyik legelterjedtebb középkori mítosz. Feltételezték, hogy a mai Etiópia területén létezik ez a hatalmas keresztény birodalom. Először portugál jut el János pap országába 1491-ben, Pero Covilha. Felveszik a diplomáciai kapcsolatot Portugáliával, de az afrikai keresztény királysághoz fűzött nagyszabású katonai tervek - éppen János pap országának kicsiny volta miatt - soha nem válhattak valóra. A legenda alapja valószínűleg a térségben élő elszigetelt kopt közösség volt.

Siene szigetéig nyúlik, - ez a sziget a Ráktérítő alatt fekszik - kivéve a tengerparti régiót, mert azt már ötven éve elfoglalták a törökök. Országának határa északon és északkeleten többnyire a Vörös-tenger, északon Egyiptom és a Núbiai sivatag, tőle délre pedig a Moenhemuge birodalom található. A fővárost, mely egyben a királyi udvar helye is, Babelmaleque-nek nevezik.¹¹⁸ Az ország területe hozzávetőlegesen 4000 négyzetmérföld.

János pap sok provincia felett uralkodik, melyek őt mindannyian királyukként tisztelik. Országáa gazdag, bővelkedik aranyban, ezüstben, drágakövekben és mindenféle fémekben. Az itt lakók csinosak, jó alakúak bőrszínük fehér, fekete vagy kevert. Az udvari előkelők arannyal, drágakövekkel áttört selymet viselnek. Létezik egy olyan törvény is, ami megszabja, hogy a különböző helyzetű emberek hogyan öltözködhetnek. Vannak olyan csoportok, melyeknek csak cserzett bőrből készült ruhát engedélyeznek.

Keresztények, de megülik a zsidó vallás néhány ünnepét is. Augusztusban, Miasszonyunk ünnepére összegyűlnek a városban a királyok és az előkelők, hogy ünnepeljenek és magukkal hozzák az uralkodónak járó adót. Ez az egész ceremónia rendkívül ünnepélyes. A templomból kihozzák a Szűzanya embernagyságú, aranyból készült mását - a két szemet két pompás, nagy rubin helyettesíti, a Szűz ruháját pedig teljesen elborítják a drágakövek - a szobrot egy csodálatosan megmunkált, aranyból készített emelvényen hordják körbe. Ekkor lép a nyilvánosság elé János pap, aki arannyal átszőtt ruhát visel, melyet elborítanak a drágakövek. Oly nagy tömeg gyűlik össze, hogy pillantást vethessen a szoborra, hogy sokan a nagy tolongásban életüket veszítik.

A királyt - pontatlanul - csak János papnak hívják, a teljes neve Belul Giao. Belul azt jelenti, legfőbb, mindennél tökéletesebb, a Giao jelentése: herceg, úr. Ez az utóbbi az egész föld feletti uralomra és az ítélkezés jogára utal. Az uralkodó neve tehát azt jelenti, hogy "legfőbb úr", és ezt a nevet csak királyok viselhetik. De ő használja még ezenkívül mint uralkodóhoz illik, a Dávid és a Cézár megszólítást is.

Beszélnünk kell a Nílusról is,¹¹⁹ ami Belul Giao földjén ered, nem pedig a Hold-hegységben, és nem, ahogy Ptolemaiosz írta, abból a két tóból, amikről úgy hitte, kelet-nyugat irányban, egymástól 450 mérföldre fekszenek.

(Azon a szélességi fokon, ahova Ptolemaiosz a két tavat helyezi, Angola és a Kongó királyság található, a másik, kelet felé eső oldalon pedig a Monomotapa birodalom és a Sofala királyság terül el. Tengertől-tengerig a távolság mindössze 1200 mérföld.)

Duarte úr elmondta, hogy úgy hiszi, a Nílus egyetlen tóból ered, mégpedig abból a tóból, amely Angola és a Monomotapa birodalom határán fekszik. Átmérője 195 mérföld. Nyugati partjáról az angolaiak, keleti feléről a Monomotapa birodalom lakói számoltak be. Erről az egy tóról alapos bizonyítékokkal rendelkezünk - viszont az itt lakók nem ismernek semmiféle más tavat. Tehát biztosak lehetünk abban, hogy ezen a szélességi fokon másik tó nincs.

Igaz, hogy két tó van, de ezek elhelyezkedése másféle, mint amiről Ptolemaiosz beszámol. Ő egymástól kelet-nyugat irányban fekvő tavakról beszél, de ez a két tó, ami valóságosan is létezik, egymástól észak-dél irányban követi egymást, egy csaknem egyenes vonal mentén. A két tó között lévő távolság csaknem 400 mérföld.

¹¹⁸ Arab szó, jelentése: Királyi vár.

¹¹⁹ Duarte Lopes Nílus leírása számos pontatlanságot és téves elképzelést tartalmaz, melynek vizsgálata meghaladja egy lábjegyzet terjedelmét.

Vannak, akik úgy vélik, hogy a Nílus, miután kilép az első tóból, eltűnik a föld alá, és csak a második tónál bukkan újra föl. Mások ezt a véleményt tagadják.

Duarte úr azon a véleményen van, hogy a Nílus valószínűleg mindvégig a föld felszínén marad, de nincs állandó medre, rettenetes szakadékokon és lakatlan területeken tör utat magának előre. Mivel ezek a pusztaságok lakatlanok, ezért hiszik azt az emberek, hogy a Nílus eltűnik a föld alatt.

Valójában a déli félteke 12. fokánál az első tóból ered. Ezt a tavat, mint a kagylóhéj, magas hegyek veszik körbe. A nagyobbik, a Cafates a keleti oldalon, másik irányban pedig a Salitre és Prata nevű hegységek veszik a tavat körbe.

A Nílus 400 mérföldet tesz meg észak felé, s beleömlik a másik tóba. A bennszülöttek ezt a tavat - ami jóval nagyobb mint az első tó, átmérője 220 mérföld - tengernek nevezik. Ez a tó is a déli féltekén, az Egyenlítő alatt fekszik.

Az anzicusok, a kongóiak szomszédai erről a második tóról már tudnak felvilágosítást adni. Ők, akik ezen a tájon kereskednek, azt állítják, hogy egy másik nép él errefelé, és bárkával hajóznak a tavon. Ezek az emberek tudnak írni és számolni, ismerik a mértékeket és a súlyokat, ami azért is különös, mert Kongó más részein ismeretlenek ezek a tudományok. Az itt lakók szokásai hasonlóak a portugálokéhoz, házaikat kőből és mészből építik. Mindebből arra következtethetünk, hogy János pap országa nem lehet innen messze.

Elhagyva a második tavat, a Nílus egy 700 mérföldes út után Meroe szigetéhez érkezik. Itt beleömlenek más folyók is, ezek közül legfontosabb a Coloé. Ez a folyó arról a Melindében található tóról kapta a nevét, ahonnan ered. A Nílus Meroéhez érve, egy fennsíkot közrefogva két ágra szakad - tulajdonképpen ezt a fennsíkot hívják Meroének. Ettől jobbra, a fennsíktól keleti irányban az Abanhi folyó ömlik a Nílusba, ez a folyó pedig egy Barcena nevű tóból ered. Az Abanhi folyó köti össze János pap országát az említett szigettel. A nyugati oldalon több folyó ömlik a Nílusba, közéjük tartozik például a Saraboé.

Miután körülölelte a szigetet, és vizét a beleömlő folyók erősen felduzzasztották, a Nílus egyetlen áradattá egyesülve folytatja útját. Az Etiópiának is nevezett Felső-Egyiptomban zuhatagokon vág keresztül. Ezeket a zuhatagokat hatalmas és magas sziklák alkotják, a Nílus itt egy kis mederben összeszűkül, és vize a Siene-szigetnél hatalmas robajjal zúdul lefelé. Miután megtermékenyítette Egyiptom földjét, Ciprus szigetével szemben torkollik a tengerbe. A torkolatánál két fő ágra szakad, ezeket Damiatának és Raxixenek nevezik.

Miután követtük a Nílus folyását, illő, hogy az áradásairól is beszéljünk. Az áradást legelsősorban a hatalmas csapadékmennyiséggel magyarázhatjuk. Ezen a tájon akkor van tél, a nagy esőzések ideje, mikor nálunk tavasz van, ahogy ezt már említettük, április elején. Az itteni eső, ami nem hasonlít az európaihoz, olyan bőségben hull a tájra, mintha dézsából öntenék. Nem cseppekben, hanem vastag sugárban esik az eső errefelé, olyan hevesen és olyan mennyiségben, hogy a víz felduzzasztja a folyókat, amik áradássá változnak. Ezek a folyók bővízűbbek, mint a világ akármelyik folyója. A tavak is olyan hatalmasak ezen a tájon, hogy az utazó elcsodálkozik, mikor megpillantja őket a Jóreménység-foknál, a Kongó királyságban vagy az ezzel szomszédos területeken. Itt a tavak olyan nagyok, hogy a helybeliek tengernek nevezik őket.

Így a Nílus hatalmas sebességgel folyik észak felé, hogy vízával elárhassa Egyiptomot. Nyugaton a Zaire és a Niger, keleten pedig más hatalmas folyók ömlenek belé, s ezeknek az áradása időben éppoly szabályosan ismétlődik mint a Nílusé. Saját szememmel láttam, ahogy Kairóban, de akár egész Egyiptomban június végén emelkedni kezd a víz szintje, és ez szeptember huszadikáig tart.

De az emberek mind a mai napig nem látták tisztán az áradás okait, pedig a probléma már az antik szerzőket is foglalkoztatta. Közülük is először Homéroszt, aki úgy vélte, hogy a Nílus az áradáskor az esők miatt növekedik, de ezt nem világította meg olyan pontosan, mint ahogyan tette Duarte úr. Mások feltételezték, hogy az áradások a Hold-hegységbeli esőzésekkel függnék össze. Mások a hegyekben található hóval indokolták a Nílus áradását. De nem igazolódtak be mindezek a feltevések. A Nílus, bár közel van ugyan a Hold-hegységhez, de ez attól délre található. A téli évszak pedig előbb érkezik, mintsem hogy addig a hó elolvadhatna. Mikor írásba foglaltam az előző fejezeteket, a felmerülő kérdések kapcsán buzgón kérdezgettem Duarte urat minderről, és ő míg felelt, más kérdéseket is kifejtett, mint az olyan ember, aki ezekben a dolgokban rendkívüli mód tájékozott. Kérdéseimre kimerítő válaszokat adott, ezek a feleletek ebben a munkában szerepelnek is. De biztos vagyok abban, hogy ezek nem lehetnek minden szempontból kielégítőek, és nem tudnak a világ minden dolgára magyarázattal szolgálni a tanult embereknek. A geográfus, az orvos, a bányamester, a történetíró, a kereskedő, a tengerész, a hittérítő, és ki tudja még, hányan vannak, akik mind többet akarnak tudni a mesterségükkel összefüggő dolgokról.

De Duarte úr ígéretet tett, hogy amilyen gyorsan csak lehet, visszatér Rómába¹²⁰ Kongóból, ahová elhajózott miután ezt a munkát lediktálta. (Mindez 1589 májusában történt.)

De mindazonáltal az az ismeret sem csekély, amit ezeken a lapokon lelhetünk. Ha valaki talál benne hasznos vagy gyönyörködtető, a tétlenség óráiban szórakoztató dolgot, az a nagyhírű és főtiszteletű Antonio Migliorénak, San Marcos püspökének, a Santo Espirito comendadorának tartozik mindezt hálával.¹²¹ Kinek a lapok szerzője nyilvánosan is köszönetet mond.

¹²⁰ Nem vehetjük biztosra, hogy Duarte Lopes visszautazott Kongóba. Erről más feljegyzés, vagy adat nem szól.

¹²¹ Antonio Migliore Aquaviva Piacenzában született, 1586 októberében a calábriai St. Marco püspökévé nevezték ki. 1588 januárjában a Szentlélek kórház vezetőjévé (comendador) nevezik ki. 1591-ben lemond egyházmegyéje vezetéséről. Kórházában súlyos zavargások törtek ki, emiatt 1593-ban véglegesen lemond comendadori megbízatásáról. Ezután visszavonul. Halálának időpontja ismeretlen.

FÜGGELÉK

A kongói királyok listája 1491-1663

D. Joao I.	1491-1506
D. Afonso I.	1506-1543
D. Francisco I.	1543
D. Pedro I.	1543-1544
D. Diogo I.	1544-1561
D. Afonso II.	1561-1564
D. Bernardo I.	1561-1567
D. Henrique I.	1564-1568
D. Alvaro I.	1568-1587
D. Alvaro II.	1587-1614
D. Bernardo II.	1614-1615
D. Alvaro III.	1615-1622
D. Pedro Afonso II.	1622-1624
D. Garcia Afonso I.	1624-1626
D. Ambrosio I.	1626-1631
D. Alvaro IV.	1631-1636
D. Alvaro V.	1636
D. Alvaro VI.	1636-1641
D. Garcia Afonso II.	1641-1663

A portugál királyok listája 1481-1667

D. Joao II.	1481-1485
D. Manuel I.	1495-1521
D. Joao III.	1521-1557
D. Sebastiao	1557-1578
D. Henrique	1578-1580
D. Filipe I.	1580-1598
D. Filipe II.	1598-1621
D. Filipe III.	1621-1640
D. Joao IV.	1640-1656
D. Afonso VI.	1656-1667

**Az angolai kormányzók jegyzéke
1575-1648**

Paulo Dias de Novais	1575-1589
Luis Serrao	1589-1591
André Ferreira Pereira	1591-1592
D. Francisco de Almeida	1592-1593
D. Jerónimo de Almeida	1593-1594
Joao Furtado de Mandonca	1594-1602
Joao Rodrigues Coutinho	1602-1603
Manuel Cerveira Pereira	1603-1607
D. Manuel Pereira Forjaz	1607-1611
Bento Banha Cardoso	1611-1615
Manuel Cerveira Pereira	1615-1617
António Goncalves Pita	1617
Luis Mendes de Vasconcelos	1617-1621
Joao Correia de Sousa	1621-1623
Pedro Sousa Coelho	1623
D. Francisco Simao Mascarenhas	1623-1624
Fernao de Sousa	1624-1630
D. Manuel Pereira Coutinho	1630-1635
Francisco Vasconcelos da Cunha	1635-1639
Pedro César de Meneses	1639-1643
António de Abreu de Miranda	1643-1644
Pedro César de Meneses	1644-1645
Francisco de Sotomaior	1645-1646
Bartolomeu de V. da Cunha	1646-1648
António Teixeira de Mendonca	1646-1648
Joao Zusarte de Andrada	1646-1648
Bartolomeu de V. da Cunha	1648
S. Correia de Sa e Benevides	1648